

ספרות, פוליטיקה ותנועת העבודה

רב-שיח בהשתתפות: אהוד בן עזר, חנוך ברטוב ויעקב שביט.

פתח והנחה: יעקב בסר — עמ' 14-10.

"שבחי א"י" בספרות הפלסטינית; אלי שאלתיאל על ספרו של שמעון בלס. — עמ' 16-15.

לספרות ולתחבוב

עשה

דו-ירחון • שנה ב' מס' 10 • תמוז-אב תשל"ח • יולי-אוגוסט 78 • מחיר 16 ל"י כולל מע"מ • מנוי שנתי 70 ל"י • ת.ד. 16452 ת"א.

הים

זיגמונט פרנקל

נולדתי בתל-אביב כך שהים היה תמיד שם. עוד כשהייתי תינוק נהגו הורי לקחת אותי לשפת הים, ושכשוד בקצה הגלים הוא אחד מזכרונותי הראשונים. הבית שלנו היה במרחק כמה דקות הליכה מן הים ולמעשה גדלתי על החוף. מילדותנו כבר היינו חברי ואני, שחינינים ודייגים מעולים. בשנות הנעורים הראשונות שלנו נהגנו לבלות ערבי קיץ ארוכים כשאנחנו שוכבים על החוף מסביב למדורה, משוחחים, שרים שירים, צולים תפוחי אדמה ומעשנים את הסיגריות הראשונות שלנו.

בהתחלה היה חוף הים יפה ונקי, והטיילת שנמשכה לאורכו נחשבה למקום המהודר ביותר בעיר. בשבתות היו שם כולם, על החוף או על הטיילת, שותים משקאות קרים בבתי הקפה שהיו פזורים לאורכה; אבל אחרי הקמת המדינה גדלה תל אביב במהירות וכך גם גדלה כמות השפכים שזרמו אל הים. מעתה היה רחוב דיונוף, ולא הטיילת, מקום הטיל במוצאי-שבת. חוף הים נעשה מזהם מאוד, וכשטיילת על שפתו צריך היית להיזהר שלא לדרוך על גושי צואה. קבדון משומש היה חפץ נפוץ נוסף בו עלול היית להיתקל. זמן רב עבר בטרם לחץ דעת הקהל נעשה חזק דיו כדי שיאריכו את צינור-השפכים הרחק לתוך הים. לשונות רעות סיפרו שהדבר לא נעשה למען התושבים המקומיים אלא למען התיירים, אשר למענם הלכה ונבנתה שרשרת של בתי-מלון חדישים לאורך הים; בעוד שכמה מומחים טענו כי הצינור איננו מספיק ארוך כדי שחוף הים יהיה באמת נקי. אבל הזוהמה לפחות אינה נראית לעין ואנשים שוב רוחצים בים.

ההתעניינות של חבריי בים נשארה מוגבלת לרצח, משח-קים בכדור על החוף, מפעם לפעם טיול בחסקה שכורה, & בחכה ומדורות על החוף בסופי השבוע, כל זאת במשך זורדי הקיץ החמים. אני הרחקתי לכת. ככל שלמדתי על הים כך היה לי יותר מה ללמוד, וקסמו הלך וגדל. כמעט אף פעם לא נכנסתי בלי מסכה, צינור-אוויר וזוג סנפירים, ציוד פשוט אשר מן ההתחלה פתח בפני עולם חדש. עכשיו יכולתי לחקור את יצורי-הים במקומם הטבעי, לצלול אליהם, ולהציץ אל מתחת לסלעים שקועים במים. המסכה וצינור-האוויר הפכו את השחייה לקלה ובטוחה יותר, ניתן היה להשקיע את הראש בתוך המים, ולקלוט את מראות העומק, צורת הקרקעית של הים והזרמים שבו. לעתים הייתי נשאר בים הפתוח שעתיים או שלוש מבלי לחזור אל החוף או לגעת בקרקעית. התחלתי הופך בעצמי לאחד מיצורי-הים. חדרי בבית היה עמוס ספרים על הים, צנצנות ובהן חיות משומרות בפורמאלין, שריונות של סרטנים וקפרי-דיים, כריש קטן מיושב בשמש, ועוד ועוד. תכנתי ללמוד ביולוגיה ימית באוניברסיטה והורי תמכו בהחלטה שלי. בנוסף לכסף הכיס שקיבלתי התחלתי להשתכר מעט בעבודה עם הדייגים של יפו. לאבי היתה תיאוריה, שנער צעיר לאחר שסיים את בית הספר צריך להיות מסוגל להרוויח את לחמו, בעבודה שהוא אוהב לעשותה, גם אם הוריו אמידים ויכולים לשלוח אותו אחר כך לאוניברסיטה. במקרה שלי זו היתה, כמובן, צריכה להיות עבודה שקשורה לים. דייגי-יפו היו יוצאים לים לדיגי-הסרדינים, לרוב בלילה, כשסירה קטנה

נושאת פנס שמאיר בחזקה נגרת כדי למשוך את הדגים. המים הירוקים היו מוארים מסביב לסירה עד לעומק של כמה מטרים, וזה נשאר אחד המראות היפים שאני זוכר. התמחיתי בשמירה על יציבות הסירה, בהתרת הרשתות ובאיסופן. הדייגים, אחדים מהם ערבים, היו נותנים לי חלק הוגן מן הרווחים, וזה היה לעזר ברכישת ספרים חדשים על אודות הים, אחדים מהם יקרים למדי. אבל המשיכה העיקרית נותרה תמיד — הים הפתוח בלילה, המים הצלולים הירוקים מתחת לפנס, הרוח החזקה והקרה, והסיפורים והאגדות שסיפרו הדייגים. היהודים, בני עם מנותק מן הים מרבית שנותיו, סיפרו בדרך-כלל סיפורים-סתם שחלקם גוזמאות ובדיחות. ואילו הערבים, אשר חיים כאן מדורי-דורות, וסינבד המלח היה אחד מאבות-אבותיהם, הצטיינו באגדות ומעשיות עתיקות על אודות הים ויצוריו. משהתבגרנו, חבריי ואני, החל חוף הים למלא עברונו תפקיד נוסף: מקום מוצלח מאין-כמוהו לפגוש בנערות. כאן אתה יכול לבחון את גורתן, את תנועותיהן ואת התנהגותן לפני שאתה פותח להיכרות, ואחר כך יש שפע של הזדמנויות להתחיל בחיזורים המוקדמים ולקבוע את הפגיו-שה הראשונה. היינו הולכים לקולנוע, כשהיה לנו כסף, או יושבים על ספסל בגן העצמאות שקועים בשיחות ארוכות אל תוך הלילה. הנערות היו בגילנו, תלמידות תיכון, וכמו-כן — לפחות מנסיוני שלי — לא הסכימו להרחיק לכת מעבר למזמזומי שדיים או לכל היותר אצבע אחת בפנים. למדתי להכיר את הכאב בביצים שנגרם בשל כך ואת המבוכה שבפליטה מקרית. אחרי פגישות כאלו הייתי מאונן לעיתים במיטה כשאני מדמיין לעצמי את הנערה נוהגת באופן גועז יותר.

האישה הראשונה ששכבתי איתה היתה בת עשרים-ושבע או עשרים-ושמונה, מורה בקיבוץ וחברה טובה של אימי. היא נהגה לבוא ולשהות אצלנו כמה ימים, שלוש או ארבע פעמים במרוצת השנה. בפעם הזו באה בתחילת חופשת הקיץ שלי. בערב הראשון לכואה ערכנו לכבודה ארוחה חגיגית ואחר-כך לקחו אותה הורי לקולנוע. למחרת הס-18

מאיה בז'ראנו

צ'לקטרונים קטנים של שפה. החלטתי לשחק בכסם באינספור שבוצים ומגדלים. האהבה היא השקלה. ההשקלה היא אפן הקשור וההצמדה. הידידות תדע את נקדת האזון בנדנדת המערכת. קרוסלה הוא שמה הפרטי. קרא בשמה והיא תנוע פסביבון אירי. איש וסביבונג, קהל סביבונים ישענו בזקה על חדי הסביבונים ורקדו במעגל

הגדר הטובה בלבנון

בעזרת משחק אפשר להבין גדר טובה, גבה מעקה הוא גדר טובה לילדים במרפסת שיצדעו שאפשר לעוף בעדה ולא יעופו יראו את המרחק ויאהבו אותו. שעות יבטו מבעד לסורגיה ותגבר אהבתם; זה טובה.

עמוס עוז — סיפור קצר ע' 3

נגיב מחפוז — המשך הטריולוגיה, ממיטב יצירתו, פרק 4; ע' 4

יצחק שבסי-זינגר — שונאים, פרק מ' תוך רומאן. עמ' 6-5

תרגום מיד שלישית

עוללות ביקורו של סאדאת בירושלים: בקאהיר הופיעה בראשית 1978 חוברת טה-למראה, הנושאת את השם "דוג" מאות מהספרות הישראלית: מאמרים, שירים, סיפורים, בתרגומו של הסופר המצרי עבדול-מונעם סלים.

בחוברת זו, המחזיקה 125 עמודים כפולים-טורים, תרגומים של קטעי שירה ופרוזה מאת סופרים ישראלים אחדים, בעיקר מבין אלה הקרויים "דור הפלמח" ו"דור המדינה". תמצא בספר שירים מאת זלדה, עמיחי, ט. ריבנר, ד. רביקוביץ, דן פגיס, ויזלטיר, בת-שבע שרף, רוברט פרנד ואחרים. בתחום הסיפורת הובאו סיפורים ופרקירומאן משל מגד, אורפז, יהודית הנדל, ברטוב, וקניוק. כמורכב מופיעות בראש החוברת רשימות קצרצרות על סופרים וספרות בישראל (קרמר על הזן, א"ב יפה על שלונסקי, שאנן על עזרא זוטמן, ועוד).

ככל הידוע לי, זהו מעשה ראשון מסוגו בישראלים כבשאר ארצות ערב, ויש בו כדי להצביע על העניין הנובר שמגלים בנו שכנינו. ייתכן שהמבחר אינו ייצוגי דיה, וכי האינומרומציה המובאת על-אודות הסופרים הישראלים אינה מדויקת תמיד. אבל לא כן המקום להיכנס להערכה ספרותית של ספר זה. חשיבותו אינה נעוצה בשלמותו או בדיוקנותו, אלא בעצם הופעתו ובעיתות הופעתו.

בחקדומה הקצרה מספר לנו המתרגם (שאינו מומחה לעברית ולספרותה) כיצד פגש הוא את אהרן מגד בוועידת מועדון "פאן" שנערך כה בשנת 1975, וכיצד קיבל מידו את החומר ותרגומו לעברית. אך באותם ימים, כך מספר לנו סלים, נתקל הוא בסכר הידוע (או ב"הסלע המסורתי" כלשונו), קרי: ההתעלמות הרשמית מכל דבר חיובי הקורה בישראל וההתנגדות לפירסום דברים ברוח זאת במצרים. וכך נבצר ממנו לפרסם את אשר תורגם.

והנה הפשירו השלגים, וקובץ תרגומיו של סלים הופיע. הוא אשר אמרנו: לפנינו מעשה-בראשית, ולא נחיה צודקים אם נדון את המתרגם בקנה מידה אמנותיים. אך פטור בלא כלום אי-אפשר: הדבר המרגיז ביותר באנתולוגיה של סלים הוא העובדה שהיצירות שנכללו בו לא תורגמו מעברית

במישרין, אלא דווקא מייד שנייה, באמצעות תרגום אנגלי. למעשה כל החומר המובא בחוברת נלקח מקובץ תרגומים, בעריכתו של ריצ'רד פלנץ, שהוצא בשנת 1974 ע"י מועדון "פאן" הישראלי. (אפילו עטיפת הספר הערבי הועתקה מעטיפת הספר העברי). עובדה זו גרמה, כצפוי, לליקוי-תרגום רבים, הנובעים מחוסר מגע ישיר של המתרגם עם הטקסטים והעבריים. גם שמות הסופרים, ושמות אנשים ומקומות הנקרים בתוך הסיפורים, שובשו, לעיתים קרובות, ללא-הכרה. כך למשל, שופש שמו של יזהר והוא מופיע בערבית כ"אישאר" או "עוזאר". הנוף ברטוב הופך ל"האנוש בארתוף", ועמיחי נתגלגל ל"אמיה".

את חוסר התמצאותו של המתרגם בחיים ובספרות של ישראל ניתן להדגים ע"י המקרה הבא: אחת המשורות המופיעות בקובץ הערבי היא סיהאם דאוד. מחזור שיריה של משודרת ערביה זו הכלול באנתולוגיה המצריה, לא הובא, כמסתבר, במקורו הערבי, כפי שמחייב ההיגיון, אלא בתרגום מחדש לערבית על-פי התרגום האנגלי, שהוא-עצמו תרגום מהתרגום העברי שנעשה בשעתו ע"י כותב שורות אלה. השווייה את התרגום הזה שנעשה מיד שלישית — או רביעית — עם הנוסח הערבי האותנטי, ולא ידעתי אם לפי רוח צחוק או לזעום על העוול הנורא שנגרם לשיר. כך, דרך משל, מתגלגלת המלה הערבית "מסמאר" (מסמר) ל"ס'פר" (ציפור) — כנראה בהשמעת המלה האנגלית mail שחצצה בין ערבית לערבית; וכך מר פיעות השורות "... ואין המסע/ לוקח משוקי ועורך/ מתנה לציפורים" — כאשר במקור הערבי האמיתי אנו מוצאים "מתניי" במקום "שוקי"! נראים הדברים, שהמתרגם המצרי כלל לא העלה בדעתו שמשורת ילידת-רמלה יכולה לכתוב ערבית. תעיד על כך העובדה שהוא לא ניסה לתרגם את שירי-הם של מישל חדאד וסמיה אליקאסם, שאף הם כלולים בקובץ של פלנץ. הטקסט ה"מ-שוחזר" של סיהאם דאוד ראוי בהחלט לשמש חומר לימוד בקתדראות לתרגום שבי-מיכללותינו.

עם זאת ברור-לי, שחיספוסני אלה, אם לנקוט לשון המעטה, אינם נובעים מזלזול, אלא מהווים הם, כך אני מקווה, הבלי לידה של דבר רצוי בהחלט: מגע של ממש בין שתי תרבויות ישנות-חדשות, הקרובות כליכך מביחינה גיאוגרפית ומבחינה לשונית.

ששון סזמך

היא גמרה לך את הביטוח...

ביטחת את העסק שלך ושילמת הכל. יום אחד, לא כליכך בהיר, ודווקא בזמן שאתה זקוק לביטוח — מתברר לך כי לא נשאר ממנו הרבה.

איך זה? ערך הכסף ירד ואיתו ירד ערך הביטוח שלך, בקיצור: האינפלציה גמרה לך כמעט את הביטוח. להלחם באינפלציה — קשה מאד. אולי אפשר לסדר ביטוח נגד אינפלציה? אפשר, בהחלט. הנה מה שמציעה לך חברת "הסנה", חברת הביטוח הגדולה בישראל:

ביטוח צובר.

מיום סידור הביטוח של העסק שלך, יגדל סכום הביטוח בשיעור ההתייקרות הצפויות במשך-דוגמא: אם במרוצת שנת הביטוח יגדילו ההתייקרות במשך את ערך העסק שלך בשיעור של 30% — יגדל אוטומטית, בשיעור דומה, ערך רכושך המבוטח בביטוח צובר של "הסנה".

שים לב! אתה לא תשלם את מלוא הפרמיה הנוספת, 50% ממנה תשלם חברת "הסנה". התקשר נא עם סוכן "הסנה", הוא יספר לך על ביטוח צובר.

ביטוח צובר של חברת "הסנה", חשוב, ויפה שעה אחת קודם.

הסנה

חברה ישראלית לביטוח בע"מ

טריפ במרתף

— על ההצגה "איש המרתף" (ע"פ "מכתבים מן המרתף" לפ.מ. דוסטויבסקי) בתיאטרון "בית הובן"

אשר צרפתי

הסיטואציה ב"איש המרתף", הצגת היחיד של אשר צרפתי, פשוטה ומפתיעה: פיודור, אדם כבר 40, מסתגר מזה 20 שנה במרתף ומנסה להבין את החוקיות הכמעט מיתית לפיה מתנהלים הדברים, וכבר בראשית ה-מונולוג צפוי שכל שהנסיון יהיה גדול יותר כך תהיה הנפילה כאובה יותר, והנחה זו הופכת, על הסף, את פיודור לגיבור טראגי. דוסטויבסקי 'מחזק' את העיצוב הטראגי בכך שהפרשיות בעברו הקדם-מרתפי של ה-מונולוג אינן מוצגות בצורה ובסדר משמער-תיים, ואין לאורך כל המונולוג נסיון 'לתרץ' את הבחירה במרתף, גם כאשר פיודור אומר דברים ישירים כמו "כשהייתי צעיר בן 14 הייתי מבלה את רוב זמני בקריאת ספרים בחדרי העלוב. את יתרת זמני העברתי ב-שוטטות. הייתי נואף אז בלילות בבדידות ובזוהמה. כבר אז נשאתי בתוך לבי את ה-מרתף...".

השמירה הנוקשה ב'גיאחות' לעבר והצגת ה-זיאלקטיקה של שולט ונשלט בשיחזור סיפוריה של לזיה משאירים את כל האפשרויות פתוחות, למרות שכמעט ברור שהמונולוג יסתיים בקודה בה החל. דוסטויבסקי אף לא תולה במערכה הראשונה 'אקדה' על מנת שהגיבור ירה במערכה האחרונה, פיודור נהנה מהפריבילגיה של גיבור מפתיע המסוגל לדבר באותה התלהבות על "הנעלה והנה-דר", על כאב שניים או על לזיה הזונה. הוא גיבור המקפיד לשמור על קשר עין עם החברה החוץ-מרתפית ("אל תשכחו שכבר 40 שנה אני מציץ עליכם מבעד לסדקים שבמרתף") ויחסו אל אותה חברה נע-מגע-גועים לשנאה, מהשתדלות לדיק בגינונים היום יומיים ועד לחיסחפיות הפילוסופיות בעניינים של "נעלה ונהדר", ודוסטויבסקי

שאינו מתערב ברצף המונולוג הופך על ידי כך את השאלות ששואל פיודור לשאלות פתוחות, כאשר הניתוח של השומע או הקורא הופך לגורם זומיננטי בהתמודדות עם המונולוג.

נעניינת מלד האפשרות שנבחרה על ידי השחקן אשר צרפתי. צרפתי אשר עיבד (יחד עם דוד הלוי), ביים, ומגיש את המונולוג 'מרכז' בכוונה תחילה את הזיאלקטיקה של שולט ונשלט, ובחר להתעכב על השורות הכמעט רומנטיות בביוגרפיה של פיודור, וכך — בלשונו של צרפתי — "פיודור מתנהג כאילו היה גיבור בסיפור של טולסטוי או טורגנייב". ולמרות שהדבר כמעט בלתי אפי שרי מצליח צרפתי בבימוי מדויק ובהגשה מעולה ליצור אשליה אופטית של רומנטיות, מצליח לעצב פיודור המנהל מלחמות קיום גדולות וקטנות על פי התחום ממש, ומסרב עם זאת להתמודד עם שאלות אחרות, עקרוניות לא פחות, כמו אם או מה יהיה ברגע שיעברו הטרופים המרתפי הזה.

רוני סזמך

מבחר שירים

ספר

בספר זה — מבחר שירים (מקור ותרגום) מתוך מכלול פרסומי עקד, שראו-אור במרוצת 20 שנות קיומו של בית-ההוצאה, לרבות עיוני מקרא בשירה, ניתוחים וראיונות, בלוויית דפים מצולמים מתוך ספרים ואיורים.

הספר רואה אור במלאות 20 שנה לקיום עקד

בהכנה: עקד לשירה — חצי שנתון.

לכ' ת.ד. 16452, ת"א

הנני מבקש להיות מנוי על עתונכם.

שם ומשפחה .....

כתובת .....

טל' .....

מצורף בזה צ'ק על סך — 70 ל"י (שבעים), המשודך על בנק .....

חתימה .....

תאריך .....

כל הלילה נושבים אדים מן הביצה הירוקה וריח של ריקבון מתוק פושט בין בכתו-תינו. כלי הברזל מחלידים כאן בין-לילה, כתלי העץ נאכלים ומתפוררים בציפורני פריחה ירוקה חוזק, קש ושחת משחירים כמו שדות שרופים, יתושים שורצים באוויר הלח, חד-רינו מלאים חרקים מעופפים וזוחלים והעפר עצמו כמו מבעבע. ילדינו חולים בשחין ובגרוב כל הקיץ, הזקנים מתים מהתנוונות דרכי הנשימה. צחנת גוויות עולה גם מן החיים.

אני שנשלחתי לכאן מטעם הלשכה לעידוד חבלים נחשלים עדיין יוצא מדי יום, לפנות ערב, לרסס את מי הביצה בחמרי חיטוי ולחלק לתושבים, החשדנים ומצת-קארבול, משחות-עור, הוראות-היגיינה אלמנטאריות, דידיטי ומי-כלור. עדיין אני מחזיק מעמד עד שיגיע לכאן שליח-מחליף. ובין-תיים אני הוא הרוקח, המורה, הנוטריון, השתדלן ומשכך-המריבות. לפני בואי לכאן, לפני שנים אחדות, אולי ארבע, והזקנים מתעקשים לומר: לפני שש שנים, ביקר כאן מרשל-המחוז עם פמל-ייתו וציווה להטות מייד את הנחל כדי לשים קץ לביצה הממארת. עם המושל באו קצינים ולבלרים, מודדים ואנשי-דת, משפטן, זמר, הסטוריון רשמי תצגי וזרועות השירותים החשאיים. יום תמים שהו כאן והמושל הכתיב את נוסח החלטתו: לחפור, להטות, לייבש, לטהר ולפתוח דף חדש.

הזקנים והתינוקות מוסיפים למות והצעירים מוקי-נים. האוכלוסיה, על פי רישומי הזהירים, הולכת ומתמעטת. על פי הטבלה שערכתי לא תישאר כאן בסוף המאה אף נפש חיה אחת. מלבד החרקים והזוחלים. ילדים אמנם נולדים בהמון אבל רובם מתים בינקותם וכמעט שאינם מעוררים עוד צער. הבחורים נמלטים. הנערות מגדלות תפוחי-אדמה וכומשות לנגד עיני בגיל חמש עשרה או עשרים. יש שהתאוה מתפרצת וסוחפת את כל הכפר לליל-הוללות לאור מדורות של עצים לחים והכל יוצאים מגדרם, זקנים עם ילדים, בחורות עם בעלי-מום, פרטים לא אוכל למסור מפני שביללות כאלה אני מסתגר בבית-המרקחת ומניח אקדח טעון תחת הכר פן יעלה בדעתם דבר-מה. אבל לילות כאלה אינם תכופים. הימים לוחטים. העבו-דה בשדות תפוחי-האדמה היא כנראה מפרכת. שני בניו של הקברן יצאו לפני זמן רב והתחברו אל להקת מבריחים, ושתי האלמנות עם ילדיהן עברו לגור בבית האח הצעיר: נער ממש, עוד

בוקר אחד, בקיץ, בכפר

עמוס עוז

הרוד רובין — ציור

לא מלאו לו ארבע עשרה שנה. אשר לקברן עצמו, אדם עגום, רחב-גרם, שתקן ועקשן, הוא החליט שלא לעבור בשתיקה. אבל השנים חלפו בשתיקה. הקברן עבר גם הוא לגור בבקתת בנו הנותר ועוד

תינוקות נולדו שם, איש לא ידע מי בהם צאצאי האחים הבורחים ומי של האח הקטן ומי מחלצי האב. ממילא מתו רוב התינוקות האלה בתוך שבועות מעטים לאחר לידתם. גברים אחרים היו באים ויוצאים שם וכן בחורות עמומות-מוח, מגודלות, שחיפשו גג או גבר או מקלט או תינוק או מזון. המושל לא השיב על שלושה תזכירים, האחד חמור מקודמו, שנשלחו אליו בהפסקות-זמן קצרות כדי להתריע על חומרת המצב המוסרי ולתבוע את התערבותו המיידית במהלך העניינים. אני הוא מחברם ושולחם הנעלב של התזכירים האלה. השנים חולפות בשתיקה. שליח-מחליף עדיין לא בא. אני על משמרת ורק הולך ועליף. האם יורד עלי רפיון גמור של השכל. שוב אינני מוצא אור מספיק בתוך עצמי, ראולי רק עיני הן המתקלקלות. וכך אתנהל ברוך מיום ליום. כלום לא קורה כאן. מלבד מאורע מוזר שהייתי עד לו הבוקר הזה ועליו אדווח בלי פירושים.

בבוקר זרחה השמש והפכה את אדי הביצה למין גשם לוחט, סמיך, לא-נקי, גשם דומה לזיעה. הכפ-ריים יצאו מבקתותיהם והתכוונו לרדת אל שדות תפוחי-האדמה. והנה בראש הגבעה הקטנה הופיע איש זר בינינו לבין השמש הזורחת והחל לנפנף בידיו, להתוות מיני עיגולים ופיתולים באוויר, לבעוט או להשתחוות, לנתר או לדלג במקומו. מי האיש הזה, שאלו הגברים, ומה הוא רוצה כאן. זה לא אחד משלנו ולא מן המבריחים, אמרו ה-זקנים.

והנשים אמרו: צריך להיזהר.

עוד הם מתייעצים והנה נמלא האויר הרטוב קולות שונים, ציפורים צועקות, כלבים נובחים, דיבורים, געיות, זימוזום של תרקים גדולים כאגרוף. גם הצפרדעים החלו לקרקר והתרנגולות לא פיגרו אחריהן. ורחמות צילצלו. קולות מקולות שונים. האיש הזה, אמר בנו הצעיר של הקברן, שלחו אותו לפרק את הכפר ואנחנו צריכים להרוג אותו.

האיש הזה, אמר המזוג, מנסה לפתות בחורות. הבחורות צווחו: תראו הנה הוא רוקד תראו הוא ערום תראו הוא לבן כמו מת.

והקברן הזקן אמר: מה יש פה לדבר ולדבר. ה-שמש גמרה לצאת, והאיש הלבן נעלם לנו מאחורי הגבעה, שום דיבורים לא יעזרו, מתחיל יום חם וצריך ללכת לעבודה. מי שיכול לעבוד, שיסכול וישתוק. ומי שלא יכול יותר, בבקשה, שימות. גמרנו ●

אנטון שמאס

תמונה

באלבום המשפחתי — שלש צעירות יפות, כפי שידעו להיות יפות, בצור, לבנון, 1938. מאחוריהן מדרגות ומעקה רעוע. למרגלותיהן הושם עציץ, כפי שבקש הצלם האגני, לצרף הקומפוזיציה.

בפנה הימנית עגול בוחק, בלב המרצפה שנשאה, שנים, בעל אותו עציץ, בנימוס מפלא. עקשו, במערכת, היא רטייה לבשתה, מול המצלמה.

דומה שאיש לא יטרח, אחרי הקליק, להשיב את העציץ למקומו. ראולי נושאת אותה מרצפה על לבה, עד עצם היום הזה, את טבעת הבושה.

ולא הייתי מעלה את זכרו הצנוע של אותו עציץ, על הנגר, אלמלא הופיע תכופות, זה כבר, בחלומי. הצעירה הנאמנית לבושה שחורים. היא עתיקה, ברבות תמיים, להיות אמי.

דיוקן

אני עומד כאן באור התכל, בדידות-פרוות סביבי, כשלהבת הנר. וכפי שפה אחרת. לא מאמי, ולא בדמי. דמי מהלך בריקנות עורקי, ספינה בלי משוטים. ובדמי מהלך קרום. בא ונשאל מגופי באור התכל. וגופי מלא חלודאות: שום תור לא יעשה בשבילי שום שליחות עלובה. וגופי בא ונשאל משפה אחרת, פלי כל אנכה. שפה אחרת מתחלת בגופי, לוחצת, מבפנים, על רקומי. מותרה בקיעים דקים. מותרה זקיפי חשך ברגלי. ואני עומד כאן באור התכול, צומח לשוא בתוך דיוקני. וצה מהלכת בדמי, באה ונשאלת מאברי. ודיוקני, הולך ומתרחק, פונה אלי בשפה נשכחת. מלים הייליות נוספות מאצבעותי. זרות, לא מקרות, רועדות ברגלי. וגופי, אם קתה הברזל, בא ונשאל מחלודאותי.

וגופי משאלה בפיו — יצאו נא תרוב ומצין מים.

פרנגול שחור מכה בכנפיו. ירושלים.

רחל חלפי

נפילה חפשית

ועד שנשמע קול הנפילה של תחנתי הייתי נופלת בשקיקה בארבות השמים חלפי אדמת מאני נופלים נופלים צוחו המלאכים הצפים הנה כך צונחים הרצונות מפחך המשיקה המר ככה זה בתיים זהו זה אמרו האנגנים נחות על הארמה מזה עדינים גם אנתנו פצם צנחנו בצוחה מרה הסתפלי בזוהר-זהיות שלנו ותלמדו מאתנו עוד מעט תגדודי אתנו קשה אטומה קרה למאוריך קול התבטה היה קצרי. מאן אני ומנתה.

מתוך הקובץ "נפילה חפשית" העתיד להופיע בקרוב.

ארבעת הגברים

(פרק רביעי מהטרילוגיה) *

נגיב מחפוז

הדר האוכל היה בקומה העליונה, בסמוך לחדר ההורים. ליד שני חדרים אלה היה בקומה זו חדר אירוח, וחדר שאין בו מאומה מלבד צעצועים אחדים, שפמאל היה משחק בהם בשעות הפנאי. מפת-הארוחה היתה כבר פרושה על השולחן הנמוך, ומסביב נסדרו מחצלות קטנות לשיבה. האדון התישב בראש השולחן ורגליו מוצלבות. אחר הפיעו שלושת האחים בזה אחר זה. לימין האב התישב יאסין, לשמאלו — פהמי, ומולו — פמאל. האחים ישבו בנימוס ובענווה, ראשיהם מורכנים כבשעת תפילת-הציבור. שלושתם כאחד — פקיד ביה"ס, הסטודנט למשפטים ותלמיד ביה"ס ח'ליל אגא, ישבו כך, איש מהם לא העז להישיר מבט בפניו אביו. יתר-על-כן, הם אף נמנעו בנוכחותו מלהביט איש בעיני אחיו פן יתגנב חיוך לפניו של מאן-דהוא מסיבה כלשהי, וכתוצאה מכך יהיה מטרה לנויפה אימתנית שלא תנעם לו כלל. אל-נכוון, האחים יושבים בצוותא עם אביהם אך ורק בסעודת הבוקר, שכן הם שבים אל הבית בערב, לאחר צאת האדון לבילוייו הליליים כתום שנת הצהריים שלו. ארוחה זו, אף שלא היתה אורכת זמן רב, היתה מכבידה אוכפה עליהם בשל הנימוס, הצבאי ממש, שנתחייבו בו, ובשל האימה הרובצת עליהם ומחדדת את רגישותם במעמד זה, דווקא משום שניסו בכל מאדם להימנע ממשגים ופליטות פה. הוסף לכך, שאורייה זו האופפת את ארוחת הבוקר, היתה מקלקלת כל הנאה מהנאות האכילה.

ברגעים שלפני בוא אמינה ובידה מגש האוכל, נהג האדון תדיר לשלח מבט חוקרני לעבר בניו; ומשמצא אפילו רישול של מה-בכך, כגון כתם בבגד, היה נזוף בעברייני בחומרה רבה. עתים היה שואל את כמאל בגסות: "רחצת את ידיך?", וכשהיה כמאל משיב בהן, היה האב מוסיף ואומר בלשון של נגיף-ומצווה: "הראה לי אותן". הנער היה פושט כפות ידיו וליבו מפרפר מפחד. תחת לעודדו שיוסיף וישמור על נקיון היה האב מאיים בזו הלשון: "אם תשכח פעם לרחוץ אותן לפני הארוחה אקטע אותן ואשחרר אותך מטרחתך!"; ועתים היה שואל את פהמי: "האם מכין בן-הכלבים את שיעוריו או לא?". לפהמי מובן היה מאליו ש"בן-הכלבים" הוא כינוי המוסב אל כמאל והיה משיב לאמור, שאחיו הצעיר משנן היטב את שיעוריו. ואכן שובבותו של הנער, שכה העלתה את חמת אביו, לא מנעה ממנו מלהתאמץ בלימודיו, ותעוד על כך הצלחות ואף היותו בין הטובים בכיתתו. אלא שהאדון אהמור היה תובע מילדי ציות עיוור, דבר שלא נעם לנער שמשחקו חביב עליו מאוכל. על-כן היה האב מוסיף ומעיר לאחר תשובת פהמי, לאמור: "הנימוסים ערכם גדול מההשכלה", ואחר פונה אל כמאל ואומר תקיפות: "אתה שומע, בן-כלבים?".

האם באה, נשאת את מגש האוכל הגדול והניחה אותו על השולחן. היא נסוגה אחור עד סמוך לקיר החדר, שם עמד שולחן קטן ועליו כד מיים. ניצבה דרוכה, כמצפה לקריאה. במרכזו של מגש הנחושת הנוצץ היתה צלחת גדולה סגלגלה זלאה פולים מטוגנים בשומן עם ביצים, בקצהו החד של המגש ערימה של פיתות זמנות; ובקצה השני — צלחות זעירות שבהן גבינה, לימון ומלפפונים כבושים זכן מלח ופלפל. תאבונם של האחים היה במלוא אונג, אך הם שמרו היטב על צורתם הקפואה וניסו להתעלם משפע המאכלים מרניני-הלב שהאם הניחה מולם. לבסוף הושיט האדון את ידו לפיתה, נטל אותה, בצע אותה לשניים ומלמל: "איכלו". כל הידיים הושיטו לעבר הפיתות בזו אחר זו על פי סדר הגיל, כלומר: יאסין, פהמי ואחרון — כמאל. החלו אוכלים בנימוס ובענווה. האדון האב היה אוכל בחיפזון ובשפע, וכמו לסתותיו מכונת גריסה העובדת ללא הרף. היה תוחב אל תוך פרוסת-לחם מיגוזון גדול מכל הסוגים שעל פני המגש: פולים, ביצים, גבינה, פלפלים חמוצים ולימון פבוש, ולועס את אשר בפיו כשידיו עמלות בליקוט מאכלים לנגיסה נוספת. אלא שהבנים לא היו מעיזים לנהוג כאביהם, והיו אוכלים במתינות ובאיטיות, ככל שקצב זה מנוגד לטבעם הסוער. אלא שלא נעלם מהם, משלושתם, שהערה תקיפה מצפה למי שיהיין להיסחף עם תאוותו ולצאת מגדר המתינות והנימוס. לכמאל במיוחד גרמו קפידות אלה מרירות רבה, שכן ירא היה את אביו אף יותר מאחיו. והלוא האב לא היה עובר את גבול הניזיפה והצעקה ביחסו עם שני הגדולים, ואילו כמאל זוכה היה בבעיטה ובחבטתה. לכן היה לועס את פיתו בזריזות, כולו מתוך, פעם מגניב מבט לאוכל ההולך ומתמעט על המגש, וככל שהתמעט האוכל כן גברה דאגתו וציפה בכיליון עיניים שאביו יתן אות כלשהו המורה על כך שעומד הוא לסיים את סעודתו ולהותיר לבן הזדמנות למלא את כרסו. אלא שחרף המהירות שבה היה האב זולל את המאכלים, וחרף גודלן של נגיסותיו עשירות-המיגוזון, ידע כמאל מנסיונו שהסכנה האמיתית לאוכל באה לאו דווקא מציודו של האב, אלא בעיקר מצד שני האחים. כי-על-כן האדון היה ממהר לאכול וממחר לשבוע, ואילו האחים היו אצים לפתוח בהסתערות של ממש מיד עם הסתלקות האב, ולא היו זזים מן השולחן עד אשר כילו כל דבר הראוי לאכילה. וכך, ברגע שקם האדון ממקומו ויצא מהחדר, שינס כמאל את מתניו ועט על המגש כמי שנכנסה בו רוח תזזית. שתי ידיו נעו גם-יחד: יד מושטת לצלחת הגדולה ויד — אל הצלחות הזעירות. אולם מאמציו אלה נראו חסרי-תכלית לנוכח מרצם של שני אחיו, לכן נאלץ כמאל לנקוט בתחבולה שאליה היה פונה בשעת הדחק, דהיינו להתעטש מעל המגש בכוונה תחילה. בעשותו כן נסוגו האחים לאחור, כשהם צוחקים בקול רם, ואילו כמאל נותר סמוך-ובטוח, לבדו בשדה המערכת.

האדון חזר אל חדרו לאחר שרחץ את ידיו, ובעקבותיו הגיעה אמינה ובידה גביע, שלתוכו נרצקו שלוש ביצים בלתי מבושלות עם מעט חלב. הגישה את הגביע אל האדון והוא גמעו, אחר ישב לו לשנות את הקפה של שעת הבוקר. גביע גדוש זה שקדם לקפה סימל את סוף ארוחת הבוקר, והיה אחד ממרשמי-הפלוא (כגון שמן דגים, אגוזים-ושקדים בסוכר) שהתמיד בנטילתם בתום ארוחתיו, או בין הארוחות, לשם שימור בריאותו ובריאות גופו הגדול, בהתחשב בכל אשר תבעו בילוייו הליליים מגוף זה. מלבד זאת, הקפיד לגרוש את ארוחותיו בבשר למינהו ובמאכלים המזינים במיוחד, מכאן שזילזל הוא בארוחות קלות או אפילו ארוחות רגילות, וראה בכך בזבוז זמן שאינו ראוי לשכמותו. לפנים יעצו לו ליטול חשיש להגברת התיאבון, שלא לדבר על יתרונותיו האחרות של סם זה, אלא שנפשו לא נמשכה אחריו והוא התרחק מעל החשיש בלי יסורי-פרידה. חוסר התלהבותו מהחשיש נבעה בעיקר מהעובדה

* פרקים 1-2 פורסמו ב"עתון 77", גלי 7; פרק 3 — גלי 8-9.

שסם זה משרה על נוטלו קיפאון, המלווה שתקנות, גם כשהוא שרוי בתוך ידידי-נפשו, לכן סלך הוא מתופעות-לוואי אלה, המנוגדות לאופיו, והלוא אין דבר חביב עליו כשעת עליצות והתרונות והתמזגות והתבדחות וגלי צחוק ועליצות; וכדי שלא יאבד את התכונות הדרושות למאהבים רבי-עלילות אימץ לעצמו סם מיוחד, מעשי ידיו של מוחמד עג'מי מוכר הכוסכוס שבמבואות אל צאלחיה אשר בשוק הצורפים. הלה היה מכין את הסם למובחרים שבלקוחותיו, סוחרים וגבירים למיניהם. האדון לא הגיע לידי התמכרות לסם זה אולם היה פונה אליו מפעם לפעם ובעיקר מדי הגיעו לפרשת-אהבים חדשה, וכל שכן כאשר האישה החדשה היתה אחת המנוסה היטב בהילכות גברים.

משסיים האדון לשנות את הקפה ניגש לראי והחל לובש את פריטי הלבוש שאמינה היתה מגישה לו בזה אחר זה. העיף מבט נוקב אל מלבושו, סרק את שערו השחור הנפלג לעבר שני צדעיו, סידר את שפמו ושזר באצבעותיו את קצותיו. עתה בחן היטב את צורת פניו, אחר הסב את ראשו לאט ימינה כדי לראות את צידו השמאלי, ושמאלה, כדי לראות את צידו הימני. משנחה דעתו מהופעתו הושיט ידו לאשתו וזו מסרה את צנצנת מי-הקולון שהספר חסנון הכינה בעבורו. הוא טבל בנוזל את ידיו ואת פניו והתיז מעט על גלימתו ועל מטפתו, ולבסוף חבש את התרבוש, נטל את מקלו ויצא מהחדר בהותירו מאחוריו ריח ניחוח. ריח זה, שמקורו בפרחים שונים, ידוע היטב לבני הבית, לכולם, ומשמגיע היה לנחירי מי מהם היתה מצטיירת בדמיונו דמותו של האדון מרצין הפנים, ואז מתעוררים בליבו, לצד האהבה, יראת כבוד ופחד. אלא שריח זה בשעת בוקר זו בישר את לכתו של האדון. מכאן שהיתה נוצרת תחושת רווחה, כדרך שמתרווח האסיר בשומעו את צליל ששראות הברזל המוסרות מעל ידיו ורגליו ביודעו שעוד-קט תושב לו חירותו ויוכל להרבות בלהג, צחק, זימרה ותנועה בלא חשש או כפייה.

יאסין ופהמי גמרו להתלבש, ואילו כמאל אץ-רץ לעבר החדר מיד עם צאת אביו כדי לספק את תאוותו לחקות את תנועות האב, שקודם לכן עקב אחריהן בעינו מעבר לסדק הדלת הסגורה. עתה ניצב הוא מול הראי והביט בשביעות-רצון בדמות דיוקנו, ופנה אל אימו בקול מצווה כשהוא מנסה לשוות לקולו צליל גברי — "צנצנת מי-קולון, אמינה". ידוע ידע שפנייתו לא תיענה, ומיד העביר ידיו על פניו, על מעילו ועל מכנסיו הקצרים כאילו מזה עליהם מי-קולון. אמו עמדה כשהיא מנסה לכבוש את צחוקה, אך הוא הוסיף להביט בפנים חמורים. עתה סקר את פניו בראי לצד שמאל ולצד ימין, סידר את שפמו ופתל את קצותיו, לבסוף הפנה פניו מן הראי וגיהק. הביט באמו, וכשמצא אותה צוחקת במלוא פיה אמר כמוחא: "מדוע לא אמרת לי 'לבריאות?'". האישה גמגמה, צוחקת: "לבריאות, אדוני", כמאל יצא מהחדר בחקותו את דרך הליכתו של האב ובהניעו את יד ימינו כאוחזו במקל ההליכה.

האם ושתי בנותיה נחפזו אל המשרבייה ועמדו מאחורי החלון הנישקף לרחוב הנחאסין, והביטו מבעד לחרכים לראות את הגברים בלכתם בדרך. הנה האדון הולך לו במתינות, כולו הוד וחר, וידיו מתרוממות מדי פעם לאות ברכה. הנה קמו יצאו לכבודו חסנון הספר, חאג' דרוויש מוכר הפול, וביומי מוכר המיץ וכל השאר. עיני נשות הבית, שופעות אהבה, עקבו אחריו.

אחריו הלך פהמי, בצעדים מהירים כלשהו, ויאסין, גוף של שור והידור של טוטס; ואחרון הופיע כמאל, ואך צעד צעד או שניים הסתובב לאחור, הרים מבטו אל החלון ביודעו שאימא ואחיותיו אורבות שם, אחר הוסיף לכת כשתחת בית שחיו ילקוט ביה"ס ורגליו תרות אחר חלוק אבן כדי לבעוט בו.

שעה זו היתה המאושרת בשעותיה של האם, אלא שחששותיה שמא תפגע עין הרע באישי ביתה לא ידעו גבול, לכן לא חדלה מלמלמל " מפני פגיעתו של חומד כי יחמוד" עד אשר נעלמו מעיניה.

מערבית: ששון סומך

חמוטל בר יוסף

האשה ההיא

לאשה ההיא
שדיים גדולים ממלאים בשר
ותבלינים.
תמיד פטמותיה נוטפות דם
כמו וולדות שפנים חולים
שאבא שפן מברח לזל.
מתחיל מהראש.

לאשה ההיא
פנים עטופות צעיף שחור
והיא צוחקת בלי הפסקה
בקול שני.
איזה רחמים גדולים בין שניה
ובין עגבותיה!
הרות מרשרשת שם את הבשר.

וכשהיא מתרוממת ממנוחתה
קורסת על קרסלי אגלה
אתה פושט את צנאריך
על אגן ריכיה החלק,
הפשוט קל כך,
ומפליג

נוסע סמי
בבטן אגנית משא יצוקה עופרת
ממלאה דם ותבלינים.

שונאים

יצחק בשביס-זינגר

"כן, אני מבין."
"לא, אינך מבין. כיצד אתה מסוגל להבין? הן אתה מעיין סופר, כפי שמאשה הסבירה לי. ואילו אני מדען. בטרם תבין עליך לדעת את העובדות, את כל המידע. מראש אין אנו יודעים דבר, פרט לעובדה שאחד ועוד אחד הם שניים."
"מה העובדות?"
"העובדות הן שמאשה קנתה את הגט ממני במחיר ששום אישה הגונה לא תשלם, אפילו אם חייה תלויים בכך." ליאון טורטשינר דיבר בקולו העמוק, אט-אט, ודומה ללא-כעס. **"אני סבור שעליך לדעת זאת, כיוון שאם אישה מסוגלת לשלם מחיר שכזה, פירושו שלעולם אינך יכול להיות בטוח ביושרה. היו לה מאהבים לפני שהכירה אותי ואפילו בשעה שהייתה שרוייה עימי. זוהי האמת המוחלטת. זוהי סיבת פרידתנו. אתה כן עימד. ההגיון אומר שאין שום סיבה מדוע אטריד אותך בכל אלה, אך נתקלתי במכר המכיר אותך. הוא אינו יודע על קשרינו — אם תרצה לכנות זאת בשם קשר, במיקרה סיפר לי על אודותיך. למה להסתיר זאת בסוד? שמו רבי למפרט. הוא סיפר לי על סבלותיך בזמן המלחמה, על השנים שחיית בתוך מתבן מלא חזיר, וכל השאר. אני יודע שאתה עובד למענו. הוא מכנה זאת בשם מחקר, אך אתה אינך אמור לשרטט דיאגרמות למענו. אתה אישה-תלמוד, ואני התמחית בבאקטריולוגיה.**
"כפי שידוע לך כותב רבי למפרט, ספר שכוונתו להוכיח שכל המדע מקורו בתורה והוא רוצה את עזרתך בחלק המדעי. אמרתי לו גלויות שהמדע המודרני אינו מצוי בתורה, ואין כל טעם לבקש בה הוכחות לכך. משה לא ידע דבר על החשמל או על הוויטאמינים. אינני רוצה לבזבז את כחי תמורת דולארים ספורים. למרתי להסתפק גם בפחות. הרבי לא הזכיר בעצם את שמך, אך כשדיבר על אדם שהסתתר במתבן, הבנתי דבר מתוך דבר. הוא שיבח והילל אותך מאוד-מאוד. אך בעצם אין הוא יודע את שאני יודע. הוא טיפוס מוזר. הוא קרא לי מיד בשמי הפרטי, ואין זה לרווחי. מן הראוי שהדברים יתרחשו בדרך הטבע. אפילו ביחסי-אנש צריך שתהיה התפתחות. אי-אפשר לדבר עימו, כיוון שהטלפון אינו פוסק מלצלצל. אני נכון להתערב עימך שהוא מנהל אלפי עסקים ב-בזמן. מדוע הוא נזקק לכסף רב כל-כך? אך מוטב שאגיש ישר אל העניין.
"אני רוצה שתדע כי מאשה היא קלת-דעת, פשוטו כמשמעו.

רמאן נכנס לקפטריה וראה את ליאון טורטשינר יושב ליד שולחן הסמך לקיר. הוא הכיר אותו מתצלום שראה באלבום של מאשה, אף כי טורטשינר ניראה עתה מבוגר יותר, הוא היה כבן חמישים, רחב-גוף, ראש-מרוכב, שיער שחור עבות, וממבט ראשון ניתן היה להבחין ששצרו צבוע. פניו וסנטרו היו רחבים, עצמות-לחיו גבוהות, אפו שטוח ונחיריו גדולים. גבותיו עבותות, ועיניו החומות היו אלכסוניות כשל טאטא-רי. צלכת נושנה שעל מצחו נראתה כאילו נדקר האיש בסכין. הופעתו הגסה רזקה מעט בשל ההילה של אדיבות יהודית-פולנית. הוא לא ירצה אותי, אמר לעצמו הרמאן. לא ייאמן שגם-רוח זה היה לפניו בעלה של מאשה. עצם המחשבה על כך היתה מגוחכת. אך כך דרכן של עובדות. הן נוקבות כל בועה של יתרה, מנפצות תיאוריות והורסות מוסכמות.

כוס קפה ניצבה לפני טורטשינר. סיגאר, שבקצהו אפר בולט, היה מונח על המאפרה. משמאלו צלחת ובה עוגת-ביצים שחלקה נאכל. משראה את הרמאן, עמד טורטשינר כמו לקום ממושב, אך חזר ושקע בכיסאו.

"הרמאן ברוהר?" שאל והושיט יד גדולה וכבדה.
"שלום עליכם."
"שב, שב." אמר טורטשינר. **"אביא לך קפה."**
"לא, תודה."
"תה?"
"לא, תודה."
"אביא לך קפה!" אמר טורטשינר בהחלטה נחושה. **"כיוון שהזמנתי אותך — אורחי אתה. עלי לפקוח עין על משקלי. זו הסיבה שהזמנתי רק עוגת-ביצים. אך אתה יכול להרשות לעצמך לאכול עוגת-גבינה."**
"באמת, אין בזה כל צורך."

טורטשינר קם מכיסאו. הרמאן עקב אחריו בשעה שנטל מגש וניגש אל התור שלפני הקופאי. לעומת מבנהו הרחב הוא היה נמוך למדי. בעל ידיים ורגליים עבות וכתפיים רחבות כשל אדם חזק. כך הם צמחו בפולין — רחבים יותר משהיו גבוהים. הוא לבש חליפה-חומה בעלת-פסים, שנב-חרה מן-הסתם כדי להיראות צעיר יותר. טורטשינר חזר עם ספל-קפה ופרוסה של עוגת-גבינה. הוא נחפו לקחת את הסיגאר הכבוי-כמעט, ינק ממנו בחזקה ונשף עננת-עשן. **"תיארת לי בעצמי שאתה אחר לגמרי,"** אמר, **"מאשה תיארה אותך כדון-ז'ואן רגיל." בשום פנים לא נתכוון שתיאורו יהיה בו מן הזלזול.**

הרמאן השפיל את ראשו. **"אמונות-נשים."**
"ומן רב התלבטתי אם לטלפן אליך. על דבר שכזה אין מחליטים על גולה, הן יודע אתה. יש לי סיבות רבות להיות שונאך, אך אומר לך מיד שבאתי לטובתך. אם תאמין לי או לא, זה כבר עניינך — כמו שאומרים."

פרק מתוך הרומאן "שונאים, סיפור-אהבה", בתרגומו של ישראל זמיר, העומד להופיע בהוצאת ספריית פועלים.

חנה עקביהו

שירים לאיזיס

א. פני איזיס

בשלת המלכות
שוקץ אור היום
פני רח קפאון לך
זם אלהי

זו אני הלכנה
סהרורית מלדה
נזטה לעלות מדי לילה אל רקיע
בכנפי השחורות

ב. תפילה

חו הקדושה
בלתש החשכה
איזיס בלהבת הירח
השט בךרע ושט בגילוס
נשקי שפתי כשאמות
ותתליני בעטיפותיך

העכביש טוח את חושי הרשת
ושפירית שקופת כנפים
תלכד בתוכם
ינשקנה העכביש ותמות
עטיפות של צהור יעטף סביב לה
הו איזיס הקדושה נשקני כשאמות

ג. פרחים לאיזיס

הפרחים לחשו בצל ביתי
פל הלילה לא שקט
לכבקר בא הגשם אליהם, ונחו
זרע קטן יצמיחו ובו אישון יבום

כפרח לוטוס על מים
תפתח איזיס
וחור ישוטט על עגולי העלים הגדולים
הפרחים האלה
מנחה הבאתים לך
למרגלותיך יפרחו

פני כשאמות יהיו פרח תמיד
לרגלי איזיס

ד. הסיירה

כטובעת במחזור הלילי
אל רקיע הכוכבים
כך אל חשפת המים תשקע
הסירה העשויה בךמותך
פני המות חשקתי בעמקה בךמות פני
לחשתי לך ואנשק בתוכה
על המים הנחתמה ליד המקדש
הגלים הלוחכים מעלתיו עד סוף
נשאיה משם
בין עלי-הלוטוס תשקע
ועל קרקעית הגילוס תגוע
דגים וזהרים יתכאו בתוכה
כאור כוכבים תראה סירתי במעמקי הגילוס

טניה הדר

עומדת במסגרת חיי
כמו חוט ברזל
ולפעמים קל-כך חלשה
שהקיר נוטל
והאבנים כמו אצבעות פרותות
בזו אחר זו

כל יום רוח מקמטת

כל יום רוח מקמטת עושה כאב
ואני מתקפלת הלאה

תינוק נושף בפטמתי ואני מריחה קיץ
לא מותרת על המרדף השסוע הזה

תקה של זכריה
זקנים וזקנות שרואה בירושלים
צומחים פעלי זהב בענפי רמונים

עכשו רבים על שטח זה או אחר
והערב מנח בתינוק נשכח בין בנינים
מאפיר לפתע מבקש

אשה מבצרת בית
יש לה ילדיה ועמה
כמו קרומי כף מתפרים
לנשם פנים עינים
להביט בתהומות טבור
כאב תפוח עמום

גושי חמר

גושי חמר נדחקים לךם שלי,
הפכי תמיד נובע במקומות הנמוכים.
הפתחים מכסים
כמו ידים חיות
על הקרג

אורציון ברתנא

כבוד עצמי

הוא רוצה להביט ישר בעיניו לזה.
 היא רוצה להביט ישר בעיניו לזאת.
 אני רוצה להביט ישר בעיניו לחי —
 פעם מלאי כבוד־סוסים, ופעם מלאי כבוד־מרכבות,
 „אם אתה לא רוצה, לך לרחוב“
 „יקרם שלי, הלכתי כבר מזמן!
 לכן הבית שלכם מלא אור וקרחת.
 אתם עומדים בו, טובלים עד לעינים,
 סומים כמאגי, מנששים אחר כל אות.
 אל דאגה.
 לעולם לא ארחיק.
 אני פשוט מתפש אותו על המדרגות.“

אביבה גור

בין הכיכר לבין היער

איך מצברים פילה
 כשכבר העיר כל רגע
 מת מצער עוד אדם
 מגפות מהלכות באלחוס
 פרות קדושות בהבל פה
 ממסות רסיסי כפור לילה
 והן רוצות שכן
 והן מקבלות שכן
 עם הוראות לבשול שכן.
 בין הפקר לבין היער
 הפילה ימים רבים
 בעיניה
 ביניהן פדור כחל קופא

את הטפטוף הזה

את הטפטוף הזה
 מקצות אצבעותי
 יש לאסוף ברחץ
 אפילו אם בך אין געגוע
 וכיוצא (וכנכנס) בו
 לא פכתוף שלך
 אתה תזעה.
 את הטפטוף הזה שלפעמים
 יש לחפן בארץ רוח

מזל משולם

חזיון

א.
 הצוענים צונו כגון אתמול.
 ראינו אותם מתקפלים
 ומצלים על הקרונות.
 האש שבערה האירה בשערותיהם.
 בגרר ספר השמש קקטוסים על החולות.

ב.
 היטה ידועה בפינה ונחה רב עמה
 ראיה בקונחתה נסתה להעלות באוב
 והיתה נצנית בערסל.

ג.
 בסערת הגשם, בערב פסח.
 הג החרות
 שאל לציאה, היכן היציאה?
 וכזה עיניו, ראו אותו הולך בגשם, וממלמל.

ד.
 הם נשימת הילדים דחוס בחדר.
 למולל לב תינוקות לריחות אהבה
 לב שזמן בגו קפסת גשמים פתוחה
 מפקיד ריחו בהדרגה על
 הופך לב עבר־מות.

כמדען, אני קיבלתי אותה — ולא היא. היא נתכוונה לעלות לארץ־ישראל. שתי אוניברסיטאות מפורסמות באמריקה התחרו זו בזו כדי לזכות בי. אחרי־כך סולקתי מן האחת וגם מן השנייה, בשל סכסוכים. לא אלאה אותך בעניין זה, כיוון שאין הוא שייך לנושא. פיתחתי תיאוריות וגיליתי המצאות שהתבררות הגדולות לא ראו אותן בעין יפה. נשיא אחת האוניברסיטאות אמר לי בגלוי, איננו יכולים להרשות לעצמנו משבר נוסף בולסטריטי. גיליתי, לא פחות ולא יותר מאשר מקורות חדשים של אנרגיה. אנרגיה אטומית? לא בדיוק אטומית. אכנה אותם כמקורות ביולוגיים. הפצצה האטומית עלולה הייתה גם היא להקדים בשנים ספורות לולא התערב רוקפלר.

”המולטי־מיליונרים האמריקאנים שכרו שודדים כדי לשׁ דוד את האיש היושב לפניך. הם חיפשו את המכשיר, שבני־תי במשך שנים במזרידי. אילו מכשיר זה החל לפעול — ורק כפסע היה שאכן יפעל — היו חברות הנפט האמריקאניות פושטות את הרגל. אך בלעדיי היו המכונות והחומרים החימיים חסרי־ערך לגבי השודדים. החברות ניסו לקנות אותי. היו לי קשיים בהשגת תעודת־האזרחות, ואני בטוח שהחברות בחשו בקלחת. אתה יכול לירוק עשר פעמים ביום בפניו של הדוד סם, והוא יחייך ויחריש. אך נסה רק לשים ירך על עסקי־ממונו, והוא יעשה נמר.

”היכן הפסקתי? הו, כן, באמריקה. מה הייתה מאשה עושה בארץ־ישראל? היא הייתה מגיעה אל מחנה־פליטים, שלא היה טוב בהרבה מן המחנה שבגרמניה. אימה הייתה חולה והאקלים שם היה מחסל אותה. אינני מנסה להציג את עצמי כקדוש. זמן־מה לאחר בואנו לכאן, נסתבכתי עם אישה אחרת. היא דרשה שאתגרש ממאשה. היא הייתה אמריקא־נית, אלמנתו של מיליונר; והיא הייתה מוכנה להושיב אותי במעבדה משלי כדי שלא אהיה תלוי בחסדי אוניברסי־טה. אך עדיין לא הייתי מוכן להתגרש ממאשה.

”כל דבר צריך להבשיל, אפילו סרטן. אמת, לא האמנתי במאשה עוד. והאמת, לא חלף זמן רב מאז בואנו לכאן והיא התחילה את עסקיה מחדש. אך מסתבר שאפשר לאהוב גם ללא אמון. פעם אחת פגשתי בחבר־לכיתה מילדות שסיפר לי באופן גלוי שאשתו שרוייה עם גבר אחר. כש־שאלתי אותו כיצד הוא מסוגל לסבול זאת, הוא השיב בפשטות: 'אפשר להתגבר על הקינאה'. אכן, אדם מסוגל להתגבר על כל־דבר, לבד מן המוות.

”התשתה עוד כוס קפה? לא? כן, בן־אדם מתגבר על הכול. אינני יודע כיצד היא פגשה בך, ובעצם זה לא איכפת לי. האם זה משנה משהו? אינני מאשים אותך. מעולם לא נשבעת לי אמונים. בעולם הזה אנו נוטלים כל שביכולתנו לקחת. אני נוטל ממך, אתה נוטל ממני. שהיה מישוה שקדם לך, כאן באמריקה, בכך אני בטוח; מפני שפגשתי בו והוא לא הסתיר ממני את הרבר. לאחר שפגשה בך החלה תובעת שאתן לה גט. אך כיוון שהרסה את חיי, איני חש כל חובה, כלפיה. היא יכולה להשיג גירושים־אזרחיים על־נקלה כיוון שאנו חיים בנפרד מזה זמן־מה. אך איש לא יוכל להכריח אותי שאתן לה גט כדת־וכדן, אפילו גדולי־הרבנים. זוהי אשמתה שאני חי ללא עיסוק כלשהו. לאחר שנישואיני עלו על שרטון, ניסיתי לאחות את קרעי הקארירה שלי, אך נפגעתי כל־כך עד שלא הייתי מסוגל להתרכז בעבודה רצינית. התחלתי לשנוא אותה, אף־על־פי שאין זה מטבעי לשנוא. אני יושב כאן עימך, כידיד ואני מאחל לך כל־טוב, והסיבה היא פשוטה: אילמלא אתה — הייתה פוגשת במיש־הו אחר. אילו הייתי כה אשם כפי שמאשה מנסה לתאר, כלום הייתה אימה טורחת ושולחת לי ברכת ראש־השנה ומוסיפה עליה מילים־אחדות בעצם ידה?

”עלה אני מגיע אל הנקודה העיקרית. לפני שבועות ספורים טילפנה מאשה וביקשה שניפגש. 'מה קרה?' שאלתי. היא מילמלה וגימגמה עד שלבסוף הצעתי שתבוא לביתי. היא באה מגונדרת בלבושה, מוכנה ומזומנה, כפי שאומרים. כבר שמעתי עליך, אך היא החלה את כל הסיפור מתחילתו, כאילו זה אירע רק אתמול. היא דיקדקה בפרטים. היא הת־אהבה בך; היא כבר מעוברת והיא רוצה בילד ובטקס נישואין כדת־וכדן, וכל זה בשל אימה. מאימתי את דואגת כל כך לאימך? שאלתי. הייתי מלא מרירות. היא ישבה בשיכול רגליים, כשחקנית הניצבת בפני המצלמות. אמרתי לה: 'התנהגת כזונה בשעה שהיית עימי עכשיו שלמי את המחיר'. כמעט שלא התנגדה. 'עדיין אנו בעל ואשה', אמרה. 'אני סבורה שהדבר מתר'. עד היום אינני מדוע עשיתי זאת. אולי מתוך איוו גאוה ריקה, ואז פגשתי ברבי למפרט שסיפר לי על אחדותיך, על לימודיך, על השנים שהסתרת בעליית־הגג, והכול נתבהר לפתע, עד להכאיב. הבנתי שהיא לכדה אותך ברישחה, ממש כפי שנלכדתי אני. מדוע היא נמשכת לאינטלקטואלים — זוהי שאלה טובה, אף־על־פי שללא־ספק התעסקה באותה מידה גם עם גסי־רוח.

”זהו בקיצור הסיפור כולו. היסטוריית זמן רב עד שהחלטתי לספר לך זאת, אך הגעתי למסקנה שצריך להזיזך. אני מקווה שלפחות הילד הוא שלך. דומה שהיא באמת אהבת אותך, אך עם יצור שכזה לא תדע לעולם.”

”לא אתחתן עימך.” אמר הרמאן. הוא דיבר בשקט רב עד שטורטשינר נאלץ לזקוף את אוזניו כדי לקלוט את דבריו. ”מה ראה, דבר אחד אני רוצה שתבטיח לי. אל תספר לה על הפגישה שלנו. בעצם הייתי צריך להתקשר עימך מיד, אך כפי שכבר נוכחת, אינני בן־אדם מעשי כל־כך. אני עושה דברים ומסבך עצמי בכל מיני צרות. אילו ידעה שסיפרתי לך מה שקרה — חיי היו בסכנה.”

”לא אספר לה.”
 ”אתה יודע שאינך חייב לשאת אותה לאישה. היא בדיוק הטיפוס שמביא ממזורים לעולם. אם יש לרחם על מישוה, הרי זה עליך.”

תרגום: ישראל זמיר

”כשהנאצים כבשו את וארשה יכולתי לעבוד למענם, כיוון שהייתי מצוייד בהמצאות של גדולי מדעני גרמניה, והנאצים היו אפילו מתעלמים מיהדותי. אך לא רציתי ליהנות מזכו־יות אלו, ועברתי את כל מדורי הגיהנום. אחר־כך ברחתי לרוסיה. אבל האינטלקטואלים שלנו החלו מתנכרים שם ואף מלשינים זה על זה. לכן בדיוק נזקקו הבורלשביקים. הם שלחו אותם אל המחנות. אני עצמי הייתי בשעתו קרוב לקומניזם, אך כאשר בא זמן שהשתלם היטב להיות קומו־ניסט, נמאס עלי המישטר כולו ואמרתי להם זאת בגלוי. אתה כבר יכול לתאר לעצמך כיצד הללו טיפלו בי.

”כך או כך. החזקתי מעמד ועברתי את המלחמה, את המח־נות, את הרעב, את סבל־הכינים, ובשנת אלף־תשע־מאות־ארבעים־וחמש חזרתי ללובלין. שם פגשתי את מאשה שלך. היא הייתה אשתו או פילגשו של איזה עריק מן הצבא־האדום, שבפולין עסק בהברחות ובשוק־שחור. היה לה די מזון למחייתה, מהמברית שלה. אינני יודע במדוייק מה התרחש ביניהם. הוא האשים אותה שאינה נאמנה לו, והאל יודע מה עוד. אינני חייב לומר לך שהיא אישה מר־שכת — לפני כמה שנים היא הייתה יפהפיה. אני איבדתי את כל משפחתי. כאשר שמעה שמדען אני, החלה להתעניין בי. אני משער כי למברית הייתה אישה אחרת או חצי תריסר אחרות. עליך לזכור שבכל שבילי החיים מצוי מוך יותר מגרעינים.

”מאשה מצאה את אימה, וכולנו יצאנו לגרמניה. לא היו לנו תעודות ונאלצנו לגנוב גבולות. כל צעד היה מסוכן מאוד. אם רצית להישאר בחיים היה עליך לעבור על החוק, כיוון שכל החוקים שלחו אותך למוות. הן אתה בעצמך היית קורבן, כך שאתה יודע כיצד זה היה, למרות שלכל אחד סיפור משלו. אי אפשר לדבר אל פליט בהגיון, כיוון שלא משנה מה יש לך לספר, מישוה תמיד יטען שהכול התרחש בדיוק בצורה אחרת.

”אך מוטב שנושב אל מאשה. הגענו לגרמניה והם כיכל הכבוד! כלאו אותנו במחנה. זוגות חיו בדרך־כלל בצוותא מבלי להזדקק לטקסי־נישואין. מי נזקק לטקסים בזמנים ההם? אך אימה של מאשה דרשה שנתחתן כדת משה וישראל. המברית שלה נתן לה מן־הסתם גט, או שהיא לא ניסאה לו כלל. אך כל זה לא הדאיג אותי. רציתי לשוב אל עבודתי המדעית בהקדם האפשרי; וגם אינני אדם דתי. היא רצתה בחתונה, אני הסכמתי לחתונה. האחרים החלו לעסוק מייד עם בואם למחנה במסחר ובהברחות. הצבא האמריקאני הביא כל מיני מצרכים לגרמניה והיהודים רכלו בהם. יהודים סחרו בכל מקום, אפילו באושוויץ. אם יש גיהנום — סחרו גם שם. אינני אומר זאת מתוך רשעות. במה עוד יכלו להתעסק שם? מה שסיפקו ארגוני־הסעד הספיק בקושי לקיום. אחר כל שנות הרעב הללו רצו בני־אדם לאכול היטב וגם להתלבש בבגדים נאים.

”אך מה יכולתי לעשות, אם אינני סוחר מטבעי? נשארתי בבית והתקיימתי על מצרכים שסיפק הג'וינט. הגרמנים לא איפשרו לי להימצא סמוך לאוניברסיטה או למעבדה. היו שם עוד כמה בטלנים כמוני, ואנחנו קראנו ספרים או שיחקנו שחמט. הדבר לא מצא חן בעיני מאשה. חיה עם המברית הרגילו אותה למותרות. כאשר פגשה בי, התרשמה מן העובדה שמדען אני. אך הדבר לא סיפק אותה למשך זמן רב. היא החלה לנהוג בי ככפסולת. היא ערכה לי מחנות־אימים. אימה — עלי לומר לך — היא אדם קדוש; היא סבלה נוראות ונשארה טהורה. אהבתי מאוד את אימה. וכי לעיתים קרובות אתה מוצא נשמה כה קדושה? אביה של מאשה אף הוא היה אדם הגון, מעין סופר, חובב־עברית. ממי ירשה את תכונותיה — לא אדע. היא לא בחלה בהולולה בכל מקום שנערכה. המבריתים ערכו תמיד משת־אות, ריקודים. ברוסיה התרגלו לשתות וודקה ולהינות מכל הכרוך בה.

”כשפגשתי את מאשה בלובלין התרשמתי שהיא נאמנה למברית שלה. אך עד מהרה נסתבר לי שהיא מנהלת כל מיני פרשיות־אהבים. היהודים החלשים הושמדו ואלה שנותרו היו עשויים מברזל, אך מסתבר שאף הם אנשים שבורים. צרותיהם צפות ועולות עתה. בעוד מאה שנה יתוארו הגיטאות מן הסתם באורח אידיאלי, וייווצר הרושם שרק קדושים חיו שם. אין שקר גדול מזה. ראשית, כמה קדושים קמו בדור אחד? שנית, רוב רובם של היהודים האדוקים הושמדו. ואלה שנותרו בחיים השתוקקו לחיות בכל מחיר. בגיטאות שונים הם אפילו ניהלו קאבארטים. אתה יכול כבר לתאר לעצמך איזה קאבארטים! היה עליך לדרוך על גופות־מתים כדי להמשיך לחיות.

”השקפתי היא שהמין האנושי הולך ופוחת, ואינו משתפר. אני מאמין באבולוציה של נסיגה. האיש האחרון על־י־אדמות יהיה שודד ומטורף כאחד.

”אני משער שמאשה סיפרה לך דברים גרוועים ביותר על אודותי. היא־היא שהרסה את נישואיני. בשעה ששוחטה בחוצות, ישבתי אני, כאידוט, בבית עם אימה. האם סבלה ממחלת־עיניים ואני קראתי לפנייה מן החומש ומן העתונות־היידית־האמריקאנית. אך כמה זמן אפשר לחיות כך? אינני זקן עתה, ובאותם הימים הייתי בעצם עלומי. באותה עת התחלתי גם לפגוש אנשים וליצור קשר עם עולם־המדע. נשים־פרופסוריות מאמריקה נהגו לבוא ולבקר. מצוי כאן מספר ניכר של נשים בעלות השכלה, והללו החלו לגלות בי עניין. חממתי שפרה־פועה אמרה לי בגלוי שכל עוד מאשה זונחת אותי ליוס־תמים ואף לחצי־הלילה — אינני חייב לה דבר. שפרה־פועה אהבת אותי עד עצם היום הזה. פעם פגשתי אותה ברחוב והיא חיבקה ונישקה אותי. היא עדיין קוראת לי בני.

”כאשר זכיתי באשרת־כניסה לארצות־הברית חזרה מאשה פתאום להתעניין בי. זכיתי באשרה לא כפליט, כי אם

ופרום הזקן, העצב אכל את ימיו הנותרים. נעלם בערכים. מסתגר אי שם, אינו פוצה את פיו, גם אינו אוכל כמעט. לבסוף מצאו אותו בוקר אחד בלי רוח חיים על המיטה. האלמנה לבשה שחורים ליום אחד. "הפרנסה, חבל עליה", אמרה. עד מהרה נשכח הזקן.

ד

רוזנברג מקפיד עכשיו לעלות עם שמחה — מדי צהריים בשעות המנוחה הם עולים אל הדירה שמעל הדוכן. תאוות הבשרים של שמחה אינן יודעות גבול. היא מקפידה לנעול את הדוכן באחת בצהריים. "עוד יש קונים" הוא מנסה לומר והיא מביטה בו בעיניים קשות. "רוזנברג ו!" היא אומרת, אחר כך מושכת אותו בזרועו. "בוא". והוא — "רק רגע" — אומר לה מחיך, אשה כהלכה שמחלה, אומר לעצמו. רצה לשאתה לאשה. אינה יכולה אמרה לו. אינו מבין. סיפרה לו על בעל שנזח אותה בפולין. איש אינו יודע איפה הוא. והזקן פרום? — רצה לדעת. גם הזקן לא בעל היה, אמרה, אינה מותרת. צריך לשמור על צעדיה. לא להניח לה לחמוק מעיניו, הוא מהרהר. לפעמים הוא אומר לה "מה שהיה תם. אם לא אשתי על פי החוק, אשתי על פי הסדר". היא אינה עונה, והוא ממשיך רומז לה, האסון שתמיד להתרגש עליה ועל ביתה אם הוא מוצא במיטתה גבר זר. "רוזנברג משיגענע", היא קוראת לו אז. "לא צחוק שמחלה", לא צחוק. והיא חוזרת לקרוא לו משיגענע. אבל לפעמים נדמה לו, היא מביטה בו בסבר רציני שוקלת את דבריו.

איך מכניסים אל תוך הבית סדר? העלמה הצעירה מתגרה בו בהעוויות פנים, במכוון הולכת בבית ורק חזיה עליה. מגדנדת בעכוזה, קוראת לו "הזקן" צוחקת לו. לפעמים אפילו מתפשטת בפניו, בלי בוש, והוא נבהל נרתע מסובב את עיניו שלא יראה — היא צוחקת. הלך לדבר עם שמחה. — אי אפשר כך, אמר לה. אין לה בוש, לילדה. ילדה? השתוממה שמחה, כבר בחורה גדולה. מה לעשות, זו דרכם של הצעירים, שמחה משכה בכתפיה.

הוא אביה היום, אמר לשמחה בכעס, אין מפתים אב. אבל שמחה צחקה בפניו. הרעיון משעשע אותה "אב משונה" אמרה צוחקת. "הילדה החליפה כבר אבות רבים, קשה לזכור את כולם, אב משונה", צחקה מתגלגל סחף גם את ברכה. הצביעה עליו באצבע "אבא'לה", צחקה למראה פניו הנבוכים. רוזנברג הסתובב בבית, כועס, שתיהן עומדות ומביטות בו וצוחקות. והבת הלכה אחריו צעקה לו "אבא'לה", "אבא'לה", לא הניחה לו. צריך לעזור את הצחוק הזה, הוא מהרהר. רואה אותן סובכות סביבו, אצבעותיהן מכוונות אליו, צוחקות לו, "בעל עגולה" קראו אחריו שתיהן והצחוק המטורף לא חדל. בשקט, שקול, שקול הלך לסגור את התריסים. אחר כך סגר את החלונות. מתעלם מהצעירה ששתיהן צועדות אחריו. מתגרות בו מאחור. לבסוף נעל את הדלת. במתינות הכניס את המפתח אל תוך כיסו. נדמה, חיוך קל עלה על פניו. הצחוק תם. בתמהון הביטו בו. שמחה שאלה "מה אתה עושה?" לא ענה. שקט ניגש אל ברכה, הביט בה רגע ארוך, אחר כך בשקט ביקש שתשים על גופה בגד. חייכה אליו, הלגלוג נמחה לאיטו, לא הבינה. פחדה מעט, משכה בכתפיה, אינה רוצה. פתאום סטר לה על פניה, בכל כוחו סטר. בגדים היא צריכה ללבוש, אמר בשקט, לא להסתובב לפניו עירומה. נדהמת עמדה. סטר לה שוב. שמחה מאחור התנפלה עליו בבהלה. בצפורניה חש היא סורטת בפניו. בכוח השליך אותה מעליו, חבט בידיה שננעצו בעורפו. ביקש בקול תקיף שלא תתערב. דממה. מעתה ואילך אמר לשתיהן הצעירה בתו, השניה אשתו. אחר כך משך את שמחה לחדר המיטות. המרי שעל פניה. התגוששו על המיטה. נאנקה, מחתה בצעקה. לבסוף בא אליה בסערה.

אחרי חודש לקח את שמחה לירח דבש. הם גוסעים לחו"ל אמר לה. נסעו לקפריסין ירד

וחובש את כובע הברט השחור שלו. "מה זה? מה זה?" צעק ברוגז "מה זה? מה זה?" חזר על דבריו. רוזנברג ניסה להרגיעו. הקהל, תדחוק, הסביר לאברצ'ק "לא מקבל. אין אחריות", ענה לו אברצ'ק, לקח את הכלי מידו. "זינגר כבר חצי משוגע", אמר והלך כועס. אחר כך ירנע בווראי. בינתיים הביט בשעון. בארבע סרט בתמר, אחר כך אולי ילך לשתות כוסית בירקון אצל מיסמוס הצולע, איזה משחק או שניים כזרז רגל ידות. מזל הווגה בבר אורינט אולי היא עוברת שם היום. מישש את השטרות שבכיסו. מחר ערב החג, העבודה הקשה הכניסה לו כסף רב. צריך לחזור בערב מאוחר, מהרהר, אחרת ימצא את אברצ'ק כועס, "הכלים אינם שטופים", יאמר לו, "המיטות אינן מוצעות". מאוחר אם יבוא הכל יהיה מוכן נכון לקבל את פניו. אברצ'ק איש מסודר מוקדק בקטנות. לפעמים הוא תוהה על שיתוקותיו הארוכות של אברצ'ק יושב במכנסי החקי החזיים שרו על הגזוזטרה חולצה לבנה גהוצה עליו. בבית אינו מעשן סיגריות, מקטרת תקועה בפיו, הוא מביט החוצה רואה את האור הנסוג לאיטו, אינו שומע. כך בשקט הזה העוטף את הכל האישי הזקן יושב בוהה. מה עולה במוחו, לא ברור. "אברצ'ק שלום", אומר לו רוזנברג והוא שותק, אינו עונה בווראי אינו שומע. הרהורי מפליגים אי שם. לפעמים הוא מוצא לידו תמונות דהויים מונחות בצד הכיסא. "מי אלה?" שואל את אברצ'ק, והזקן בבהלה אוסף את התמונות מסרב לענות, מביט בו כאילו אינו מכירו אחר כך כעס רב עולה, "לא ענייך, לא ענייך", הוא עונה. כמעט צועק. מאז הוא מקפיד לא לשאול. בערב בא לשבת על הכיסא לצידו של הזקן, קורא עתון. "משפחתו שאכזיה", הוא מהרהר, "אולי היה לו בן כמוני", חושב. רואה את עיני הזקן ננעצות בפניו, בוחנות. כאילו לא הכירו. מביט באפס, בלחיי, בוחן את עיניו החומות, ממלמל שם לא ברור. גרישה, גרישה", הוא אומר בדחש. רוזנברג הניח לזקן לשקוע בהרהוריו ויצא אל חדרו והזקן נשאר עוד שעה וחכה בגזוזטרה, מבטו הקפוא ננעץ אי שם הרחק. הזכרונות שבים לחיות.

ג

יום אחד זימנה אותו למיטתה. "היי משיגענע" קראה לו. והוא בא אליה מחיך. ירד מתלת האופן הוציא מפיו את הסיגריה כדי להיטיב לשמוע. "בצהריים תבוא", אמרה. בלחש. "מה איתו?" הצביע גדהם על האיש הזקן. חייכה, אינו צריך לדאוג, אמרה. אזני הזקן אטומות. אינו שומע, אינו יודע, כל עולמו רק גרביים בשקיות צלופן. אחר כך נעשה בבתם בן בית. בא וחולף כרצונו.

שעות הצהריים בוערות. מדי יום מגיח את תלת האופן ליד הדוכן, מבקש מן הזקן לשמור עליהן. יש לו עסק קצר הוא אומר. הזקן מהנהן בראשו "בסדר", "בסדר". הסור כמעט גלוי. שניהם אינם טורחיים להסתירו.

לא ברור מה הזקן יודע. האיש כפוף קומה. פוחד בוודאי לטרוח לשווא במריבה קשה. עיניו נפחורות, כך נדמה, כל העת נועץ אותן בארץ. איש משונה — נושא את סבלו בשקט. הרחמים מתעוררים לרגע. בערב יושב אדם לפעמים, מדבר עם הזקן. הלה כבד אוזן, אינו שומע. הזקן נושא חן בעיניו בדרך מיוחדת. משחק עמו משחקי קלפים. הזקן מצחיק, אינו יכול לשלוט ביצרו — מרמה בלי סוף, אחר כך מתנצל, מחיך במבוכה. משחק בתוך משחק לגלות את המאיותיו של הזקן לקפוץ לומר לו "פרום בלוף", אל תהיה גב". הזקן הזה, מאין הוא, שאל את שמחה. היא מושכת בכתפיה — לא ענייך, לא ענייך. בביתו שבשכונת שבאזי הוא יושב שעות ליד אברצ'ק ומספר לו. הלה מעשן את מקטרתו מקשיב. "לא טוב, לא טוב", הוא ממלמל, ורוזנברג מתרעם "על מה אתה מדבר? הזקן עובר בטל. אין לו תקנה". אברצ'ק מביט בו בעיניו הקטנות. מוציא מעט טבק הרחה מכיסו, שם קמצוץ בנחיר אחד, אחר כך בנחיר אחר, מהמהם משהו, רוק מעט צוזל על חולצתו, הוא מנסה לנגב. "פרום בא משם" הוא אומר. רוזנברג אינו מבין, "גם אתה בא משם", שותק, מהרהר: "גם אני בא משם".

רוזנברג מתרעם: "כולם באים משם", רוצה לקום ללכת. אברצ'ק שם יד על ברכו "חכה, אראה לך משהו". אחר כך נדמה הוא שוקע בהזיה עמוקה. אינו מזיז ידו מברכו של רוזנברג פתאום מוציא ארוך מכיסו. מראה לו תמונה, "משפחה", הוא אומר פתאום. שלושה ילדים, אם אוחות בהם, חובקת את כתפיהם, כולם מחייכים אל פני המצלמה. רוזנברג הביט בתמונה שעה ארוכה אחר כך החזיר אותה לזקן. "גם לפרום היתה משפחה". אברצ'ק אסף את התמונות אל תוך אלבומו ניילון נוהר בקצותיהן שלא יפגמו. לא הביט בהן הניח אותן כך שגבן אליו התמונה למטה. "כוס ציירי?" שאל פתאום, רוזנברג הנהן. יותר לא שבו לדבר על פרום.

אחרי המלחמה, סיפרה לו יום אחד שמחה, מצא אותה פרום חסרת כל, ליד בניין הקהילה היהודית בלודג'. הוא כבר אז סוחר היה, הליביש אותה בבגדים נאים, נתן כסף בידה — תלכי לקנות אמר לה. אחרי ימים הלך יחד אתה לחפש את ברכה, ששנים קודם הושמה במנזר. הילדה לא הכירה את אמה. לא רצתה לבוא והגזירות עמדו שם והביטו בהם נלחמים בילדה, קורעים אותה משערי הברזל הכבדים "הציל אותי פרום. לא מדבר הרבה. איש טוב". לפעמים חיוך עזוב על פניה, "כל המשפחה שלו הלכה".

רוזנברג הביט באברצ'ק הזקן, מסר בידו את תלת האופן. נדמה היה שהלה בוכה. "זה המפתח" אמר לו. אינו אוהב פרידות, ביקש שיבוא לבקר. אברצ'ק לקח את המפתח בידו, "הולך", אמר. עכשיו אני עצמאי". רוזנברג דיבר על שותפותו החדשה עם פרום הזקן. אצל זינגר שחו שניהם כוס תה. נוהרים לא להיתקל בפולני, ביקשו מהפקידה להכין להם כוס תה — לחיים צריך לשתות, אמר רוזנברג בעליונות. ביקש גפרור מאברצ'ק אחר זרק את הסיגריה הרטובה שבפיו, והדליק אחרת במקומה. "לחיים ולהצלחה". צחק. אברצ'ק לא חיך, "שטויות שטויות" אמר, עצוב היה. נדמה היה דמעה יורדת מעיניו. זינגר נכנס פתאום לחנות ראה אותם שותים הביט בתמיזה. ביקש לדעת מה קורה. "שותף של פרום הזקן" אמר לו רוזנברג הפולני הושיט לו את ידו, לחיצה קצרה אחר כך פלט "לגמור מהר, פה לא בית קפה" אמר ועלה אל המשרד שבחנות. אחר כך ליווה את אברצ'ק. אברצ'ק על מושב האופניים, והוא הוא הולך לצידו. מספר לו בלא הרף על החיים החדשים שהוא עומד לפתוח.

בשם הידידות שבינו ובין פרום כך אמרה שמחה לזקן, צריך לפרום שותף צעיר לסייע לו ליד הדוכן, לשאת בעול הכבד. הזקן לא ענה. אולי לא שמע. רוזנברג נעמד לצידו לקח את הגרביים הקרועים התפורים במכונת תפירה בידו והחל צועק לעוברים ולשבים "גברות, גברות בלידה!". הזקן אמר "שקט". ושמחה השמנה צחקה בהנאה. קהל רב נקהל סביבם. מהם מביטים, מהם קונים. אחרי ימים דחקו את הזקן מהדוכן. למה לו לדדת, אמרו לו. העסק מתנהל ממילא כהלכה. לשם מה יש שותף? כך אמרו לו, ביקשו שישאר בבית. אחר כך הוציאו אותו ממיטתו, הניחו אותו בחדר הגדול. רוזנברג עבר לישון עם שמחה במיטה הגדולה. הזקן על הספה בחדר האורחים. ביקשו שלא ירד יותר אל הדוכן, אין צורך אמרו לו.

ראו אותו לפעמים יורד במדריות עובר ליד הדוכן מביט בהם רגע ארוך. אחר כך פונה ללכת, לטייל בגן הוא הולך, אמר להם כמעט בלא קול. מקל הליכה בידו. מסתובב בין הדוכנים בשוק, אנשים רחמיים נכמרים עליו נותנים בידו לפעמים כוס תה לשתות. ופעם בא אברצ'ק בערב. רוצה לומר משהו, אמר. נראה היה, רוחו סוערת. בגדיו מלוכלכים, בפיו סיגריה בוערת. משהו רוצה לומר. חזר ואמר. ביקשו שישב. שמחה שאלה לשלומו ותוא לא הביט בה, אל רוזנברג דיבר. פשע הוא עושה לזקן אמר. אסור לעשות. פשע. פעם לקחו את משפחתו, צעק פתאום, אי אפשר פעמיים, רוזנברג הביט בו נדהם. מה הוא רוצה? שמחה אף היא לא הבינה. "אי אפשר עוד פעם לקחת את המשפחה" צעק אברצ'ק הזקן. בידו היכה פתאום על השולחן, אחר כך שקט השתרר, דממה ארוכה, הוא בוכה. פתאום קם ממקומו, ברח מבלי לומר מלה. יותר לא בא. בשוק היה מסובב את ראשו משתדל לא להיתקל בהם. ימים רבים לא דברו.

כסף גדול מחכה לרוני וגיו בבנק לאומי

רוני וגיו עדיין קטנים ולא כל כך סביבים ככסף. אבל אחרי 6 שנים של חסכון כ"ח כפליים יקבלו הילדים את הקרן הפעוק. הריבית והצמדה של 100% על הקרן והמשל - והכל פסור מס. הצמדה גם אחת או צדף אח ילדיך לחכמת לזכותם של רוני וגיו! הצמדה כבר סכום נכבד.

כסף גדול מחכה גם לך ביכח חיי כפליים

הנה החשבון לתוצא
בנק לאומי
לישראל בע"מ

פרטים נוספים בכל סניפי בנק לאומי. בנק אנד ובנק ערביישראל.

"עצבים" לברנר

בין ריאליזם לאכזיסטנציאליזם

אורציון ברנר

ראשיתה של הספרות העברית החדשה — ספרות ההשכלה — היתה ספרות של מעורבות חברתית. היא צמחה מתוך תנועה חברתית — תנועת ה"השכלה" — וההצדקה לקיומה לא היתה האסתטיקה כפי-אם הדיקטטיקה. גם לאחר שתנועת ההשכלה וספרותה שבקו חיים לא פחתה מגמת המעורבות החברתית בספרות העברית. הנפך הוא, דומה כי אחת התכונות הבולדות אך החשובות שהורשה ספרות ההשכלה ליורשתה היתה הנטייה לריאליזם, שהפכה לדימוי-עצמי של "מעורבות" בספרות העברית. שום זרם שדגל באסתטיקה לשמה לא האריך ימים בספרות העברית של סוף המאה ה-19 ותחילת המאה שלנו. ולהפך — ככל שברורה היתה מגמת הריאליזם ביצירה (נטייתה לאקטואליה) כן האריכה זו ימים. דמות ה"תלוש", הדמות המרכזית בספרות של סוף המאה הקודמת ולאחריה, אף היא ביסודה צילום סוציו-פסיכולוגי של האינטליגנציה היהודית החדשה; זו שנותנה ללא אמונה, ללא העיירה, ועם מטען של תסכול ויאוש. זאת ועוד: הספרות העברית בתקופה זו נקראה על-ידי קוראים מעטים, הקוראים הכירו את היוצרים, וגם זה חיזק את המגמות האקטואליות בספרות, והבלט את חשיבות הנתונים החוץ-ספרותיים להבנת היצירה. לא היתה זו ספרות המוגנית, מרובת-ז'אנרים, שנקראה על-ידי שכבות חברתיות אחדות. זו היתה ספרות בודדים לבודדים, בה היוצר, המספר, הדמות המרכזית והקורא היו קרובים זה לזה ברקעם ובהבנת-העולם שלהם. הריאליזם האקטואלי היה, אפוא, פניית הדומה אל הדומה, וכתובה על בעיות מקובלות ומכורות גם מעבר ליצירה הספרותית.

בקווים גסים מאוד — אלה היו פני הספרות, בה החל ברנר לפעול, ולאור זאת התקבלה והובנה גם כתיבתו: עיסוק סוציולוגי בבעיות לאומיות, טיפוח דמות התלוש; תיאור נחבש של הליכי תסיסה חברתית, החל מראשיתה בעיירה היהודית במזרח-אירופה, דרך תיאור הצעירים הבורחים ממנה לעיר הגדולה, למערב אירופה (תקופת לונדון), לארץ-צורת הברית, וכלה בתיאור העלייה השנייה והישוב היהודי

הנוצר על-ידי אותם תלויים המחפשים בציונות את פתרונם הפרטי, היהודי, לבעיות הסוציו-פסיכולוגיות של האדם ה"עמל והנשחק". ואכן, אין לי ספק שברנר התקבל באהדה רבה כל-כך בעיקר מכיוון שייצירתו הובנה כיצירה המתארת את החברתי האקטואלי מנקודת-מבט של האנטי-גיבור: מי שנשחק במציאות זו של "המעמד השלישי" בארץ-ישראל יצירתו של ברנר נתפשה, אפוא, כאחת מ"אבני התשתית" ב"דרך המלך" של התפתחות הספרות העברית. התפתחות חברתית של ספרות חברתית.

יחד עם זאת, הריאליזם החברתי הוא רק פן אחד בכתיבתו של ברנר. פן שני, כפי שאשתדל להראות בסיפור "עצבים", הוא תפיסת-עולם אכזיסטנציאליסטית. שני אלה מתאחדים בחלק נכבד של יצירתו, כך שהאנטי-גיבור בה הוא "תוצר" הן של תנאים חברתיים והן של מועקה קיומית. לא ארון כאן במהותו של האכזיסטנציאליזם (מעטה ארושם אכזיסטנציאליזם) — נושא שנדון בהרחבה גם בשפה העברית. אומר רק זאת: האכזיסטנציאליזם הוא "מנוכר" ש"נוכר" לעולם "סתם", וצריך "לבחור בחירות" מתוך עצמו, כתשובה ל"כשלונו הארוטי" שלו ול"סבלו הקיומי", היא השקפת-עולם העולה אצל ברנר בקנה-אחד עם תיאור חיים קשים, מצוקה, כיעור ועליבות. הרי זה כמעין תוכן, והרי זה כמעין לבושו: הסיבה — קיומית; גורמה החיצונית — חברתית. כל ארבעה הרומאנים של ברנר מאחדים דו-מגמד תיות זו: ב"בחורף" מתוארת קרקע גידולו של התלוש, משפחתו ומצבה, עיירתו, וכו', והרומאן מסתיים בתיאור הסיבות הקיומיות לעליבותו. מסיבב לנקודה מתאר את הצעיר העברי הבודד בעיר הגדולה, וגם כאן ניכרת הכפיית לוח בין תיאור היוצר העברי הצעיר ובעיותיו ובין עמדה על האמפוטנציה הנפשית שלו — בעיותיו כבעיות אנושיות. 'מכאן ומכאן' מתאר הווי של מהגרים לאמריקה ולארץ-ישראל ומצבם הקיומי. הוא הדין ב"שכול וכשלונו" שרקעו החברתי ירושלים של ה"כוללים" והווי קבוצה בארץ-ישראל, אבל גיבוריו הם דיגומים לקונפליקטים אכזיסטנציאליים.

1. ועיין בספרו של רן סיגד: "אכזיסטנציאליזם". מוסד ביאליק, ירושלים, תשל"ה — 1975.

רוזנברג

מסר לו ברנר — יש טובת הגנה בנסיעה הזו. מתחת לעיניהם הפקוחות של אנשי המכס האדוק והגברת רחן לבושים בבגדי חג עמוסים בחבילות. אחר כך נסע מדי חודש, לבדו. "עסקי אימפורט" הוא מתלוצץ. ולרעיותו שמחה הוא אומר בחיך, "הכל בזמן שמחלה, הכל בזמן! האוצ'ק — מצ'ק לא יברח".

עכשיו בגאווה רבה הוא מסתובב בשוק. לבוש בבגדים נאים. על הדוכן העמיד צעיר ערבי שסייע לו במכירה. אין צריכים עכשיו לצעוק. שמחה מודיעה על מרכולתה במקרופון המחובר לרמקול. הוא בא עומד לידה מביט בה עובדת ומחייך אליה. שמחלה הוא אומר בהנאה ומביט בה, אף היא מקפידה עכשיו על בגדיה ועל תסרוקתה. בשעות הערב סוגרים את הדוכן, גאים, הם הולכים הביתה יחד. קמ דירה חדשה ליד התחנה המרכזית שיוכלו ללכת מדי יום אל השוק רגלי. החיים יפים, הוא מהרהר. החיים יפים.

אצל זינגר הפולני הוא אוהב לשבת לפטפט מעט עם אשתו. ברגעים של מנוחה היא יושבת מולו שואלת על משפחתו. אשה נעימה לזינגר. "נו נו זינגר", אומר לו, "עוד יום אחד אהיה גדל כמוך". הלה מחייך, "בהצלחה, בהצלחה", אומר לו. את אברצ'ק הוא רואה לפעמים, מאז מות פרום הזקן אינם מדברים, אנשים זרים.

2. כל הציטוטים מן הסיפור לקוחים מתוך: כל כתבי י.ת. ברנר, כרך ראשון. דביר והקיבוץ המאוחד, תשכ"ד.

ה

ובלילה באו השוטרים לאסור אותו. "שמוגלער, אתה רוזנברג", אמר לו החוקר הצעיר, והוא התמם. "מה פתאום, מה פתאום?", הראו לו קופסה של שעונים שמצאו על הארון. "לא שלי, ארון, לא שלי". צחק לו. בבית המשפט ראה את שמחה. מלמלה אליו משהו בלי קול, רק בשפתיה. לא הבין, הפרקליט שלידו דחף אותו בכתפו, "השופט" לחש הפרקליט וביקש שיקום. איש נמוך קומה, שערו לבן וסבר פניו לבבי, נבסס. לבוש בגלימה שחורה ארוכה. השופט איש נח, הרהר, קולו נעים, מדבר עמו בנימוס. "מר רוזנברג", הוא שואל "האם נכון, הברחת שעונים לארץ?" ממתין לחשובה. הוא מוחה. "לא נכון, לא נכון, הכל בשעות יסודי". הפרקליטים נלחמים זה בזה השופט מביט בהם מחייך, קוטע את דבריהם, "טוב", אמר, "מספיק". יצא, כשחזר פסק לו חצי שנת מאסר. שמחה נפלה על צווארו. "שמר על עצמך", אמר לה. מחצית השנה תחלוף מהר, הבטיח. עוד ישובו הימים היפים. אברצ'ק ניגש אליו. הושיט לו את ידו, לא אמר דבר. "תודה שבאת" אמר לו. הלה הנהן, פנה לדרכו ללכת.

הזמן בבית הסוהר חולף לאיטו. הימים כמו נצח. הוא יושב בבדידות אינו מתקרב לאיש. משהו טורד את מנוחתו. ביקוריה של שמחה הולכים ופוחתים. יושבת מעבר לצוהר. גבה זקוף. משהו בעיניה, מבוכה. נמצעת להביט בו. "שמחלה מה שלומך?" "טוב" עונה קצרות. משאירה לו כמה חפיסות של סיגריות, ממהרת ללכת. הוא נשאר אחריה ריק, תוהה. גם אברצ'ק ממאן לדבר. יושב, זקן, מעשן את מיקטרותו. שותק. "אברצ'ק, מה חדש בשוק?" הוא שואל. הזקן מביט בו רגע. "טוב טוב" הוא אומר. אין שמחה בעיניו. "עוד מעט, עוד מעט", הוא מסיים לבסוף את הביקור, בעוד שלושה ימים יבוא שוב. מקפיד לבוא מדי שלושה ימים מגיע לביקור. איש טוב, הוא מהרהר. "איפה הבת?" שאל את שמחה לא ענתה. שוב שאל "איפה ברכה" נאנחה. אחר כך קצרות פלטה. "לא היה לה זמן". מישוה בבית הכלא, איש מוכר, שבה לשבועיים עד למשפט זרק לו פעם. "יש חדשות מאשתך רוזנברג". צחק. "עושה חיים שמחחלה". האנשים סביב הצטרפו לצחק. לאט לאט לובשים הדברים צורה. איש אחר עומד ליד הדוכן. איש אחר שמש במיטתה. לבסוף חדלה לבוא. שלח לה מכתב, "אשתי היקרה" פתח: מבקש לדעת מה שלומה. מדוע אינה באה יותר. הזמן חלף. שוב בבדידות. תשובה לא הגיעה. אבל בדרכים אחרות שמע —

9

אהוד בן עזר : צרות של פאראדוקסים

אני רוצה לדבר הערב על פאראדוקסים. פאראדוקס הוא שאנו נכבד למשפחת איכרים ומשפחה, שגדל על רגשות-קיפוח שפיעה משפחה, קיפוח העלייה הראשונה ביד ויה השנייה והשלישית, עומד ומשתתף המוקדש לספרות ולתנועת-העבודה, קרוב ברוחי להרבה ערכים וגישות של עת-העבודה, יותר משאני קרוב לאנשי המחזיקים כיום בשלטון במדינה, אנשים בדרגים ובמגמותיהם של רבים מהם, בני טיקה, בספרות ובתרבות, אני רואה לאומי ועיוורון.

ועם זאת אין בליבי שמץ של רחמים מפלגה של תנועת-העבודה בבחירות האחרונות, אולי משום שנדמה לי כי נתקיימה מכמה בחינות המימרה — על דאטפת אש וכל מטייפיד יטופון, וכשאני שומע את טענות הנרגשות של דברי תנועת-העבודה, סילוף ההיסטוריה שנעשה כיום בידי הליכוד — אינני יכול שלא לחייך בהחלט באותה מרידות איכרית-מושבתית שגדלתי מילדותי — והיא הרגשת קיפוחם ראשוני ובני העלייה הראשונה, שכל מפגש הונמך, הודחק וכמעט הושחך במשך שנים וזאת מבחינה היסטורית וספרותית ופוליטית גם יחד. ומי היו אלה שכתבו, נכון יותר שיכתבו-לעיתים את ההיסטוריה הציבורית ויישובית, וזאת מנקודת-מבטם שלהם בלבד? — היו אלה אנשי תנועת-העבודה.

עד היום אני זוכר ערב של אסיפת-המונה בפתח-תקוה, בימי ילדותי, במגרשי-שפיעה אשר אליהם צפה בית הוריו של חנוך ברטוב היכן שכיום ניצב בניין העירייה החדש. ובגוריון עומד שם באותה אסיפה, רחוק על במה, רעמת שערו הלבן וקרחתו המבריקה נוצצים באור החשמלי החזק בעוד כל הקהל ניצב על רגליו בחשיכה-למחצה, ומתוך

ספרות, תרבות ותנועת העבודה

דברים ברב-שיח שהתקיים במועדון "צוותא-בת-א", מטעם המרכז לתרבות ולחינוך של הסתדרות העובדים, מערכת עתון 77, מועדון צוותא. השתתפו בדיון: אהוד בן עזר, יעקב שביט, חנוך ברטוב; פתח והנחה יעקב בסר.

ספרות פועלית, האם קיימת קונוטציה ברורה בין תנועת העבודה לבין הספרות העברית. גם על שאלה זאת ניתן להשיב בחיוב ולנפנף בכרנר, ובהקשר שונה כברל כצנלסון, א.ד. גורדון, אלתרמן, פן ושלונסקי, וכל או כמעט כל הפליאה של סופרי ומשוררי דור בארץ ודור המדינה.

כל ה"בל"ם" צמחו מתוך מה שנקרא א"י העובדת, כתבו וכותבים עליה. לכן טבעית העובדה שרובם המכריע של מפעלי התרבות והספרות הוקם על ידי תנועת העבודה, כמו הוצאות הספרים, תיאטראות וכו'...

השאלה היא בכל זאת מסובכת יותר, בעלת קונוטציות מורכבות יותר, ולכן הגיע הזמן להתחיל ולבדוק את הנושא מקרוב ובקול רם. כי חושש אני שהספרות הזאת, שצמחה מאיזה רקע מסויים נבילה ונרתעת מעצמה עקב תופעות היסטוריות, או רגשות אשם היסטוריים, ועושה את הכל כדי להתרחק מעצמה...

אבל כפי שאמרתי בראשית דברי: הספרות והחברה תלויות זו בזו ומגודדות זו לזו. הספרות זקוקה לחברה כי היא שואבת מהחברה את כל חומריה. החברה לעומת זאת זקוקה לספרות, משום שהספרות, כפי שאמרתי, יוצרת לב וכליות של החברה. הזדקקות זו היא הדדית, והיא גם מצביעה על דרך הפרדוקס, על הנבדלות של החברה ושל הספרות. לכן אין טעם לנוס, אין טעם לעצום עיניים, אלא יש טעם לבדוק את עצמנו יום יום מח-דש. זה בעצם סודה של ספרות, שהיא בוחנת את עצמה ואת מעשה החברה יום יום מחדש

משורר הוא מעין אורלוגין משונה. הוא רגיש לזמן בשלושה כיוונים בעת ובעונה אחת: בכיוון לעבר הרחוק והקרוב, להווה העכשווי ביותר ואל תוך העתיד על סמך העבר וההווה. האם מישו מעלה על הדעת כתיבה עברית למשל במנותק מחטיבות תרבות של עמנו וגם של עמים אחרים. האם ניתן היום לכתוב שירה עברית במנותק ממה שגרם העבר ל-הוה? השיר הוא כמו בן אדם מסוג מסויים. הוא מדבר בלשון אדם אל אדם אחר. לכן עליו לדבר בלשון טבולה ומתובלת היטב בתוך הכאן והעכשיו, כדי שיבינו אותו היטב. והעתיד, גם אם אתה אחרון הניצולים על ספינה טובעת, ואתה שולח בקבוק חתום על פני הגלים, ובתוכו מסר, אתה מתכוון שמישהו יקרא א-י-פעם בעתיד מה שאתה מצאת לנכון לכתוב ברגעך האחרונים אולי. אתה קראת אל העתיד. מי שפיענה את קריאתך, שמע אותך מדבר אליו מן העבר. כאן הקשר הי-הדוק בין השניים.

האמיתות שאמרתי עד כאן ידועות לכל והן שוות לכל חברה. לכן חופשי הדיון הזה מל-הוכיח, שקיימת או שלא קיימת ספרות פוליטית. אין צורך לדעתי גם לעסוק בסוגיה שקופה של הבחנה בין ספרות פלאקאטית, חד-מימדית ומטיפה, לבין ספרות יפה, אמנונית, בעלת מגמה פילוסופית מסוימת. כל קורא, יודע, שבכל ספרות כמעט קנה מידה כזאת או אחרת של פוליטיקה, יש לחומר כשמדובר בספרות של חברה תוססת ומתחב-טת בבעיות של עצמה ובבעיות העולם — כחברתנו.

קשה יותר להשיב על סוגיה אחרת, מה היא

יעקב בסר :

ספרות בוחנת את עצמה וכו בעת את מעשי החברה. הספרות והחברה תלויות זו בזו ומגודדות זו לזו. הספרות זקוקה לחברה כי היא שואבת מהחברה את כל חומריה. החברה לעומת זאת, זקוקה לספרות משום שהספרות יוצרת לב וכליות של החברה אופוזיציונית לחברתו. לאו דווקא בעמדה פרדוקס על הנבדלות של החברה ושל הספרות, שתי רשויות, עתים מגודדות. "תחנת המשטרה מקום מרהיב, / מקום מפגש בין המשורר לבין המדינה." / — כתב משורר רוסי בשם חלבניקוב, בהתכוונו לתחנת מש-טרה ממש. אני מזכיר זאת בדרך המטפורית בלבד, כי גם בחברתנו הדמוקרטית, וחברתנו היא אמנם דמוקרטית, ניצב הסופר, המשורר, כלומר מי שמכונה משום מה: איש רוח, בעמדה אופוזיציונית לחברתו לאו דווקא בעמדה שוללת, לא פוסלת, לא תוך יחס אנטיגוניסטי, אלא בעמדה אופוזיציונית, מבקרת, נוקבת ובוחנת. וזה מצב טבעי.

האיש המכונה משום מה איש רוח, ניהן ביי-כולת נדירה של הבחנה. הוא מבחין באשפה שעקרת הבית הקולקטיבית של כולנו, מנסה לסטאט אל מחוץ לשטיח, וזה לא תמיד מוצא חן בעיני שומרי ומלחכי הפינכה התוכניים, לכן, נוזפים בסופר, אומרים עליו שהוא מאפ-יה שמאלנית או ריאקציה בין-לאומית, הכל תלוי מי ומתי ולמי אומרים זאת.

אצלנו כבר נאמר על הסופרים שהם גם אנשי אש"ף. הסופר הוא קיפוד, מגעיו דוקרים לכל ממסד. אבל אדם נאור ונבון, מבין שמלאכתו של הסופר הכרחית לבריאותה, שלמותה ויי-כולת קיומה של החברה כולה. בתקופות הס-טוריות שונות, קמות חברות שאינן מבינות זאת, הן סותמות את פי הסופר, ולעתים שור-פות את ספריו. אז הן הולכות ונגמרות. פשוט חדלות להתקיים. או, מה שנורא יותר אולי, הופכות לבית סוהר אחד גדול.

חברה הבולמת את פי סופריה, עתים על ידי אדישות עתים על ידי אמצעים אדמיניסטר-טיביים, מביאה בסופו של דבר כליה על עצמה, כי הספרות רבונה, היא ההסטוריה האמיתית, הבלתי משוככת והבלתי משוחדת, של החברה. אוסיפ מנדלשטם אמר, שלדידו

"עצבים" לברנר

יהודי הארץ — המספר (שאינו מתואר ישירות), הגיבור (חלוק עני ועלוב) הפונדקאים ומשפחת האיכר (הבורגנות הוותיקה).

להוציא הגיבור והמספר (שעיצובם נושא לדיון בפני עצמו) אף אחת מן הדמויות איננה מתוארת תיאור חיובי מלא. כוונתי — כבעלת השקפת-עולם היכולה להוות סמל אידי-אולוגי חיובי בסיפור ריאליסטי חברתי. קיימות בספור דמויות משניות חיוביות — המשרת במלון שבפורט-סיד והילדה בת האחת-עשרה, "חברתו" של הגיבור בהפלגה — אולם הופעתן בסיפור ארעית ומטושטשת. לקיחת דמויות עלובות ברע שבהן ועלובות בטוב שבהן; תיאור מקרי יומיום עלובים כמקרי-בוחן לאצילות רוחנית או לחוסר מוסר; תיאור סביבה עלובה, דלים בסמליות ומטפוריות; ובעיקר — תיאור המשפחה העילית, העולה ללא הבנת המעשה ותיאור הגיבור, התלוש העלוב, כדוגמא לעולים לא"י מאירים את כל התיאור האקטואלי הזה באור פסימי כבד. האידיאליים הגבוהים של: "עליה", "ציונות", "ארץ-ישראל", "מולדת ישנה חדשה", "מושבה", "עבודה עברית" נפרטים כאן, ככרבים מסיפוריו האחרים של ברנר, לפרוטות של תיאור יומיומי כבד ומסורבל — הכל כמיטב הפואטיקה הריאליסטית שלו, אשר פורטה במאמרו המפורסם "הז'אנר הארץ-ישראלי ואביזריהו", ואשר תוארה ונדונה על-ידי מבקריו. בקצרה, לנושא המרכזי בסיפורת העברית בת זמנו — הריאליזם הלאומי — נותן ברנר מבע מדכא בריאליזם שבו. יחד עם זאת, זה מבע חיובי בעצם הכיוון הלאומי עליו הוא מרמז. בכך משלב ברנר היטב אידאולוגיה עם תיאור ריאליסטי לתהליכים יומיומיים שהיו בסופו של דבר (כפי שגם הסיפור נותן להבין) תהליכים הסטוריים.

עד כאן צידו האחד של המטבע בסיפור זה ובחלק ניכר מן הסיפורת של ברנר. צדו השני של המטבע היא העובדה כי תיאור ריאליסטי זה משמש ביסודו גם מבע לעיון אכי-בבעיות קיום של אדם כאשר הוא אדם: מן הציונות למהו קיום; מהלחץ החברתי לאימה קיומית; מבדידות ל"ניכור"; מהתרגשות בגלל טוב או רע חברתיים-אובייקטיביים להתרגשות בגלל "עצבים", המציינים (כפי שאראה להלן) את מנגנון התחושה של האדם המאפשר לו בחיים, שהם כשלעצמם חסרי ערך לטוב או לרע, להבחין בין התרגשות חיובית לבין אדישות והתרגשות שלילית — לתת טעם אישי לחיים חסרי טעם אובייקטיבי. לחיות.

חולית הקישור בין שני פנים אלה שבסיפור היא אופי הפסיכולוגי של הסיפור הריאליסטי. הריאליזם כאן עשוי במתכונת הריאליזם הפסיכולוגי בסיפור הרוסי במחציתה השנייה של המאה ה-19 ולאחריה — גורקי, צ'יכוב ודוסטו-ייבסקי, ממנו מושפע ברנר בא"י שבסיפוריו. המעבר מן הריאליזם לא"י בסיפור מתבצע בנקודת-התצפית האישית (פסיכולוגית), ממנה מסופר הסיפור. הנבדל בין המספר לבין הגיבור בסיפור מבוסס על תכונת החשיפה העצמית של הגיבור. שני דברים קורים לתיאור הריאליסטי כשהוא נמסר מבעד ל"מסננת" של הכרת הגיבור על שתי תכונותיה הבולטות — המודעות העצמית האכזרית והחשיפה העצמית הכמעט-מאזוכיסטית: ראשית, התיאור הריאליסטי הופך מתיאור מציאות לתיאור הלך-הנפש האישי הנותן לתיאור המציאות את גווניו. שנית, התיאור הריאליסטי נקטע על-קטעי-הגות רבים, בהם חושב הגיבור על משמעותה של מציאות זו.

כבר בראשית הסיפור הפנימי, בפרק ב', מתאר הגיבור את המוטיבציה שלו לנסיעה לא"י כתשובת של רצון התלוש הטיפוסי (האקטואלי) למצבו: "איזו אחיזה שהיא, יניקת משהו שם, באותה ארץ-חמדה, בקדמת אסיה, אשר אותה הבידואים, אולי בני בניהם של אברהם העברי, ינטו שם עד היום הזה [...] ואשר [...] דור שלי-שי ורביעי, למלוי-ברביה לפריצים פולנים מנסים שם ללכת אחרי המחרשה" (ע' 284), עם הכרתו הקיומית: "... כי חידתם, חידת החיים הללו, לעד לא תיפתר" כי מה שיהיה אחריי חיי לא אשיג ולא אתפוס עד רגעי האחרון... ועד בכלל... כלומר: כלום לא יהיה... וקשה מזה: לא רק מה שיהיה אחריי חיי — גם מה המה חיי לא אבין לעולם [...] וגם ידעתי [...] — [...] שלמרות ידיעתי ולמרות הרגשתי, הרי אני ככל היודעים והמרגישים מאז ומעולם מוכרח, שלא ברצוני [...] למלאות באיזה דבר את החלל הריק, הבולע, שאינו מתמלא עד הרגעים האחרונים, ואולי לא עד בכלל" (ע' 284).

כל האקטואליה מתוארת מנקודת-מבטו הקיומית של הגיבור כ"עצבים", כרצון למלא בתוכו את החלל הריק, המנוכר וחסר המשמעות לתוכו הושלך האדם. כל תולדותיו ומסעו לא"י ומעשיו ושיפוטי המוסריים מתוארים כהסברים איש-יים רגשיים-רגשניים שהוא נותן לעובדות בלתי נתונות להסבר אובייקטיבי; כבחירה בטוב יחסי, למרות שאין מאחריה ודאות של טוב מחלט. ברקע ניכרת ההכרעה של דוסטויבסקי כי "לא הכל מותר" למרות "אלוהים מת". תלישותו החברתית של הגיבור, עליבותו, איפיוניו החיצו-ניים המדכאים משמשים כסמל אכי אחד גדול המאפיל

במידת-מה על חשיבותו החברתית. בשל חולשתו המעט של הגיבור לעומת מודעותו העצמית המפותחת, נפתח פה לאינטרפרטציה קיומית של הסיפור, לעומת האינטרפרטציה החברתית-אקטואלית. כזו, למשל, דרך טיפולו במשפחת האלמנה המהגרת: בשל רגשותו ("עצבים") טועה הגיבור לחשוב כי זו משפחתו של היהודי שהתאבד בלונדון, ומתח רחמי נטפל אליהם כדי לעזור. כשמסתברת לו טעותו, היא חשובה בעיניו. והקורא לומד כי לא הקביעה המעשית חשובה אלא הקביעה הנפשית-מוסרית-קיומית. ושוב ניס הרעיון האכי: לא המציאות המקרית חשובה אלא החופש הנפשי לפעול על-פי המוסר הפנימי. התאהבותו של הגיבור בנערה בת האחת-עשרה — התאהבות רגעית וחסרת תוחלת — מבהירה אף היא לראות את המיווג בסיפור בין תיאור עובדתי לתיאור אכי. תרצה — ראה בכך כשלון ארוטי סוציו-פסיכולוגי, טיפוסי לדמות התלוש בספרות העברית תרצה — ראה כאן סמל אכי מובהק: ההתאהבות עצמה חסרת תוחלת, עקרה, אבל הרגש הכרוך בה נותן טעם לחיים. בתארו נושא זה נוטה הגיבור לפרשנות האכי "אהובתי, בת האחת-עשרה, שהחזיקה כפות-ידיה הקפואות בשרוליה, הוציאה אותן משום-מה ושלחה לי מבט אהבתי שבו למקומן, אבל המבט חיוקני, חיוקני... ושון נדמה לי, בעצם הצרה הקיצונית, בעצם המצב של איך מוצא, כי כדאי, כדאי לחיות, כי יש בשביל מה לחיות, וכי נעים, נעים לחיות. רגעי היה הרעיון הדמיוני ההוא, כמעט עין בא וכהרף-עין חלף, אבל בן-תוכן היה אותו הרגע. בפני בקורת-השכל לא היה גם הוא יכול לעמוד, בפני קרח הכרת המציאות, כמות שהיא, והאפסות שלאחריה, כמו שהיא — לא כל שכן... ואולם כל מהותי צעקה באותו רגע: כן! כן! כן! (ע' 291).

מבחינה אמנותית, הדרך העיקרית בה נרמזת בסיפור החשיבות הקיומית של "עצבים", היא דרך תיאור הנוף. על חשיבות הנוף ב"עצבים" כבר כתב במאמר מפורט על סיפור זה יצחק בקון. כמו כן נדונים תיאורי הנוף של ברנר במאמר של דן מירון. אתרכו כאן, איפוא, רק במשמעות הקיומית של עיצוב תיאורי הנוף ב"עצבים" — תרומתי שלי לדיון זה. תיאורי הנוף בדברי הגיבור מנוגדים לאורך כל הסיפור לתיאורי הנוף של המספר, המוצג מבחינה זו בניגודו האירוני. אין דומה הפאטוס בדברי הגיבור לפאטוס יצחק בקון: "ציונידרך בפרוזה הברנית בפתח התקופה הארצישראלית". מחברות ברנר, א, ע' 54-93.

דן מירון: "על בעיות סגנונו האמנותי של ברנר בסיפוריו", גזית "יט חוב" ט"ב, 50-54.

ראשיתה בחלום הרומאנטי של יצחק אפשטיין ור' בנימין ורטהיימר סמילנסקי ובני-דורם, ועד לתקותיו של מחנה השמאל ושל החלק היוני שבתנועת העבודה כיום. ואילו הפסימיות שלי ראשיתה בראיית המציאות המרירה, ה"מפוכחת והריאליסטית של ברנר, אשר מראשית ימיו בארץ-ישראל ראה את קיומנו כאן לא בצל הפרסום אלא בלוע ה"גשש" שורי-שיה של הפסימיות הברנרית הזאת מצויים בהיסטוריה-הרומים של ארץ-ישראל, והיא-היא שעומדת ביסוד האקטיביזם של תלמידי ברנר מן השמאל, כיצחק טבנקין ואנשי אחרות-העבודה. ומכאן אולי, ומבחינות מסויימות, כבר אין הבדל גדול בדרך לבניניזם מצד ו'בוטנסקי או לרפ"ים מצד בן-גוריון, שהרי הם שניהם ממשיאותן תגובות-עווית של ייאוש יהודי השם מבטחו רק בכוח הנשק ובאקטיביזם, משום שאינו מאמין בשום חלום מות על שלום בינינו לבין שכנינו.

אם נסיר מעל בגין את הפוזה הפאנאטית (שלצערו אצלו היא כנראה כלל לא פוזה) — או אולי יתברר כי עקשנותו קרובה לגישה האקטיביסטית והבן-גוריונית של חלק מכריע מתנועת-העבודה, ממש כשם שגישתם המתונה של איכרי-המושבות קרובה כיום לעמדה הפוליטית של מאיר פעיל וליובה אליאב. וזה פאראדוקס על גבי פאראדוקס. במשה דיין, למשל, כל הפאראדוקסים האלה מתגזרים יחד. אצל דיין זהו קודם-כל גישה פאטרנאליסטית ופראגמטית של בן-מושב-עובדים ותיק שהוא בן-איכרים מכמה בחיי נות, והוא מאמין שאפשר לחיות יחד עם הערבים במצב של כושר-משום ולא-מלחמה; ועם זאת, ואולי דווקא משום כך, זהו אצל דיין גם גישה אקטיביסטית וניצית וסיפוחית, שמונעת מכוח פסימיזם ויאוש מכל אפשרות שיפון כאן אי-פעם שלום-אמת באזור. בש-איפתו להשיג את הטוב שבשני העולמות, מבטא דיין את משאת-הנפש ה"צברית" ה"טיפוסית, התמימה והבלתי-ניתנת להשגה והיא — לחיות יחד עם הערבים ללא צל של סכנה, ולהמשיך ולהסתכן כאילו רק אנחנו קיימים ואין ערבים. כשנתגבר בו בדין הצד האיכרי-האוטופי — החליט על מדיניות הג' שרים-התפתוחים אך גם הגיח לסאדאת להור-ליכו שולל באוקטובר 73. אילו היה מתגבר

יעקב שיט

טיביוס הרוויזיוניסטי או הרפ"יסטי, מכאן ומכאן.

אני נותר איפוא בלב-ליבו של הפאראדוקס. כסופר ובן למשפחת-איכרים, שעמדתו הפוליטית היא שמאלה מהמרכז, אני רוצה להאמין בחלום האוטופי, הרומאנטי, הפאציפיסטי, מימי משה סמילנסקי ועד מחנה "שלום עכשיו" כיום. זה החלום שבגללו משתגע גיבורי פוליק שומרון, ברומאן הפוליטי ביותר שכתבתי — "לא לגיבורים המלחמה". אך רומאן זה, שבעיני הוא ספרי החשוב ביותר ואשר רוב הוצאות הספרים הידועות בארץ סירבו להדפיסו, זכה לבסוף עם ה"דפוס" לקבלת-פנים של שתיקת-אלם. בעולם הספרותי הוא נחשב לספר פוליטי-דוקומנטארי חסר-חשיבות על רקע פרשת לבון. ובעולם הפוליטי הוא נחשב לרומאן ספרותי, ומשום כך — לחסר-חשיבות.

גיבורי פוליק שוקע בפאטאליזם אקטיבי. כך הוא רואה גם את הדינאמיות של מדינת ישראל כולה, כנגד הפאטאליזם של שכניה. כאילו היא כורכת לבד את החבל סביב צווארה דווקא משום שהיא שוקדת שקידה סהרורית להשתחרר ממנו. ואילו אני, בהבדלים אחדים מגיבורי פוליק שומרון, רואה עצמי כיונה פסימית. היוניות

אהרן בן זור

מנט מקובל על האצ"ל בוויכוח עם ראש-העיר. ראש-עיר שבא מחוגי האזרחים, חוגים שהיו מכונים בגלגוליהם השונים בשם הציוני-גים-הכלליים והמפלגה הליבראלית.

אגב, הבית הזה קרס סופית לפני שבועות אחדים, הפעם לא באשמת אנשי האצ"ל אלא בשינוי-דחפור של קבלן בתים-משותפים כשר-למחר.

נחזור לאותה תקופה. ההגנה היתה אז ארגון משותף לשמאל ולימין גם יחד. האנטאגוניזם בין המיליטאנטיות של האצ"ל לבין המתונים של חוגי האזרחים היה הרבה-הרבה יותר חריף מאשר האנטאגוניזם המעמדי הידוע שבין חוגי האזרחים לבין השמאל. ולכן אצלי מילדות — בגין ויוסף ספיר הם שני עולמות שונים מקצה לקצה. שהרי הקיצוניות של בגין קרובה לגישה הבטחונית מבית-מדרשו של בן-גוריון, וגם לפאנאטיזם של גולדה כיום, ואילו המתונות הפוליטית של חוגי האזרחים, כפי שהם נקראו אז, מתיינות שהמבטא המובן-הק שלה הוא מי שהיה במשך שנים נשיאה של התאחדות האיכרים בישראל, הסופר והאיכר משה סמילנסקי — מתינות זו, שלא נעדרו ממנה כיוונים ברורים של אוטופיות ביחסים עם הערבים, באימוץ הדרך של חיים-יחידו — מתינות זו קרובה בעיני לעמדות מפ"ם ושל"י כיום יותר משהיא קרובה לאק-

רמקולים אנו שומעים את קולו, והנה הוא מוזכר גם את ראשוני פתח-תקוה, ואת סבא שלי, יהודה ראב, ואת יהושע שטמפפר; והנה אבי, שעומד ליד, כמו ציפה רק לרגע הזה, והוא נרגש כולו למשמע אוזניו, אומר לי — "אתה רואה, בני, בן-גוריון הוא היחידי מבין כל מנהיגי השמאל, שמוכיר גם את אנשי ה-עלייה הראשונה ואת מייסדי פתח-תקוה. כל שאר מנהיגי השמאל, במקרה הטוב ביותר, רק ממללים — ביל"ו, ביל"ו — כאילו חבורת צעירים וסטודנטים זו היתה כל העלייה הראשונה. וזה סילוף היסטורי מאין-כמוהו". אולי משום כך היה אבי, שנשאר כל ימיו איש הימין, היה חסיד מובהק של בן-גוריון גם בשנות שלטונו האחרונות. וויכוחים מרים היו בינינו בתקופת פרשת לבון, כאשר אני תומך באנשי "מן היסוד", והוא — בבן-גוריון.

בעיצומם של הויכוחים הללו, שעה שאני הייתי נוקט עמדה שמאלית-פאציפיסטית, עמדה אוטופית, ואילו הוא נוקט עמדה ימנית, עמדה בן-גוריונית אקטיביסטית, היה אומר לי:

"האמת המרה היא שאלמלא השמאל לא היתה קמה המדינה. הן, אנשי תנועת-העבודה, היו מאורגנים. היתה בהם נכונות להקרבה, ויכר-לת-ביצוע. בקרב היישוב-האזרחי לא היו משמעת ויכולת-ארגון כאלה. אלמלא העלייה השנייה והשלישית — היינו חיים עד היום בחסד הערבים, וחובשים 'לפה', זו המצנפת של המוסלמים, כמו הרמב"ם בתמונתו".

יצא איפוא, שוב, שעלי להיות מאושר, או לפחות מרוצה, מכך שלפני שנה נתהפך הגלגל והימין עלה לשלטון. אך לא. אני תוהו שוב לאחור, אל אחד מזכרונות הילדות שלי, בפתח-תקוה, בחיבתו שלי, רחוב פיק"א. והי זכרון הוא רעש עז של התפרצות. זה היה בראשית שנות הארבעים. מה אירע? הקאפיניט, זה חדר-העבודה של ראש-העיר של המושבה, יוסף ספיר, שביחו עמד במורד רחובו — הקאפיניט הזה, שהיה מרוהט בכור-סאות עשויות צינורות מצופים ניקל מבריק ומושבי עור שחור ורך — הקאפיניט הזה פורץ, והחדר כמעט קרס. ומי עשה זאת — אנשי האצ"ל. ומדוע? הייתי אז ילד אבל כבר למדתי שפצצה בבית ראש-העיר היא ארגון-

קיץ — תשל"ח — רשימה א'
אורי ברנר / אלטלנה
מחקר אוטופי, מדיני וצבאי — היבטים של פרשת ספירת הנשק האצ"לית. מחבר הספר היה סגן מפקד הפלמ"ח בשעת הארועים המתוארים על ידיו. לצורך המחקר ראינו 170 איש, לרבות צמרת אצ"ל וצה"ל.
ספרות יפה
במסגרת סדרה חדשה — מתן חדש:
ס. יזהר / אפרים חורר לאספסת.
ס. יזהר / בפאתי הנגב.
א. ראובני / עצבון
הרומאן רואה אור בהמצאתו ועידודו של י.ח. ברנר. אחרית דבר גרשון שקד.
זרובבל גלעד / היקילי
שירים חדשים. (תשל"ד — תשל"ח)
רחל נגב / כוכבים בוכים
שירים. מדורי הספר: משוררת היא נערה; שירים לאמא; הרשות נתונה.
גיורא מנור / חיי הריקוד של גרטרוד קראוס
מבונגריפיה על הדמות המרכזית בריקוד הישראלי. (עברית אנגלית); בליווי תצלומים רבים. מתכונת אלבומית.
אהרן מאירוביץ' / כומר הנודד
נעימות הרצפלד / פרקי יומן. אחת הדמויות המופלאות של המדינה בדרך כפי שמשתקפת בעטו של המשורר אהרן מאירוביץ'.
הוצאת ספרים בע"מ
ת.ד. 17061 תל-אביב
מי יעודד את שושן / טובה ינסן
ציורים: טובה ינסן
53 ל"י

כל זמן שהנשמה בקרבי, אין אני יכול מבלי עשות תילוקים שונים בין אדם לאדם, בין עולם לעולם [— —] וכי למרות הכרתי הברורה, כביכול, אי-אפשר לי לבלי להרגיש בכל שעה הרגשות אחרות — מאשר בקודמת [— —] הן; יש סודות בצרופי דברי החיים אחי" (ע' 290). המסר האבי בקטע זה בולט. בולטת גם הדרך בה הוא משתלב במצע החברתי האקטואלי של הסיפור — הדיון בעלייה ובצינונות. זו יפו העיר היפה, וזה רעיון העליה שנותן גם הוא טעם אישי לחיים. כשרוננו של ברנר ברור פה ובולט: היכולת לכרוך עם האקטואלי את האינדיבידואלי, בעזרת שימוש בוויית-ראיה אישית.

אינני יכול לסיים עיון חטוף זה בנוף, מבלי להביא את דברי הסיכום של הגיבור, בסיום הסיפור הפנימי, הקשורים אף הם שלא במקרה בנוף: "שמע-נא, אתה יודע מה שאגיד לך? הן שונאים אנו את הדיבורים היתרים על היופי, אשר אנו שומעים השכם והערב מסביבנו [— —] אולם, אמור מה שתאמר, מלים אין בפי — ואז היה יפה, ויהים הגדולי אכן הוא ים יפה, ובחוף חיפה — יפהפה! באותה שעה הא-מנתי באמת ביופי, ביפי-הטבע, ביפי-היקום, ביופי של מע-לה — — — מובן — גם זה עצבים" (ע' 292). האסתטיקה נותנת נחמה-זעירה אכי לאדם האומלל. אין ספק שהשימוש בנוף בהקשרים שתוארו הוא שימוש מחוכם: הנוף מאפשר ביטוי אישי-חיוני; הנוף מהווה סמל למסר עכ; תיאור הנוף מנוגד לתיאור חברתי; הנוף קשור בחווייה החדשה של מולדת, באשר הוא שונה כל-כך מהנוף החברתי שהגיי-בור עזב מאחוריו, בגולה.

ריאליזם משולב באכי, אקטואלי משולב באינדיבידואלי, זו יכולתו הבולטת של ברנר בסיפור, ובסיפורת החשובה שלו. לא להיות מנותק מדרך-המלך של הספרות העברית — מעורבות חברתית, עיון סוציאלי בצדק ובעוול חברתיים (רשות הועקה!). ויתרה מזו — נתינת ביטוי אקטואלי, ארץ-ישראלי, למגמת המעורבות החברתית הנמשכת עוד מספרות ההשכלה. ועוד — להיות מודרני וליצור ריאליזם ברוח ספרות רוסית גדולה. ועם זאת, להצליח לתאר קיום אנושי בתיאורים אכי מעולים. ריאליזם במיטבו, באשר הוא ריאליזם אישי; אקטואליות במיטבה, באשר היא נספחת לעיון הגותי כאוב ועמוק. בזאת, אולי, ברנר הוא היוצר הקלאסי של הסיפור הארץ-ישראלי; כותב כפי התפתחות הספרות בזמנו, על-פי דרך ההתפתחות בספרות העברית החברתית; ועם זאת, מצליח לתת לכל זה את ביטויו האי-שי, הקיומי, שאיננו מנותק ב"עצבים" מן הצד החברתי אלא מאיר אותו

כדברי המספר. ככבר בפתחת סיפור המסגרת בולט הפאטוס של המספר, שרוב דבריו, אגב, עניינם תיאורי סביבה ונוף. הוא פותח את הסיפור כך: "מעין ריח פרפוח עלה מסביבנו — מגי' דוליה-השיטות [— —] שבמעלה המושבה העברית אשר בארץ-יהודה. אלומת הפזן של החמה השוקעת מאחורינו והוהיבה ברום-המרחב שלפנינו כנופיה אחת של עבים שק-טים וקלושים [— —] קצות-מרומים קרנו בזוהר רך וצנוע" (ע' 283). בסגנון זה נמשכים תיאוריו לכל אורך הסיפור. כנגדו, סיגנון הגיבור הוא סיגנון "ברנרי" טיפוסי: שפה יומיומית-נמוכה, שענייניה אקטואליות יומיומיות, וע' ניה היא ביותר בתיאורי נוף. כבר בפתחת דבריו, בפתח סיפור המסגרת, מתחיל הגיבור בדיבור על אילנות אך עובר מהר מאוד לתיאור אשר "רואות" צמרותיהם — העצים שמעבר לים, המושוות לחיים בא"י.

דווקא משום נטייתו הכללית של הגיבור לתיאור ריאליסטי ומתון, דווקא משום התנורות מתיאורי סביבה ונוף, ניתן להבין את חשיבותם של תיאורי-הנוף הפאטיים המעטים כל-כך בדבריו. הפאטוס הולך ומבצבץ מדבריו קמעה קמעה. ניכרת התקדמות אישית בדבריו מריאליזם מבוקר להתפר-צויות פאתיות (אשר שיאן בכייו עם סיום הסיפור). ניתן לומר כי התקדמות זו בתיאוריו היא התפתחות ההפנמה בסיפור מנקודת-המוצא החברתית-אקטואלית אל המסקנות האישיות, האכי. ההתפתחות בתיאורי הנוף בדברי הגיבור חופפת להתפתחות הסיפור כולו.

כבר בפתחת דברי הגיבור בתחילת הסיפור הפנימי, כאשר הוא מתאר את כמיהתו לנסוע לא"י, יש רמז מקדם לתפקידם של תיאורי הנוף: "אולי במעמקי נפשי רטפו והעירוני לנטיעה, אם לדבר בסגנון ספרות, גם צלילי געגועים ליפה-נוף" (ע' 284), [וההד לריה"ל בולט]. אבל תפקידם העיקרי של תיאורי-הנוף מתגלה בהגיע הספינה לא"י: מתגלה הכוח המושך שבטבע, שבעולם מסביב, הרמוז שיש למען מה להתרגש, לרצות רצונות החיוניים לחיים. האסתטיקה ה-מנחמת שמוצא הגיבור בטבע אומרת הן לחיים, מעבר לדי-עתו השכלית שאין טעם לכל, ומסייעת בכך להצדקה הזמ-נית אך החיונית של ה"אני": "וכשרדה כל המשפחה אל תוך הסירה לנסוע אל הנמל, כשנשתתק הישלוים שלה האחרון, ואני נשארת לבדי על מכסה-האוניה בתוך נגהות השמש הטובלים בגלי נצחים [— —] ומרחק יפו [— —] עם גגותיה הדומים למעלות ומורדות של חומה אחת גדולה, היה — אני אומר לך אחי — איזה דבר-מלכות בליבי. מרגעה!... [— —] ואז נתגלה לי הדבר הישן, כי למרות 'ידיעתי' שהכל שווה והכל אחת בהחלט, הנה

הראדיקאלי" שאף לכפות את הנורמות של אד מעולם לא היה בכוחו לעשות זאת ואני סבור שאין בכוחו לעשות זאת גם עכשיו.

האם הספרות יכולה לתרום להתאוששותה של תנועת העבודה? השאלה הזאת מעוררת את המתח הפנימי בין שתי מורשות: מצד אחד המורשת התובעת לגייס את הספרות לעזרת הערכים ולתבוע שהספרות תתן ביטוי, שהי ספרות תבקר את המציאות העכשווית, שהיא פסולה, ושתפיק מחדש את ערכי תנועת העבודה. מצד שני ישנה המורשה האחרת ה' המדגישה את החרות האישית של היוצא הרוצה להחליט בעצמו מה ברצונו לכתוב בלי כפייה ובלי הדרכה מכוונת של מערכת פוליטית כלשהי.

קיימת כאן אמביוולנטיות. אותם אנשים הי שואפים היום לחדש את ימייהם כקדם של הספרות כאופוזיציה, דורשים דבר והיפוכו. הם רוצים, שהספרות תתגייס התגייסות מוצ' הרת, מודעת, מכוונת ולפעמים גם מדורבנת, לטובת מערכת ערכים אחת, בו בזמן שהם פסולים ודוחים באופן עקרוני ומוחלט את התגייסותה לטובת מערכת ערכים אחרת. הבעיה היא עקרונית, אם אני מאמין בספרות, וכאית, חייבת, צריכה להיות מעורבת בדרך זו של מעורבות, אינני יכול עקרונית לשלול את התביעה של הצד השני, ואת הרצון שלו. שהספרות תתגייס לטובתו. כשואלים מורים "ספרות כאופוזיציה", אני שואל: אופוזיציה למה? אופוזיציה לשלטון הנוכחי, או אופוזיציה גם לשלטון הבא? אופוזיציה לכל מערכת ערכים שלטת, או אופוזיציה רק למערכת ערכים אחת? אופוזיציה רק לעמדה פוליטית אחת, או אופוזיציה לכל עמדה פוליטית? בסופו של דבר, אם הספרות רואה את המציאות כמגוונת ודינמית ורב-תסתירות, הפכים ומתחים בין אידאל למציאות שלא כמו הפוליטיקה, היא צריכה למצוא בכל סיטואציה יה היסטורית, בכל מערכת פוליטית, בכל חברה ובכל עמדה פוליטית, נושא לביקורת. ועל כן, מי שמנסה לחשוב ספרות יכולה לשנות את המציאות, טועה טעות מרה. אני לא בטוח שהיא אי-פעם עשתה, והיא בוודאי לא תעשה כזאת בעידן שבו אנו חיים, כוחה חלש מדי. מי שפונה אליה בתביעות טוטאליות, חוטא שלושה חטאים: ראשית הוא קורא לריאקציה לתקופה לא יפה כל-כך לספרות העברית. שנית, הוא מעמיד תביעה לריאליסטיים, משום שהספרות המודרנית בור' בה איננה, ספרות מגויסת, חוץ מז'נרים מסויימים או חלקי ז'נרים מסויימים שלה. ושלישית, והחמור מכל, הוא מנסה לתבוע את אותה טוטאליות רחנית-ספרותית-אסת' טית ומבקש להעניק יתרון, עליונות או מרכזיות לגישה אחת על פני הגישה האחרת, בעוד שמאבקה של הספרות העברית, ובעיקר זאת הקשורה אל תנועת העבודה במונן הרחב ביותר, בחמש עשרה השנים האחרונות, היה להשתחרר מהתובענות והלחץ של המעורבות וההתגייסות בנוסח זה ●

מויבן שמיד עולה כאן שמו של נתן אלתרמן ועולים שיריו הפוליטיים, אך אלתרמן הוא מקרה התובע עיון לעצמו.

אצי"ג — מי שבא פן השמאל אל הימין.

יש הבדל בין הצהרת-הכוונות הזאת, שאין מאחוריה תרגום מעשי כלשהו, לבין מצב ה' כפייה, שבו כופים על הסופר סגנון ותוכן. בהיסטוריה של הספרות העברית השייכות האידאית, החברתית והארגונית למפלגות מסויימות בשמאל חייבה את הסופרים לצורה ספרותית מסויימת, לז'נר ספרותי מסויים, ל' ערכים אידאיים.

בימין אפשר לזהות הרבה מאוד הצהרת כור' נות, אבל לפי שעה, אני לא יכול למצוא נסיון — אולי רצון, אבל שום נסיון — של כפייה זימסדית. בחברה כמו החברה הישראלית של היום, הכפייה היא בדרך כלל אותה כפייה וולנטרית, כפי שהיתה, למשל בתקופה מסר' יימת במפ"ם.

בין האגף השמאלי של תנועת העבודה לבין מה שנקרא "הימין הרדיקאלי", ישנה הס' כמה עקרונית לגבי אופיה ותפקידה של הספרות, ביחוד של הספרות העברית; יש לה תפקיד חינוכי, תרבותי ופוליטי ממדרגה רא' שונה, ולכן נשמעת מצידם תביעה מן הספרות העברית, וזה כבר משנות העשרים הראשונות, שהיא תתגייס כדי להפיק, לטפח, להשריש ערכים פוליטיים ואידאיים. לא מתוך כפייה דווקא, אלא מתוך תודעת שליחות. אבל לפע- מים האיוון בין תודעת השליחות לבין החיוב אינו ברור תמיד. כפייה ספרותית אפשר לע- שות בכל מיני צורות, אם על ידי המריל שרוחה ספר ואם על ידי בחירה של תרגו' מיים. מכל מקום, היה רצון גם "בימין הרדי- קאלי" וגם בשמאל הרדיקאלי, שהספרות תתגייס.

ערכיה של תנועת העבודה מה הם? ערך ה' עבודה, מרכזיותו של הפועל בתנועה הציונית ובישוב הארץ. העבודה כאנוס, ועוד... ספ' רות יכולה לעסוק בערכים אלה אבל בסופו של דבר הם מצומצמים מדי בשבילה. ספרות תנועת העבודה לא עסקה רק בערכים האלה, ולכן היה תמיד מתח בינה ובין הפוליטיקאים של תנועת העבודה. תנועת העבודה עמדה כל השנים בפני השאלה, מהו האיוון, מהו היחס, בין ההתגייסות המוצהרת והרצונית לבין חרותו של היוצר, חרות של ביקורת, המתבטאת בנטיה לחיפוש אחרי חריגים וב' אידאל של ישר. מה לבקר אפשר למצוא בכל תופעה, ולא רק תופעה מסויימת שאותה אני עויין מבחינה אידאית. תנועת העבודה האמינה בשלב מסויים, בחיובו של הסופר להתגייס לשרות האידאה, זאילו הסופרים רצו לשמור על חרות מסויימת.

כשתנועת העבודה, ומפא"י בראשה הפכה להיות מפלגה פראגמטית, רפורמיסטית, סר' ציאל-דמוקרטית, היתה לה בעיה: ספרות של סוציאלי-דמוקרטיה הוא דבר מאד פרובלמטי, משום שהסוציאלי-דמוקרטיה, כמו ליברליזם, מאמינה בפלורליזם, מאמינה בגיוון, מאמינה באי-הטוטאליות של התרבות. ואילו הימין הרדיקאלי והשמאל הרדיקאלי שואפים לטו' טאליות של תרבות, וחותרים לכך שהתרבות תהיה מעוצבת לפי גורמה בלעדית, לפי ערך אסתטי בלבד. נדמה לי שקשה היה להיות סופר של מפא"י ולכתוב יצירת ספרות הנר' תנת ביטוי לפרוגרמה של מפא"י. לא היה קשה להיות סופר של "השמאל הרדיקאלי", נומר של מפ"ם בשנות ה-50, או של הימין הרדיקאלי", דהיינו של חרות, שסופרים הר' בה לא היו לה. עד עכשיו, הנסיון ההיסטורי הישראלי מגלה, שהיחיד שניסה לכפות גור' מות וכפה גורמות, בכל תחומי היצירה וה' ביטוי היה "השמאל הרדיקאלי". הימין

יותר — הפסימיות הניצי או האופטימיות ה' יוני.

כשאני שואל את עצמי — היכן אני עומד, וכיצד אני עומד כנגד כל הפאראדוקסים הל' לו, אני מוצא עצמי חולם את תלומה התמים, הפאציפיסטי, של משה סמילנסקי איש-הימין; אך אני מאמין לתמונת-המציאות הפסימית, המרירה והאכזרית, של ברנר, איש תנועת- העבודה. ומכוח שניית זו שבנפשי אני חי בארץ-ישראל.

אלה דברי היונה הפסימית ●

בו בדיין הצד הפסימי-הברברי — לא היה מזלול בכוחם של הערבים להוליקו שולל, אך היה גם מבין שעליו להיבדל מעל מרביתם בהקדם, ולוותר על חלום השליטה על ארץ- ישראל-השלמה, שבה מתגוררים יותר ממיל- יון ערבים. מי שרוצה את הכול — מקבל מן- הסתם את הכול, גם ארץ-ישראל השלמה עדיין, וגם מלחמת יום-כיפור. כמה טוב היה אם אפשר היה לומר שמי שמוותר על ארץ- ישראל השלמה — גם מונע מעצמו מלחמת יום-כיפור. אך אין זה כך. כי במציאות הפא- ראדוקסאלית שלנו אינך יכול לדעת מה מסוכן

יעקב שביט:

ספרות פוליטית או ספרות מגויסת

בקוטב אחד קיים היחס הפשוט והישיר ביותר, שבו היצירה מבטאת עמדה פוליטית ולפעמים אפילו מבטאת עמדה פוליטית או עמדה אידאית, והיא היא גם היוצרת והמחוללת של העמדה הפוליטית הזאת, או היחס שבו הגיבור רים של היצירה, נותנים ביטוי ישיר לעמדתו הפוליטית של המחבר, עד שיש זהות בין ה' הזכור והפוסטונה הפוליטית שלו לבין הגיבור- יים המופיעים בספרו.

בקוטב השני קיימים יחסי גומלין מורכבים יותר, שבהם היצירה מעוגנת בעמדות שונות של הסופר, בערכים שהוא מאמין בהם, אבל היא איננה המניפסט של העמדה הזאת. אי אפשר לצפות מסופר, שיכתוב ברוח חיובית ואוהדת על גיבורים שהשקפת עולמם שונה משלו, (ביחוד אם אינו דוסטייבסקי). אם אני יוכר איך מופיעים גיבורים של "הימין" בספ' וות העברית, נדמה לי שבספרות "הימין" הם בדרך כלל מקבלים תיאור רומנטי הירואי, ואילו בספרות שכתבה על-ידי סופרים ה' מזוהים עם תנועת העבודה, הם מופיעים בד- מות גרוטסקיות או פאתטית נזלעגת.

אך בכל זאת, יש מה שמפריד בין ספרות פה פוליטית מהסוג השני לבין ספרות יפה פוליטית מהסוג הראשון. תחילה כדי למנוע אי הבנות צריך לזכור שישנה ספרות יפה פוליטית שהיא ספרות בעלת רמה גבוהה, לא על פי אמות-המידה שלה. ההבדל בין הסוג הראשון והשני, הוא בעצם ההבדל שבין ספרות ופוליטיקה. זה איננו הבדל איכותי אלא הבדל מהותי. פוליטיקה מעצם טבעה, יש לה איזה אופי חריצדדי: היא עוסקת בהכללות, בניגודים. יש איכרים ויש פועלים, יש ערבים ויש יהודים, יש ימין ויש שמאל. יש בה הכללות. יש בה חוקים, היא נדרשת לאופי כזה — אחרת לא תהיה פוליטיקה.

לעומת זאת, ספרות נדרשת למצבים שהם מצבים עמומים למצבי גבול, למצבים של "סר-רואות וליחסים אמביוולנטים, לעולמו של הפרט הקיים מחוץ לפוליטיקה, היא נדר' שת לרובים שאינם קיימים עבור הפוליטיקה. אגב, אפשר לעקוב אחרי סופרים מסויימים, גופרים ביחוד, ולגלות סתירה פנימית בין ההשקפה הפוליטית שלהם, ההשקפה שהם מבטאים אותה ביצירה באמצעות הנאומים והטרוריקה של הגיבורים, לבין הסטרקטורה או הפואטיקה שלהם. יצירות מסויימות ה' נותנות ביטוי מובהק לעמדה פוליטית של תנועת העבודה, אך שהפואטיקה והסטרקט' טורה שלהם היא היפוכה הגמור.

כולנו דוחים את האפשרות שדרך יצירה מסויימת נכפית על הסופר, אולם יש שני סוגי כפייה בסיטואציות פוליטיות שונות. יש- נה הכפייה המימסדית על הסופר, מימסד מסויים, בתנאים מסויימים, יכול לחייב, או יכול לכפות, או להשתיק, סוג מסויים של ספרות, על ידי הטלת סנקציות חמורות וישנו חיוב וולנטרי, דהיינו עצם העובדה שאתה משתייך לעמדה פוליטית מסויימת, שאתה משתייך למחנה מסויים, מחייבת אותך להביע דעה מסויימת, לתת הדגש לדעה מסויימת, להעדיף צדק מסויים על פני צדק אחר, אפילו אם אין זה מתבקש בסיטואציה של הסיפור.

יש אצלנו לפעמים טשטוש בין הצהרת-עק' רונות וכוונות אידאיות, לבין המצב העובדתי. יש הרבה אנשים בארץ, הסבורים שספרות צריכה לבטא, שספרות צריכה לייצג, שספרות לא צריכה לעסוק בחריג ובשולי. הם מבטאים עמדה אידאית מסויימת כלפי הספרות. אם

לתומי חשבתי שנושא הדיון הוא, האם קיימת ספרות פוליטית? ואנסה, בקצרה להציע כמה ראשי פרקים לדיון, שחלקם ראשי פרקים כל- ליים, תאורטיים במידת-מה, וחלקם נוגעים ישירות לשאלה מהו הקשר שבין תנועת ה' עבודה לבין הספרות הפוליטית שלה.

האם קיימת בכלל ספרות פוליטית? התשובה היא ברורה וחד-משמעית; ספרות פוליטית היא חלק חשוב ולגיטימי, של מה שנקרא מערכת ספרותית. אבל בניגוד למה שאמר המנחה, ספרות איננה שיקוף של החברה. יש לה קיום היסטורי בתוך החברה, ומתוך כך, יש לה צורות שונות של קיום — ולא צורה אחת חד-משמעית ובלעדית.

יש להבדיל בין מה שקרוי ספרות פוליטית ישירה לסוגייה, דוגמת המניפסט, הפמפלט, המאמר הפובליציסטי וכר', לבין ספרות פו- ליטית השייכת לתחום הספרות היפה, כלומר, לאותה ספרות שנכתבה ונשפטת על-פי ער- כים ואמות-מידה ספרותיות אסתטיות, אחרת אין טעם לכתוב ספרות יפה. אם אני רוצה להביע רעיון, עמדה פוליטית, זכרונות פולי- טיים אני יכול לכתוב אותם בצורה ישירה. אלא אם כן נדמה לי, שאם אכתוב את הדברים בצורה האמנותית כספרות היפה, יהיה להם כושר-חריירה וכושר-השפעה גדול יותר מאשר בדרך הכתיבה הפוליטית הישירה. ובאמת, ישנם סופרים רבים, או אנשים פוליטיים, ה' סבורים שלספרות היפה יש השפעה גדולה על עיצוב וגיבוש עמדות פוליטיות. בדרך כלל גם מפריזים בהערכת ההשפעה הזאת.

צריך להגדיר גם למה בעצם מתכוונים כש' אומרים פוליטיקה. האם פוליטיקה היא מסכת מסויימת של עמדות למשל בשאלה הערבית, או לגבי היחסים בין פועלים ואיכרים, או כל שאלה אקטואלית אחרת, או שאנחנו מתייח' סים לפוליטיקה כאל דבר שמעצב ומקיף את מכלול חיי האדם. אם התשובה הראשונה היא נכונה, או ספרות לפעמים היא פוליטית, בדרך כלל היא לא פוליטית. אם התשובה ה' שניה היא נכונה, או הספרות בחלקה, דהיינו אותה ספרות המתניחסת לבעיות של קולקטיב איננה יכולה ברוב המקרים להיות מנותקת מויקה אל הפוליטיקה. אני מניח שמי שאירגן את הערב, מתכוון לכך, שפוליטיקה איננה רק עמדה מוגדרת בשאלה אקטואלית מסויי- מת, שיכולה להיות היום רלוונטית ומחר לר- דת מהפרק, אלא מתכוון למכלול של אידאות, ערכים, אידיאולוגיות, השקפות עולם, גורמות מוסריות.

צריך גם להעיר שהכוונה כאן איננה רק ל' צירה ספרותית, לטקסט, למכלול היצירה של סופר מסויים, אלא הכוונה לכל מה שמקיף את הסופר והיצירה, דהיינו למעמדו של הסו- פר בחברה, להשפעה שיש לסופר על החברה, ליחס השלטון אל הסופר ולהפך, וגם לדברים פרוזאים יותר כמו מדיניות ההוצאה לאור, מדיניות התרגום, וכד', שיש להם בהחלט היבטים פוליטיים. זו גם פוליטיקה ספרותית וזו גם השפעה של פוליטיקה על ספרות.

אני מניח שכאן אנחנו מתכוונים למכלול. לכן לפנינו בעצם שני נושאים שונים, ומי שמערב ביניהם עושה לפחות טעות מתודית וגורם לעירפול המושגים. הנושא הראשון הוא מהם יחסי הגומלין הקיימים בין ספרות לפוליטיקה, הנושא השני הוא איך אני מעריך את היחסים האלה שבין טקסט ספרותי מסויים לבין עמדה פוליטית מסויימת של מחבר. בתחום הראשון נמצא מכלול מגוון מאוד של יחסי גומלין.

רח' נחמני 49, ת"א.
טל. 612003.

ולדימיר מאיאקובסקי:
חליל — חוט-השדרה
מרסית: אריה אהרונ.

★
בדפוס:
ד"ר משה פלדנקרייז:
מסע בסבך המוח

★
קולות מן הדממה
בברית המועצות
משירת סופרי יידיש
עברית: מרדכי סבר.

חנוך ברטוב

תנועת העבודה - סוכה לספרות העברית

חנוך ברטוב

"קהילתנו", למחרת היו טרוצקיסיטים, מה-פיכה עולמית, ולאחר מכן פאזה של פלירט עם רוסיה הסטאלינית, אך כל אלה הם הסימנים, הפריחה שעל העור. הסיבה, החולי, היתה בפנים, בחיפוש, בקרע.

בפנים — זאת אומרת לחיות בתוך המעגל המוגן מפני סמאל ולילית, לחיות בתוך התוך המסורת, בתוך ההלכה. ומי שבפנים — בדרך רותינו — אינו כותב ספרות עברית, כי אם שאלות ותשובות. ספרות עברית כותבים אנשים קרועים, או אלה שהם בדרך החוצה — או אלה שמחפשים דרך חזרה פנימה. מחפשי-תשובה שאין להם עוד תשובה דתית-הלכתית, אלה כותבים וקוראים של הספרות העברית היהודים השבורים.

לכן, ימין ושמאל בנושא הזה — מה זה? מה שקורין ימין כולל פשוט הרבה זעיר-בורגנות יהודית עם איזה תשוקה להדר בחצי-גרש, לדבר פולנית שאין בה אידיש, לדבר גרמנית שאין בה הונגאריה, חליפות, עניבות, אירופה. השמאל היה השבירה הגמורה לצורך הבנייה מחדש, והוא היה בכל המחנה, גם במה שמאוחר יותר היה לימין. שביט בעצמו העיר בצדק, כי אורי צבי גרינברג הגיע באיגוף שמאלי.

העניין הוא בזה — כל מי שהפסיק ללכת לבית-הכנסת, הפסיק להתפלל, להניח תפילין, לא נזקק עוד לפרק תהילים בשעה של מצוקה, אבל החל לל עדיין נותר בו, הלך אל הספרות העברית, ודבר זה נכון גם באותו מובן של "בית" — הוצאת הספרים, הקהל, הקוראים, וזהו הנושא שלנו — הספרות, התרבות ותנועת-העבודה. אם נבדוק את התפקיד החדש של הוצאות-הספרים של תנועת-העבודה, את התהודה, את הצמא, את ה"עסק" — נראה שבדרך-הטבע היתה אותה משיכה החדשה, לא באיזו תוכנית מפלגתית מרושעת להשתלט על משהו.

הסיפור הוא: אנשים קרועים שידרו אל אנשים קרועים; אנשים מחפשי-עצמם קלטו אנשים מחפשי-עצמם; אנשים מתהווים גישו אנשים מתהווים.

ואחר-כך, כלומר, היום? גם היום, נראה לי, הכל עדיין בעיקרו עבר ועתידי, ואנחנו נאחזים בהם חזק בשתי ידינו, מפני שההווה שלרגלינו — בעמידה עליו בלבד קשה להסתכן, מה בדיוק יש שם, למטה, מתחת לרגלינו?

ואני נגירתי אחריו, אזכיר עוד משפט יפה המיוחס לו: תרבות אינה אלא אירגונה של ההיסטוריה. תנועת העבודה היא זו שביקשה למצוא הגיון חדש בהיסטוריה של עם, שמצד אחד הוא "הכי היסטורית" ומצד שני הטיחו כלפיו שאת ההיסטוריה עושים למענו האחרים, ולא מקרית היא המשכותו העמוקה של ברנר לתנועת העבודה, כמו אל עוגן-הצלחה: מושבי עובדים, צעק, מושבי עובדים. גם לא מקרית היא העובדה, שדווקא הוא היה מפרסמו — ממבילו — של עגנון. במקום הרמזים הדינמיים שגרמו בדברי שביט, הייתי מציע למשל לעיין במה שכתב עגנון על ברנר מכאן ועל ברל כצנלסון מכאן. כדאי לעיין בהתייחסותו של הוגו ברגמן אל א.ד. גורדון ואל תנועת העבודה. כדאי לעיין בראיון ש"ש" אנשי "שדמות" עם גרשם שלום, זה ש"נכלל בספרו" דברים בגו". ולא מקרית היא גם העובדה, שמורים ומחנכים ונושאי-תרבות רש תנועת העבודה לא גלאו מלמסמר לתוך ראש חניכים את "הדרשה" של הזו על "אין היסטוריה" וכיו"ב.

אפשר להנמיך ויכוח כזה להתנגחות — שהיה-היתה — בין רביזיוניסטים לבין שומרי-צעירניקים, בין מורחי לאגודה, בין אחדות-העבודה לפועלי-ציון, אפילו בין אצ"ל ללח"י, להוכיח שכל אהל וכל צריף וכל סאלון בארץ רוצים שיהיה להם סופר שלהם בלבד, נהר ספרותי שלהם, דור שלהם, בשורה עולמית שלהם — אבל כל זה הוא שולי. מה זאת תנועת העבודה? הנה, השומר הצעיר: יום אחד מחפשי-אני, מוכי ועלטי-שמעריץ, ב-

רבר, שניתן — או אי-אפשר — להוכיח כי יאסור ליהודי לכתוב" לדעת המחברת. במקום שלישי אנחנו מוצאים הערה בכיוון הפוך, של מגולשטם על פסטונק (ע' 281): לשם-מה צריך היה להמיר את דתו? לשם-מה דרושים לו מתווכים? הרי היתה לו האמנות שלו".

כמו בתשליל, ניתן לגלות כאן את המניע הפנימי של ההוכיח אל הספרות העברית, נצמדים אליה, עושים אותה לדגל. זוהי ה"חבר כפולת-הפה, שיש בה דבר והיפוכו: לכ"אורה, יש באימוץ הלשון מעין קבלה של טראגיות יהודית, אבל היא היתה גם יציאה אל מחוץ לחומות החיים הישנים, שהלשון העברית שימשה בהם בראש וראשונה לעבור דת-הקודש. גם הסופר העברי — כהיפוכו, אוסיס מגולשטם — כמו אמר: "לשם-מה צריך היה להמיר את דתו? הן היתה לו האמנות שלו".

הבעיות אינן אלו, שמנה אותן יעקב שביט, של "פוליטיקה" במובן של סופרי מפא"י ו"חרות" ומפ"ם. אלה הם דברים שוליים, תיצוניים, חולפים. השאלות הגדולות הן אלו שצמחו מתוך התמוטטות והתהפכות החיים היהודיים מעיקרם.

הצירוף הזה, "ספרות פוליטית" יכול להתכוון למשהו כ"ספרות צבאית", או "ספרות מדינית", אבל הפוליטיקה הגדולה של הספרות העברית עניינה היא העמידה נוכח מצבו של היהודי, שבפירוש אינה עניין של דורות ראשונים בלבד: הספרות העברית היא עמית-דה של תרבות מיעוט בתוך תרבות רוב; היא עמידה של תרבות הנמצאת בעימות קיומי עם הווייה לאומית, תרבותית ודתית שונה בסיטואציה של מעין-רוב (בישראל) ומעין-מיעוט (באיוור) ומאוד-מיעוט (בעם היהודי); מעצם מהותה, היה בספרות העברית יסוד של הימלטות מן ההווה — אם אל העבר, אם אל העתיד — אם אל שניהם כאחד. אלה הם מרכיבי הפוליטיקה — כמו הפואטיקה של הספרות העברית. איך אתה חי מחוץ ל-מסורת? איך אתה חי מחוץ לספרות הדתית? איך אתה בונה בית תרבותי חדש לחיות בו? הספרות העברית היא דבר והיפוכו: אקט של עזיבה, של המרה — ובה-בשעה אקט של שיבה, של שאיפה לכוללות גדולה עוד יותר.

האופוזיציה של הסופר העברי — לא רק אז, כי אם עדיין — קיימת, אבל עיקרה אינו האם להיות בעה או נגד מאיר יערי, או בעד או נגד מנהם בגין. עם כל הכבוד לאישים פוליטיים אלה ולרבים אחרים, בנושא שלפנינו אנחנו, יחד אתם, באופוזיציה כלפי עצם הקיום היהודי כמות שהוא, באופוזיציה אל ההווה, לכל הווה יהודי מוכר לנו. ולכן רב כל-כך כוח-המשיכה של העבר ושל העתיד, מעט כל-כך משקלו של ההווה.

הבל הוא לטעון, שדילמה מרכזית זו היא נחלת דורות קודמים בלבד, ולא זו של הספרות הארצישראלית, עד עצם השעה הזאת. אפשר להשתעשע בעניין הזה — "פוליטיקה, כן פוליטיקה, לא פוליטיקה".

פוליטיקה במובן שאני מתכוון אליו היא עמידתו של אדם — ה"הומו פוליטיקוס" — מול מצבו בתוך ציבורים. כיהודים נושאים אנחנו רגישות גינטית של הנטועים כתרבות מיעוט בתוך תרבות רוב. בארץ עומדים אנחנו הפוכים על הראש, ובעימות קיומי עם עם אחר, תרבות אחרת, לשון אחרת, דת אחרת, רוח אחרת, וכמין רוב. בארץ אנחנו באיין-משפחה, באיין-קהל, באין כל מה שהיה קשה וחזק וכפוי מבפנים בחיי דורות קודמים ובתוך זה באיין-אלוהים.

בתוך המצבים האלה פועלת הספרות העברית, ואלה הם הפוליטיקות שלה. כל מה שאנחנו מבקשים בספרות העברית, מבקשים אנחנו תוך ראיית הדברים האלה — שיש כמובן אלף ואחד דברים אחרים, "הוא אוהב אותה" וכל היתר — אבל בפוליטיקה הזאת המפתח.

ופיכך, לא מקרה הדבר שתנועת העבודה, על פניה המרובות וכל לגוליה, אפילו לא היתה נושא הספרות בארץ, היתה לה לבית, לסוכה. כיוון שהזכיר יעקב בסר את מגולשטם

אם הושלכה כאן איזו כפפה, איני מתכוון להרימה ולהכריז בזה על יציאה לדוקר. לתומי חשבתי, ש-אני בא להשתתף בדיון שונה, ואדבר במה שהתכוונתי מלכתחילה לרבר בו.

הנושא, כפי שהבנתי מן הדברים שאמר לי יעקב בסר, הוגדר כ"ספרות, תרבות ותנועת העבודה". הכותרת "ספרות פוליטית" הונחתה עלי די בהפתעה, ועלי להודות כי אילו נאמר לי, שגדון כאן ב"ספרות פוליטית", ובכיוונים שפיתחתי אהור בן-עזר ויותר מכך, בכיוון שנתן לדיון יעקב שביט — לא היה מתעורר אצלי הצורך והרצון לצחצח תרבות.

בשעה זו מן הראוי — לפי מושגי — להרהר בשאלה אחרת, בה צריך לדון ואותה צריך ללמוד. כל הדיבורים האלה, שנמצא להם הד אצל יעקב שביט על כפיית נורמות, על שאיפה ל"טוטאליות של תרבות", על "לכתוב את ספרות שתייצג את עמדותיה של מפא"י", או "להיות סופר של השמאל הראויקאלי או ה"ימין הראויקאלי" — שייכים קצת לפוליטיקה ואין בהם כדי ללמד אותנו דבר לא על מה שהיתה הספרות העברית, לא מה שהינה, לא על אותו קשר ממושך שהיה בין תנועת העבודה לבין הספרות העברית, ובעיקר זו שנתכתה בידי סופרים בארץ-ישראל.

ספרות ופוליטיקה — בהחלט, כן. אימוץ ה"לשון העברית, כלשונם של סופרים יהודיים שבאו לכתוב ספרות חילונית — היה אקט פוליטי, שאין מובהק ומרחיק-לכת ממנו, של אנשים שקמו וקבעו את עמדתם מול העולם שבו חיו. אנסה להסביר את עצמי במשל, שיסייע לי להאיר — כמו בכתב-ראי — את מה שברצוני לומר.

רבים קוראים בוודאי עכשיו, בתרגום עברי, את ספרה של נאדוזה מגולשטם, "תקות השיר", שהוא אחד הספרים המרתקים שקראתי מעודי, תעודה מעניינת ביותר על הווייתה של אינטליגנציה הנתונה במרי חמור עם משרל שהתנוון כמעט בשעת-ילדותו, ובכל-זאת היא מקיימת עמו מערכת יחסים מורכבת, ואף שהיא קורבנו אינה חדלה להימשך אליו, להזדהות איתו. כאן אני מזכיר תעודה תרבותית-ספרותית מרוממת זו לא בגלל כל זה, כי אם בגלל דבר, שבספרה של מגולשטם הוא שולי ביותר, כמעט אגבי: העובדה ש-מגולשטם ואשתו היו בני משפחות יהודיות כמעט ואינה נזכרת בספר, בחיי הסופרים והמשוררים, קרובים ורחוקים, שהם וחייהם, יצירתם ומחשבותיהם מתוארים בספר — אף שלא מעטים מביניהם, כך נרמז, הם יהודים.

יש כמה איזוכורים קצרים, אובדים במאות דפי הספר. ובכל-זאת: בגלגול מספרת ג'ורג'ה מגולשטם על איזה מו"ל פרטי קטן, לזיניב שמו, שבא אל מגולשטם ועורר אותו לכתוב את זכרונותיו. "אך לבסוף נרתע: הוא הת-נוון לזכרונות מסוג אחר, לילדות אחרת, וב-סוף כתב זכרונות כאלה בעצמו. היו אלה תולדותיו של עלם מעיירה יהודית, שגילה את המרכסיזם" (ע' 260), ובהימשכו של ה"תיאור הפארוזי, היא מספרת איך דווקא בעיני סטאלין מצא-יחן כתב-היד, הוא דאג שיראה הספר אור ואת מחברו עשה לעורך הספרותי של "פראבדה". לא אלה זכרונותיו של מגולשטם, לא אלה אהבותיו, לא אלה חלומותיו. תיו. הוא נמשך אל העולם הקלאסי. זה ששכן לחופי הים התיכון — "אדמת הקודש" שלו, אל קרים ואל הקאווקאן, אשר בהם גשקו תרבות יווני-רומית, הנצרות הקדומה ורוסיה הישנה. לא שום דבר יהודי.

הנה, במקום שני (ע' 174) היא מספרת על תגובתו של בוריס פסטונק על צרור שירים פוליטיים של מגולשטם, ובעיקר על אותו שיר שכתב בגנותו של סטאלין ("הקארמלינאי ה-הררי / רוצח-הנפשות וקוטל-האיכרים"), אשר חרץ את דינו של מחברו: "כיצד יכול הוא לכתוב כך — הרי הוא יהודי!" ואילו נדוזה מעירה על כך: "מהלך מחשבה זה אינו מחוור לי גם כיום, ואילו אז הצעתי לפסטונק לקרוא שוב את השיר, כדי שיוכיח לי בעליל, מה יש בו שאסור ליהודי לכתבו". חלופי-דברים משונים ביותר, צריך לומר, מה לפסטונק המומר ולהערה כזאת, ומהו אותו

יהודה גור-אריה

דו"ח מן החלל

אני נוסק אל החלל.
אני נוסק
נוסק
נוסק
נוסק.
כל המכשירים פועלים כראוי
פועלים כראוי
פועלים
כראוי.

המכונה
מדקקת עד תם
עד תם
עד תם.
סביבי
תבל על מכונה
וכוכבים במסלולם.
שלמות ומתם
שלמות ומתם.

ורק לבי
ורק לבי
תהו ובהו
וחשך על פני תהום.

מתוך הקובץ "שכחי קיץ", שיפוע בקרוב.

לאה הרפז

אלוהים כבד תנועה

והשקט שאין לו שיעור
לבצע אציר במדוך כף הרגל
ורחש הבגד חוצה הרמקה
אין עצב בשקט חצוי
זה רק אלהים שפעם ידע לנגן
ענף כבד תנועה אלהים בעלתה
השוקת
וחשך כבד בלי צלילית — העולם ישן
מנוע נהם, מכונת שרוחקת
השקט שאין לו שיעור — מתקרב
ואפלו היתה בי פליאה
ואפלו הייתי שואלת
אלהים כבד תנועה מעפפף
וידו שצונחת רומנת
אה, לא חשוב.

לא נבונה

אם לא יחולו שניים אני אשאר
כאן גם בפקר
הטל יצלף בי רכות
השקט יצהיב נפתים ומתק
מהנריתה
האיריים בגנה מגביה פקעת בגבה
פריחה מאפק
אם לא יחולו שניים מפתיעים
יש לשער
שאשאר עד הפקר
בדרכי —

"שבחי ארץ-ישראל" - בספרות הפלסטינית

על "הספרות הערבית בצל המלחמה" מאת שמעון בלס, הוצ' אפקים, עם-עובד. ת"א 1978. 393 עמ'.

אלי שאלתיאל

הספרות הערבית בצל המלחמה היא עיבוד של עבודת דוקטוראט. תכונות רבות המאפיינות עבודות מחקר מסוג זה נשמרו ביצירה גם לאחר שהותאמה לצרכיו של קהל קוראים רחב. שמעון בלס יודע ללא כל ספק כי ספרו עוסק בנושא רגיש שמש מעינותיו רחבות מאד. ידיעה זו מובלעת ואינה ניכרת בסגנון הכתיבה. המחבר שומר בהקפדה רבה על איפוק במסירת ממצאי מחקרו ומותיר לקורא את הזכות להתרשם, להסיק מסקנות. לכאורה מיועד הספר לאנשי ספרות המקור רבים ליצירה הספרותית המתחדשת בערבית, ולא היא. במהלך הקריאה בספר ניתקל הקורא במעט מאד הערות על ערכן הספרותי של היצירות הנסקרות. שמעון בלס, שהכתיבה והיצירה הספרותית אינן זרות לו, מאלץ את כושר השיפוט האסתטי שלו לפנות את מקומו בפני הידיעה שהספרות, שהוא בוחן, חשובה כמסמכים חברתיים פוליטיים אשר אינם קשורים כלל בערכה הספרותי.

כל היצירות, כמעט, שהמחבר מתאר בספרו היו זרות לי. קריאה בספרו של בלס היתה לי איפוא, בבחינת מפגש ראשון עם עולם שבאופן אינטואיטיבי ידעתי תמיד כי יש חשיבות רבה בהבנתו ובידיעתו. מגבלות רבות ובעיקר שפה שאינה ידועה, סגרו בפני כמו בפני קוראים רבים, את הדרך להכרה ולידיעה של עולם זה. התנחה כי זריות רבות ועמוקות מבדילות ומעמיקות את הקרע הפוליטי במזרח-התיכון מקבלת אישור מזהים לאחר קריאת ספר זה. מי שעוד לא השתכנע עד כה כי פתרון הסכסוך היהודי-ערבי הוא צו שעה שאין מקום לדחותו מוטב ויקרא בספרו של שמעון בלס.

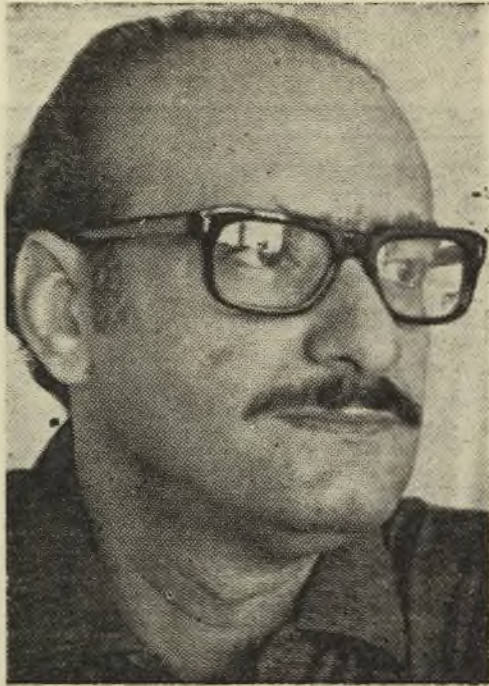
המלחמה במזרח-התיכון יצרה מציאות חברתית ופוליטית הדרושת תיקון מהיר ויסודי. הספרות המתוארת בספר מעידה על עומקן של הבעיות וחריפותן. אך זו, כאמור, מסקנותי כקורא ומתרשם; שמעון בלס מעדיף, ובצדק רב, להימנע מחריצת דין על נושאים וסוגיות המצויים לכאורה מעבר לנושא הנבדק על-ידי. הספרות הערבית בצל המלחמה חושף מימד חדש של פרשה אשר העיקוב היומיומי אחר תהפוכותיה הפוליטיות מעלים את הצדדים האנושיים שלה. בכך עיקר תרומתו של הספר לקורא הישראלי ועל היבטים אלו אעמוד ברשימתי.

במשך שנים רבות ובתקופות שונות נכתבה הספרות הערבית בתנאי לחץ וצנזורה קשים מאד. מציאות זו כפתה על היוצרים דרכי התבטאות ושיטות המאפיינות את יצירתם באופן כולל. אך כשם שצנזורה וכפייה לא הצליחו מעולם להשתיק קולות מתאהה ותגובה אותנטיים כך נפעם הקורא מול הזעקה המושמעת ביצירה הספרותית הערבית בת-זמננו, לעתים קרובות בלשון אלגוריה ומשל. שמעון בלס מגביל את תחום עיסוקו רק ליצירות שיש להן משמעות חברתית ופוליטית. במרכזה של ספרות זו ניצבת כמובן שאלת הסכסוך היהודי-ערבי אך בעייה זו אינה עומדת מעולם בבידוד מן המשמעות החברתיות האחרות שלה. הישגיה וכשלונותיה של החברה הערבית בעימות עם האויב היהודי שלה משקפת את מצוקותיה הפנימיות של החברה ואת מצבו של הפרט בחברה זו, צדדים אלו של הבעייה זוכים אף הם לביטוי מעניין מאד ביצירה הספרותית הנסקרת.

משהגביל את עצמו לדין במשמעות החברתית של הספרות הנבדקת חיפש שמעון בלס אחר שיטת כתיבה ותיאור המשתתפים בצורה הראויה ביותר כוונה זו. בצדק רב בחר בגישה התימית. המחבר איתר את עיקרי הבעיות שהספרות הערבית המודרנית משקפת ותיארן אחת לאחת. זו הסיבה שיצירות אחדות מופיעות בפרקים שונים. נושאו של הפרק מכתוב את כיוון החיפוש של המחבר ביצירה. הישראלי הקורא בספר אינו יכול לעמוד על ערכו ובשורתו כסוציולוג קר ומדעי המבקש להבין את בעיותיה של חברה וזה ורחוקה מבחינה זו, דומני, תגובתי מקריאת הספר מביעה את רצונו של הקורא הישראלי הכללי. זה, בעיקרו של דבר, מבקש ללמוד מן הספר "מה הם חושבים עלינו" כיצד השפיעה עובדת הימשכותו של הסכסוך הישראלי-ערבי על עיצובה של החברה הערבית. בחינה מגודרת-מבט זו מבליטה נושאים אחדים בספר שעליהם ארחיב את הדיבור.

עוינות וניכור גזונים, לעתים קרובות, מאי-ידיעה. כש-התחדד הסכסוך היהודי-ערבי והתמשך הפך האויב לישות ערשילאית וסמלית. החזרת-הגלגל לאחור, נקמת המפלה הגדולה הפכו מהישג פוליטי שאפשר לממשו בתחום הריאלי לפריצת-דרך מיסטית אשר משתוסג תבטיח גם את פתרונו של בעיות מציקות וכואבות אחרות. קו מאפיין המציין את מרבית היצירה הערבית הוא הטיפוס הסטריאוטיפי של הישראלי ושל ישראל כמדינה. החייל העברי, הגס והאלים

חסר כל הרגשות, הוא גיבור מרכזי ביצירה זו. הסופרים, שאינם מכירים את הישראלי, מציגים אותו כבעייה חדה ופשוטה. הצגה סטריאוטיפית זו נעלמת ביצירתם של הסופרים והיוצרים הערבים אשר היה להם מגע עם המציאות הישראלית. שמעון בלס מבדיל, ובצדק, בין הספרות הפלסטינית, שנכתבה בתחומי מדינת-ישראל, לבין זו שנכתבה מחוץ לגבולותיה. הסופרים הישראלים אינם גרתעים מחשיפת הצד האנושי של הבעייה. בחיבור של אמיל חביבי, למשל, נמצא גם דמויות של ישראלים "אחרים". ההתרחקות מהסטריאוטיפיות מקנה ליצירה מימד של אותנטיות ומציגה את הבעייה במלוא חריפותה. את כוחו של המיפגש עם הישראלי והחיים במחיצתו כגורם המשנה את התייחסותם של היוצרים הערביים לבעייה, אפשר ללמוד מן העובדה שהספרות הפלסטינית, שנכתבה בשטחים הכבושים מאז 1967, אופייה מורכב ופחות פשטני. החיים תחת שלטון כיבוש, הגבירו אמנם את הרגשות הלאומיים, אך ההתחככות בישראל, העבודה בשטח מדינת-ישראל שוב אינם מותירים

שמעון בלס

לסופר בעל כנות פנימית לצאת בהכרזות ובתיאורים סטריאוטיפיים. יש איפוא, מידה רבה של אותנטיות ביצירה הספרותית הנכתבת על-ידי ערבים. בשטחה של מדינת ישראל, ספרות זו נתגלתה גם על-ידי העולם הערבי מאוחר-מאד. קל מאד להבין מדוע הפכה יצירה זו למודל לחיקוי והערצה על-ידי קהל יוצרים וקוראים ערביים, בעולם זה. משהו מהרגשתו של המאהב הקורא את מכתבי האהבה של אדם אחר לאהובה המשותפת היא מנת חלקו של הישראלי הקורא את "שבחי ארץ-ישראל" של הספרות הפלסטינית. הכמיהה לנוף האבוד, האהבה להריה ועציה של ארץ-ישראל מופיעה רק בכתיבה של היוצרים הפליטים. כתיבה מסוג זה הולכת ונעלמת ביצירתו של הדור השני. בני הפליטים אינם זוכרים את הארץ ולא ידועה מעולם. הרוך של הערגה לנוף הילדות וחזון השיבה נעלמים ואת מקומם תופסים גילויים של זעם מתוחכם. דור היוצרים השני אינו מסתפק בתיאור הטרגדיה. הוא מחפש אחר נאשמים, אחר פתרונות למצוקה. זו הסיבה שכתובה זו מוטרדת יותר בבעיות חברתיות כלליות. מהטחת האשמות כללית כלפי הגורל והמנהיגים המושחתים עוברים הם לביטוי נוקב, "סוציולוגי", של הסיבות למצוקה והדרך לפתרונה. הדור השני ער יותר לעיקרי מחשבה והלכירוח הנפוצים בעולם הגדול. בכתיבתו באה לביטוי שקוף וכולט כל תמורה בהלך הרוח של העולם הערבי וכל שינוי פוליטי. באופן כזה משקפת הספרות את התהליכים הפוליטיים הפוקדים את העולם הערבי. משרוכו כל התקוות בחזון האחדות הערבית של נאצר, למשל, היה לאמונה זו ביטוי ברור וכולט גם ביצירה הספרותית.

קשה לתאר בוודאות מהי הדרך, שבה משפיעה מציאות הקיום על הספרות. מהו מרווח הזמן הדרוש לסופר כדי לעכל את משמעותה של התמורה החברתית ולתת לה ביטוי ספרותי? אפשר לשער כי מלחמת יום-כיפור היתה מבחינה גות רבות, נקודת-תפנית בולטת בעולם הערבי. חברה גדולה שהתפתחה בכאב ההשפלה, זכתה, או כך לפחות

גדמה לה, באקט של טיהור גדול. הושב כבודה האבוד והי-פגוע. בפרק האחרון החותם את הספר מנסה שמעון בלס לעמוד על השפעותיה של מלחמה זו על הספרות הערבית. מסקנתו היא כי למאורע זה אין עדיין ביטוי ספרותי אמנותי. העולם הערבי עדיין שקוע בחיפוש אחר דרכים כיצד לנצל הישג זה ולפרטו לשטרות של הצלחה מדינית. הכתיבה הפובליציסטית הושפעה עמוקות ממאורעות אלו וכדרך המגיבים הבלתי-אמצעיים לא התעלמו כותבי המאמרים מחשיבות הרגע. דומה כי אפשר לצפות שעיבוד מעמיק ומתוחכם יותר של התמורות המדיניות יבוא לידי ביטוי גם ביצירה הספרותית.

פרקים אחדים בספר מקדיש שמעון בלס לתיאור המועקה החברתית המטרידה את היוצרים. בשדה הספרות הערבית.

פרץ בנאי

מעברה במקום... —

מעברה במקום מרכז הקליטה החדש, מתחת לבנין המהודר, הפרחים והמדשאות עומדים עדיין צרופים באפור והום השמש מרתיה, מרתיה שם את החול דיברו שם בהרבה שפות שנמחקו בזו אחר זו במחק שפת המקום

בגדר הפרדס שנעקר מזמן עודו קשור כלב הזאב אותו פיתינו בפגר יונת הבר שלא יעורר בנביחותיו — תשומת לב אדונוי הוועף הקמצן

שני זיתים היו זקופים — כמו שומרים בפתח המעברה. בלילות ירח הלבנו הרעפים ומן החלונות בקע צהוב אור המנורה

צל קר נפל על העפר עת נער וצילו ישבו שם וספרו כוכבים כשבת שני אהובים מתחת לבנין המהודר בין הפרחים והמדשאות.

השיר מוגש ללא ניקוד לפי דרישת המחבר.

חתום על עיתון 77

עדיין ניתן לרכוש גליונות קודמים. פנה לכתובת המנהלה ת.ד. 16452, ת"א.

כור מזון בע"מ

ערובה למוצרים מעולים במחירים סבירים

לכאורה אין מקום לדיון בהיבט זה בספר החותר להארת השפעת המלחמה הסוכר. תופעת מועקה וניכור היא לחם חוקו של כל יוצר ומסממניה אפשר למצוא בכל חברה מתפתחת. עם זאת, גם בגילויים האישיים ביותר של תחושת הייאוש לא קשה לאבחן בסיבות החברתיות המולידות אכזבה ומצוקה זו. ואילו, הנסיבות והאילוצים החברתיים, נקשרים בצורה זו או אחרת לבעיית המלחמה. את הקולר לכשלונו של העם הערבי מול הגורם היהודי, הצינוי, המוצג תמיד באור דוחה, אין שום פנים ואופן לתלות בצווארו של הפרט. האדם הקטן, האזרח הערבי, מוצג בספרות זו כשעיר לעזאזל. החברה הטוטאלטרית והמושחתת אינה מצליחה לגייס את רצונם הטוב של האזרחים לטובת מטרה לאומית גדולה ומשחררת.

ה"קאלאק", מצוקת הנפש של הסופר הערבי, חריפה וקשה מאד. על החברה עוברים תהליכים מהפכניים. התייעוש הנרחב, הרס המסורת, המעבר לערים ממוטטים את הקשר אל העבר ואת כל אמצעי ההגנה, אשר היו תמיד נקודות הישענות ונחמה. בכתבתם של הסופרים השמאליים הנס-קרים בספרו של שמעון בלס אפשר לגלות רמזים על קשר בין מצוקתו של הפרט והמצוקה החברתית. הדרשה לגיהול יעיל וצורך יותר של החברה מופיעה בחיבורים אלו כתנאי למימוש המשימות הלאומיות של החברה הערבית. תיקון

מה שנראה בעיניהם עוול היסטורי הוא בתחלת מטרה לאומית ראשונה במעלה.

המחבר נמצע, כאמור, מפסיקות על ערכן הספרותי של היצירות שבהן הוא מטפל. הליבון ממוקד באיתור מוקד המסר החברתי של היצירה. עם זאת גם הוא מצביע מדי פעם על מידת כשרונו של סופר זה או אחר להביע באופן מרשים וממצה את רעיונותיו. להמחשת דבריו מביא שמעון בלס קטעים נרחבים של היצירות שבהן הוא עוסק. תרגומי בהירים ומאירי-עיניים והם מביאים בפני הקורא הישראלי משהו מ"ריחה וזורתה של יצירה זו. קשה עם זאת, להתעלם מערכה הספרותי הדל של היצירה הערבית. לבד מכמה בולטים, יוצאים מן הכלל, מדובר במסות עצומות של דברי ספרות אשר אינן מתעלות מעבר לכתובה הפרימיטיבית, הפשטנית. בולטת מאד בהקשר זה נטייתם של הסופרים הערבים להשתמש באלגוריה ככלי להצגת רעיונותיהם. האלגוריה, שהיתה מאז ומעולם מכשיר רב עוצמה בספרות מחתרית, שנאלצה להסתתר מעיני הבוחנת של הצנזור המקפיד, היא ז'אנר קשה ומתוחכם, שרק יוצרים נבונים ובעלי חושים חדים של טעם ויופי הצליחו להתגבר על מכשוליה. השימוש השאבילוני במטבעות ובסמלים שחק לגמרי את תכונתה המהממת של האלגוריה בספרות הערבית. ביצירות רבות, למשל, מופיעה דמות האם הזקנה

והרחומה כסמל האדמה המולדת האהובה. לעתים קרובות לא נעשה אפילו מאמץ לגמן סמל זה, להעשירו, להוציא מן המסגרת הפשטנית שמומן כבר אינה אומרת דבר.

עיקר חשיבותו של הספר הספרות הערבית בצל המלחמה הוא באיפורמציה העצומה שלוקטה בו. שמעון בלס השתלט על המצבור העצום של יצירות ספרותיות המשקפות את השפעותיה של המלחמה על החברה והחושבה בעולם הערבי ולהביאן בפני הקורא, בדרך הממוזשה בבחינת רבה כי ספרות זו היא מקור לא אכזב להבנת מהותם של התהליכים העוברים על אזורנו.

לבד מיוצרים בולטים אחדים, כמו נגיב מחפוז לצ'ושל, לא מגיעים שמעם ויצירתם של הסופרים הערבים אל הקורא העברי. בחברה הישראלית, אשר תשתחרר מהרגשת המצור שבה היא נתונה מאז הקמת המדינה, יתגבר הרצון לדעת ולהכיר יותר את הגעשה בקרב שכנינו. אנשי הספרות, אזהבי-הספר וסתם אנשים המאמינים כי הספרות האותנטית הנוצרת בכל חברה היא ראי המשקף את בעיותיה הצרות ימצא בספרו של שמעון בלס חומר מעניין רב. לאחר קריאת הספרות הערבית בצל המלחמה יתקשה אדם מישראל לעסוק בכססון הערבי-יהודי רק בהיבטיו הפוליטיים טריטוריאליים. לעימות צדדים אנושיים טראגיים מאד והספרות הערבית בת-זמננו משקפת אותם נאמנה.

הדינאמו הגדול

ום אחד, בשלהי קיץ 1919 — מספר אחד מראשוני דגניה — "הופיע בחצר הקבוצה אודת רכוב נאה. אדם רחב-גורם, כובע-קש לראשו, משקפיים לחטמו, מגפיים לרגליו — דמות איכר אמיד. בהיכנסו אל החצר קשר את הפרדה, נכנס לחדר-האוכל של הקבוצה ובידיש פשוטה ועיסית, הציג עצמו בפני החברים והחברות: "אני פנחס רוטנברג ורצוני להכניס חשמל אל הארץ, לחשמל את הארץ כולה, ואצלכם — בשטח שבין הירדן והירמוק — אקים את מפעלי."

אחר הצהריים, בערב, ועד אחר הצהר, כילה בין חברי הקבוצה ופרש לפניהם את תוכניתו. למחרת, השכים לקום, שכר בכסף מלא סוסה מן המשק, עלה עליה ורכב לסיר את הסביבה, שהיתה אז שורצת שורדים וגנבים, משני עברי הירדן. כשהזהירו אותו החברים מפני הסכנה, אמר:

"אינני הולך לבדי. יש אתי חבר נאמן. ובדברו הוציא אקדח מאזור מחגורתו, דירבן את סוסתו. ונעלם מעבר לענני האבק שהעלו פרסותיה."

מי היה האיש הזה, פנחס רוטנברג, ששמו קשור קשר בל-יינתק עם מפעל החשמל בארץ-ישראל? האיש שחיה אותו, יום אותו, תכננו והקימו?

הסופר הרוסי מקסים גורקי, שהכיר את רוטנברג מתקופת פעילותו המהפכנית ברוסיה הצארית, בשנת 1905, אמר עליו: "הוא עצמו יכול לחולל היסטוריה שלמה".

פרופ' חיים ווייצמן, שעמד לימינו במאבקיו והכיר מן התנועה הציונית וממוסדות היישוב בארץ, אמר עליו: "האיש שעשה למען בניין הארץ יותר מכל יחיד אחר, פרט לברון רוטשילד".

מושל ירושלים בראשית תקופת המנדט, קולונל רוטנברג, ששבשנת 1920 עצר אותו וחקרו כאחד ממארגני ההגנה העצמית בירושלים, סיפר עליו בזכרונותיו: "הוא היה הרומאי המצויין שבין כולם... ראשו איתן כצוד חלמיש ומידברו בלחש... כל מה שדרש, הוא עבודה. והיה נוהג להדגיש את המילה הזאת בכוח ביטוי רב, עד שידוך כאלו לנחשתיים הוגשו."

והזכר הפרלמנט הבריטי, לויטננט-קומנדר קנוורת, שסייע לו במלחמתו להשגת הוויכוח להקמת מפעל החשמל, אמר עליו באחד מנאומו בפרלמנט, בשנת 1929: "מר רוטנברג הינו אחד המהנדסים החשמליים המצויינים שבדורנו. כשניקשני לראות את מיתקני הדינאמו שלו, אמרתי לו, 'אין לי צורך לראותם כי אתה הוא הדינאמו', ואכן, הוא דינאמו אנושי גדול!"

"דינאמו אנושי" זה, רב-יחמה ורב-מרץ, היה אדם שעל שאיפותיו הגדולות ביותר חשב בשפת עובדות ומעשים. הוא נולד בעיר רומני, שבאוקראינה, בשנת 1879. סיים את ביה"ס התיכון-הישראלי בעיר זו. המשיך את לימודיו בפוליסטניון בפטרבורג וסיים כמהנדס. עם סיום לימודיו הוא מתקבל לעבודה בבית-החרושת הגדול ליציקת מתכת ולכלי-נשק...

אבל כבר אז הוא בין "מניעי גלגל ההיסטוריה": מהפכן פעיל במחאת, מראשי מפלגת הס"ר (סוציאל-רבולוציוני-נרים), מארגן ונואם במהפיכת 1905, קשור שמו עם השביתה הגדולה בפטרבורג, ההפגנות נגד שלטון הצאר, הברחות הנשק למהפכנים, ההתנקשויות בכומר הבוגד ובסוכן-הבולשת הנודע אף.

לאחר כישלון המהפכה הוא חוזר לשדה פעילותו הקודם — ההנדסה. לזמרו הידרוטכניקה וממציא שיטה חדשה לבניין סכרים: טכר חיובל לעמוד בפני כל לוז, והוא פשוט וזול. הוא נסע לאיטליה להקים סכרים לחשקאה, לאחר השיטפון שארע שם.

פורצת מלחמת-העולם הראשונה ופנחס רוטנברג היהודי-המתבולל, המהפכן-הרוסי, מתעורר לדעיון המדינה היהודית. נעשה ציוני מכוח עצמו. לפי דרכו שלו, אופיו שלו, הוא הוגה בדבר זה באופן מסקני-מעשי: עם ישראל זקוק לעצמאות, לארץ, למדינה. איך תושג מדינה

זו? — ע"י גורמים עבריים שילחמו בשורות בנות-הברית וישתתפו בכיבוש הארץ מידי התורכים; ע"י נציגות מוכרת של העם היהודי בוועידת השלום; ע"י ארגון העם היהודי עצמו למלחמה על זכויותיו. וכדרכו, הוא נוטל את המשימה על עצמו. הלכה-למעשה, שלב אחר שלב, כמהנדס הרושם את תוונותיו וניגש לביצוע: הוא כותב את החוברת בת 32 העמודים — "התחיה הלאומית של העם היהודי", מקים באיטליה את "האגודה למען העניין היהודי", נוסע ללונדון ונפגש עם ווייצמן בעניין הגורמים העבריים, משם — לארצות הברית, לגיוס דעת הקהל היהודית למען רעיונו, לארגון נציגות יהודית, לאיסוף כספים, כינוס ועידות, השפעה על אישים וארגונים, יצירת קשרים.

פנחס רוטנברג

ב-1919 אנו רואים אותו בדגניה, רכוב על סוסה מסייר שלושה ימים בעמק-הירדן והירמוק, בודק את מיבנה הקרקע, הערוצים והנחלים, הביקעה והתה, משוחח עם תושבי הסביבה, פלחים ערבים ושויכים בדואים. חוקר ורושם, רואה בדמיונו את תוכניתו מוגשמת לפרטיה: כאן יוקם מפעל.

אך חלום המפעל נולד בלבו שנים לפני-כן. דאי הגה בו בה-בשעה שנתעורר לדעיון המדינה העברית בארץ-ישראל, ודאי אמר לעצמו: שליטה על הארץ היא שליטה על מקורות הכוח שלה, ומקורות הכוח של ארץ קטנה זו, תדלה במחצבים, הם מימיה — מים להשקאת אדמתה ומים לחישה. הבעלות על המים היא הבעלות על הכלכלה, הבעלות על הכלכלה היא המפתח לעצמאות מדינית.

עוד ב-1916, בהיותו בארצות-הברית, עיבד תוכניתו הנדסית לחישה הארץ, ובכך אז — לפני גמר המלחמה, לפני הצהרת בלפור, בטרם ידוע היה מה גורל הארץ ועתידיה — בא בדברים על-כך עם מנהיגים ובעלי-חזן יהודים. וב-1918, לאחר שחזר לרוסיה (וכיהן זמן מה בתפקיד חשוב ב"ממשלה הזמנית" של קונסקי ולאחר-מכן היה אסור במבצר הפטרופאול בפטרבורג, ע"י הבולשביקים — ניפגש במסעקה עם טרומפלדור ויום עימו הקמת חברה לחישה ארץ-ישראל. כשעזב את רוסיה ונרד על-פני אירופה — החל לעשות למען רעיונו,

רעיון "האש הלבנה". נפגש עם ראשי התנועה הציונית ועם מנהיגי מפלגות ויטה ל"מכור" להם את רעיונו; אך האיש שנולק לדעיון, היה איש חזן-ומעשה כמוהו, הברון ארמונד דה-רוטשילד — אשר נתן בו אמון, ללא-מצרים ויצידיו ברבבת לירות לשם השגת זכויו, בהמלצות ובעידוד.

ב-1919 עלה פנחס רוטנברג ארצה.

ב-1919 — 40 שנה לפני "מוביל המים הארצי" של מדינת ישראל — הוא מסביר, כי —

"המים הדרושים להשקאה ולכוח יימצאו אחרי שגשמי החורף ייאצרו כדרוש במקוות מיוחדים לכך. התוכנית לניצול אתריות המים של איי אומרת לאצור במיות מספיקות של מים לצרכי השקאה ולהשתמש בנותר ובהבדלים שבגובה השטחים — ליצירת כוח חשמל".

ב-1920 מתכנסת בלונדון "הוועידה הציונית" — הכינוס הציוני הראשון אחרי מלחמת-העולם ואחרי הצהרת-בלפור — ולחעידה זו מגיש רוטנברג תוכנית בצורת חוברת על "משק המים בארץ-ישראל" — תוכנית רחבת חזון, רבת-תנופה, מבוססת על נתונים עובדתיים שנצברו בעמל רב של חקירות, מדידות וסקור. תוכנית המכילה בתוכה גרעונים של מפעלים גדלים, שבחלקם הוגשמו רק עם הקמת מדינת-ישראל ובחלקם גם היום עורם בבחינת חזון-לעתידי; תוכנית הכוללת ניצול מי הירדן, הליטיני ויובליהם להשקאה ולהפקת כוח-חשמל, ייבוש החולה וביצותיה, ניצול אוצרותיו הכימיים של ים-המלח, הקמת רשת-השקאה ארצית ורשת-חשמל ארצית, פיתוח חקלאי ותעשייתי של אגן-הירדן, אגן-הליטאני, עמק-החולה ושטחי קרקע עצומים בסביבות מאגרי המים ותעלות הניקוז וההשקאה.

מה גדול היקף "ממלכת-החשמל" של רוטנברג בעיני-רחו!

הוא מציע הפקת מיליון כוח-סוס של אנרגיה חשמלית ממים; הוא מציע הפקת 230 מיליון קילוואט-שעה חשמל ממאגר ים-כינרת;

הוא מציע בניית מאגרים באגני הנחרות ליטאני, חצבני, דן, בניאס, ירמק, יבוק;

הקמת 14 תחנות-כוח: 3 על החצבני, 2 על הירמוק, 1 על הליטאני, 1 על היבוק, 1 במי-מרומ, 1 בבטיחה שבצפון הכנרת, 1 במזיריב ו-1 בזיוס, שבעבר הירדן, 1 — על הבניאס, 2 מצפון ליס-המלח, בקצה התעלות הגדולות שתימשכנה לאורך הירדן, ממזרחו ומערבו, מן הכנרת ועד יריחו.

כשלב ראשון בתוכנית רחבת-ממדים זו, שלב שנועד לביצוע מיידי; ושאר הוא דרש להגשמתו אלפי פרעלים ומיליוני לירות, הציג רוטנברג:

בניית סוללה גדולה בקצהו הדרומי של ים-כנרת, שתשמש מאגר מים ראשי בשביל תחנת-כוח ארצית, שתוקם על גדת הירדן, מול גשר-נחלים, ותפיק 100 מיליון קילוואט-שעה כוח-חשמל. בניית שתי תעלות מק-בלות לירדן, בתחתית הגבעות המשתפלות אל הבקעה — אחת ממערב לירדן ואחת ממזרחו — להובלת מי הנחלים ומי הגשמים ולניצולם להשקאה.

זו היתה התוכנית "הקטנה", שכגודל חוונה כן חחק ביטוסה — במספרים ובעובדות על נתונים טופוגרפיים, מטאורולוגיים, הידרולוגיים, חישובי אנרגיה, הוצאות והכנסות. להגשמתה נירתם עתה רוטנברג בכל מירצו, כוח השיכנוע שבו, ידיעותיו, התלהבותו.

ועוד באותה ועידה מוגשת "תוכנית רוטנברג" לפני המועצה הכלכלית, שבראשה עומד סיר אלפרד מונד, הלורד מלצ'יט; ומן המועצה היא מתעברת לבריקת מומחה בריטי נודע, סר ג'ון סנל; וממנו אל הממשלה הפלשתינאית, — המאשרת אותה בקוחיה הכלליים. כך החל "הדינאמו הגדול" להניע את גלגלי המפעל.

לאשתי, רונית דברת

בעד לחלוץ נעים כתמים. כתמים כהים שמתפצלים לכתמים רחבים וצרים ואחר כך מתחברים לכתמים אחרים. תמיד הם כהים ומקיאים או בולעים את הכתמים האחרים. ותמיד הם כהים וללא צבע מיוחד. כשאני מרכיב את המשקפיים הם כבר ילדים צורחים ואני מוריד את המשקפיים והם כתמים. ואני בחלון מפנה מהם את הראש רק כשהתקליט נגמר על הגראמפון. כשהתקליט נגמר על הגראמפון, אני נזכר להרכיב מחדש את המשקפיים ואני קורא את השם של התקליט הבא. אני לא אוהב אף אחד מהתקליטים שאני מנגן על הגראמפון ואני מנגן אותם בעיקר בגלל השכנים. בדירה ממול גרה יהודיה שמנה לברה. אם אני אצליח לשגע אותה אני עשיתי עבודת אמנות או דוקטוראט. אני מסתכל בילדים בלי געגועים. אנשים שעוברים ממקום למקום, אין להם געגועים. ככה אני חושב. אין לי געגועים לשום מקום. לא למולדת שלי ולא לארץ הזאת. גם אין לי שום שפה. כש הייתי קטן, לימד אותי אבא איך לא להתגעגע לאמא. למטה, הכתם מתאחר וגדל. נקודות וכתמים נוספים אליו לערמה גדולה, לאגם גדול. לפעמים אני מרכיב את המשקפיים ורואה את הפולני הקטן למטה, עם הרומני שמרכיב את המשקפיים בצד אחד, כתם קטן, אם אני מוריד את המשקפיים וכל השאר עומדים בצד אחר. הרומני גובה מהם דמי כניסה וככה המחנה הגדול מתלכד עם המחנה הקטן.

גם אבא וגם אמא מתו מזמן. עוד לפני ששרתי בצבא היהודים. קברו אותם בשני מקומות שונים בגלל שהם מתו בשני מקומות שונים ואני נסעתי בשני ימי הזכרון שהם צאתי לשני מקומות. בצבא היהודי זה נתן לי הזדמנות לשני ימי חופש. אפילו בבית הספר קיבלתי שני ימי חופש. אבל לא היה לי מה לעשות חוץ מהנסיעה לקבר של אבא או לקבר של אמא, תלוי של מי היה הירוציטי.

אני ישבתי כמעט שנה בבית סוהר צבאי יהודי בגלל שניסיתי להרוג את מפקד הגדוד היהודי שלי. לא, לא ראיתי בו סתם כתם שחור מתנועע. אני לא עד-כדייך. הזמנתי אותו לדו-קרב והוא הסכים. אני לא היכרתי טוב את המרחקים המתאימים לתת-מקלע היהודי וכשהוא התרחק לכמעט מאה מטרים, אני לא הבנתי שזה בלוף גדול ופתחתי באש אוטומטית והוא נבהל. בחיי שהוא נבהל. הוא שכב מתחת לשולחן או משהו שהיה שם, אבל אף כדור לא פגע בו כי זה היה רחוק מדי. הוא לא פתח אפילו באש עלי וכשנגמר לי כל המחשבות, הם לקחו אותי והאשימו אותי בנסיון לרצח. אחר כך באה מלחמת ששת הימים ואני יצאתי מבית הסוהר. אני לא רוצה לדבר על הזמן שם. אין לי שפת אם. גם אבי מת ואני נשארת כמו ממור גדול. אני אוהב את הביטוי הזה. לשכן מלמעלה אני קורא במזר גדול ואחר כך אני סוגר לו את הדלת בפנים. אבל הוא מרביץ לי בהזדמנויות אחרות. למה אני קורא לו ממזר גדול? בגלל הרעש שהילדים שלו עושים כל יום. הכתמים למטה במגרש מעלמים מתחברים עם החושך ואני יכול להדליק את האור ולשים תקליט אחר. אני לא אוהב מוזיקה ואני לא אוהב את השקט הזה שבה על השכונה הגדולה הזאת בערב. הבתים הענקיים עם המרפסות הקטנות וקופסאות הקרטון ברחבה שלפני הבתים. כשאני בא בלילה לחדר שלי, עייף ומדוכא, השמנה ממול פותחת את הדלת להסתכל אם בא משהו אליה וכשהיא סוגרת את הדלת אני אומר לה מהר מאד: זיידובקה ונכנס אלי מהר. היא דופקת על הדלת שלה מבפנים וצורחת: די. פעם הכנסתי לה מתחת לדלת מגן דוד צהוב. הפרענקים בבניין לא מבינים את העניינים האלה. הם חושבים שהשמנה לא מוצאת חן בעיני וחלק חושבים שהיא כן מוצאת חן בעיני. אבל אני, לא על זה אני אביא אותה לבית-משוגעים. אחר כך אני הולך להעמיד מים על הגז המלוכלך שלי שאני מחפש צורות בלכולך שעליו. כל פעם שמשוה נשפך עליו, קפה או מרק או עגבניות בשמן, יש ציורים חדשים ודביקים. אני ישן רק כשאני עייף באמת. אני גם קצת פחד בחושך. לפעמים אני קם באמצע הלילה או אחרי זה ושם תקליט ברעש גדול. אחר כך השמנה היהודיה מעבר לקיר דופקת עליו ואני מפנטז איך היא באה שאשכב איתה ואני נותן לה עד כמעט ואז אני מגרש אותה וגומר לי לבדי. אני צוחק לקיר שעליו היא דופקת, מתכסה, מוריד את המשקפיים, רואה איך הכתמים מכסים את החדר ונדרם. בחלומות שלי אני בדרך כלל רוצה אנשים שונים שאין לי אפשרות לפרט אותם. אין להם שמות ברורים ואם יש להם שמות, אז השמות לא נכונים ומודבקים על אנשים שמחליטים פרצופים או תפקידים או אני לא יודע איך להגיד בעברית או בכל שפה. בבוקר אני רוחץ את החלומות האלה ויוצא מחייך, בעיקר אם השמנה בדלת ממול פותחת את הדלת וצועקת אחרי גסטאפו.

כשבאנו לארץ, כל אחד היה מקלל את השני, גסטאפו. כולם היו גסטאפו. השוטרים בהפגנות, הפקיד בלשכת עבודה, הפקיד בסוכנות היהודית. ובעיקר הקיבוצניקים. אמא מתה ראשונה. עוד במחנה-העולים. ביום שהרופא גילה כנים אצלנו, היא מתה. זה היה ככה: הלכנו לבית-

ספר. הילדים הפולנים דיברו בפולנית ורק כשעבר איזה ותיק היו אומרים בעברית: בוקר טוב. אבל במחנה העולים היו גם שחורים ובבית הספר הוותיק, אנחנו היינו אותה הסקציה. לקחו אותנו אל האחות. היא נגעה בי ואני אהבתי אותה ואני זוכר אפילו שמתחת לחלוק הלבן ראו את הצבע של התחתונים ואת הצורה שהם עשו מתחת לחלוק. ככה גם עם החזיה. היה לה חזה גדול ורק והיא היתה שמנמנה ובלונדינית כמו גרמניה. היא מצאה אצלנו כנים והיה לה גועל נפש על הפנים. ולי, הזין הקטן שלי מכיתה אלף היה קשה בגללה. כל הילדים מהמחנה, היו להם כנים. והילדים של הוותיקים נדבקו והרביצו לנו. זה היה שאלה של זמן בשביל אבא ואמא לצאת מזה. ככה היו אומרים לי בפולנית. אני לא יודע איך שכחתי את השפה הזאת כבר. אפילו את ה'הידיעה למחתי' למרות שהחלטתי לא ללמוד אותה אף פעם. ואמא מתה בחורף ההוא במחנה העולים. חזרנו מבית הספר עם החיטוי בכל חלקי הגוף והיה רופא ואחות מהסוכנות ואבא בכה הוא ישב על קצה המיטה כדי לא לשבת ולאמא על הרגליים. כולם הסתכלו עליו ודיברו פולנית. ואז הבנתי שאמא מתה כי בדרך כלל אסור היה לוותיקים לרבר אלינו פולנית. אמא הבינה שהפרענקים יהרגו אותה ברגע שתנסה לצאת מהמחנה ולכן היא הפסיקה לחיות שם. אחר כך הפולנים ברחו מהמחנה בכוחות עצמם לפני שהספיקו להכניס אותם למעברה והפרענקים נכנסו לעוד כמה שנים למעברה. אני חושב שהוותיקים תכננו שאנחנו נתערבב בהם מהר. ובאמת החברים של אבא, יש להם משרות מקומיות וותיקות בשלטון הוותיקים. ולמרות שאנחנו הפולנים, אנחנו הגזע העליון, הם מחלקים עדיין את העבודה. בעבודה שלי, אני לא עושה הרבה, אבל זמן להכין את התוכניות הקטנות שלי — יש לי.

עד גיל מסויים יש לאדם תוכניות רצה גדולות ומפורטות, אחר כך צריך להחליף את התענוגות האלה במציאות אחרת. הרציחות שלי עכשו מצומצמות מאד. אני אשגע את השכנה ממול, אהרוג כמה שכנים, קיבוצניק אחד שאני יודע בדיוק איך הוא נראה. ואת הילד הפולני מלמטה אתלה עירום ואכתוב עליו פולני-חולני מלך-היהודים. היהודים הם עם עתיק שנעלם. הרודה הוקנה מורשה דיברה גם יידיש, שפה לא נוראה בכלל, בהשוואה לעברית. אמא ואבא לא ידעו יידיש בכלל. הידיים של הרודה הוקנה היו דומות לידיים של אמא ואני זוכר מאמא הכי טוב את הידיים. השכנה ממול, השמנה, לא יודעת יידיש. אבל רוסי, פולנית ואוקראינית היא יודעת טוב טוב. והיהודים שנעלמו הולכים עוד מעטים בעיר עד שימותו.

אחרי שאמא מתה, לקח אבא את כל החפצים שלה וזרק למחטטים. את החפצים שלנו זרק להם גם כן, חוץ ממה שהצטרפנו לנדרודים שלנו. לא היה לנו שום מקום להשאיר אותם. אחר כך דיבר אלי בשקט, באהל הבר הגדול, שרוב המיטות היו בו אפילו בלי מזרונים והיה שם ריח רע של חיטוי. הוא אמר שנלך. לא בכיתי. מאז שאמא מתה לא בכיתי כמעט אף פעם. ועברנו מקומות כל הזמן. רצו לקחת אותי מאבא ואני לא הסכמתי. אני חשב שלפעמים הוא חשב שאולי יקחו אותי ויהיה טוב, אבל כשהרגשתי את זה, התחלתי לרעוד חזק חזק. אני לא יודע אם אני תכננתי את זה, אבל מאז שאני התחלתי להכיר את הטריק הזה, הרחקתי מחשבות כאלה מאבא. נדדנו ממקום למקום ואבא העביר מצרכים. זאת אומרת, היינו נוסעים למושבות קטנות ולמושבים עוד יותר קטנים ואבא היה קונה ביצים בשקט. לפעמים אני הייתי מחזיק את הביצים או אפילו עוף שחט אצלי בתיק הגדול, כשהיתה ביקורת או משטרה. בתל-אביב

רפאל רייפר

אני הייתי בן הערן

אני הייתי בן הערן.

מי שיקח בן הערן

מה יעשה כל הימים.

מי שזוכר את בן הערן

מה יעשה כל הימים

האם יהיה קהור כאלו

הוא בן הערן. עכשו.

ת א ר ל ע צ מ ד א ת ב י ת ה מ ק ד ש.

הכל אכן

ממול הר הניתיים. אין

ברזל בבית המקדש. אור.

הדם נזרק על קרנות

המזבת. שחור. מתלחל

למערות נסתרות במעבי

הר הבית.

אני הייתי בן הערן.

שומע שירת לויים

רואה את עמוד העשן

מרים קטרת סמים

יודע שאין שם

כלום.

אבא היה פורק את כל המלאי שלו בכל מיני בתים שאני לא מבין איך הוא מצא אותם. לא גרנו בשום מקום. בפול- גיט, בשקט בשקט, כמו שהיה שר לי בלילות, בפנסיונים קטנים או אצל דודות זקנות עם ריח גאליצאי, היה מדבר על הזמניות של המצב הזה. הוא לא קרא לזה עבודה ולא קרא לעבודה הזאת בשום שם אחר וכל פעם שהיה מפרק את המטען או מקבל מטען חדש של ביצים ואפילו של קפה, הוא היה מסמיק ומוזע במצח. ככה, או אחרת, אני הרגשתי שזה לא היה כשר. אבל המשכתי לאהוב אותו ולדעת שהוא שייך לגזע הארונים וכל המצב ההוא היה זמני. בעצם, אף פעם לא שמעתי שיש משהו רע בהעברת המצרכים הזאת, עד שאיש אחד מקיבוץ ראה את אבא, בתל-אביב, מוכר בכניסה לבית אחד, את הביצים שאני החזקתי בתיק שלי, לאשה אחת. הוותיק הזה ניגש לאשה הזאת ואמר: גברת, את לא מתביישת לקנות אצל הספסר הזה ביצים? המולדת הזאת נחנקת. הוא הסתכל עלי בשנאה. והאשה אמרה: הבעל שלי, אדון, הבעל שלי חולה. האיש אמר: את יכולה לקרוא לי חבר. אני לא אדון. ואם חסרות לך ביצים והבעל שלך (אולי היא בכלל אמרה שזה הבן שלה חולה. אני לא זוכר) באמת חולה, תגידי לרופא. בינתיים אבא לקח אותי ביד וברחנו משם. הוא מלמל כל הזמן: גסטאפו. גסטאפו. האיש צעק אחריו: שוק-שחור ותחיישו. ושוק-שחור. אבא התבייש מאד ועד שירד החושך על אלנבי הוא הסתכל כל הזמן לכל הצדדים ולא הסתכל עלי בכלל. ואני לא רציתי שיתנצל בכלל. כל פעם שהוא התחיל לדבר על הומוני והזמניות ולהסביר שארם עם השכלה פולנית כמו שלו וכולי, כל פעם שככה, אני התחלתי לרעוד, כדי שיבין שאני לציודו וגם אני מהגזע שלו. אבל אני חושב שהוא לא הבין שאני הייתי בכלל לציודו. לפעמים בלילה כשאני מתכנן את המבצע הסופי שלי להשמדת היהודים, אני מביא בחשבון את המקרה הזה. הכתמים מכסים גם את הממשלה ואת הקיבוצים והבנקים והאשה הזאת שלא היה לה אומץ לגרש את המחנך ההוא והכריחה את אבא שלי לברוח כמו ביער למרות שהוא העביר ביצים לבעלה החולה וביצים אי-אפשר היה להשיג ככה בלי קשרים עם אבא.

ערב יורד על העולם. הכתמים נצבעים בצבעים כהים. העולם מתחלק כמו אמבות לחצאים, רבעים, שמיניות וכולי. אני מרגיש את הגוף נפרד ממני מרוב עייפות. אני לא עייף מהעבודה. אני עייף משנאה. עד שאפרוק את הרציחות המלוחות האלה אהיה עייף, אהיה בהריון ובחילות. ובעבודה אני עסוק באחיות עניינים. מאז שקיבלו אותי אני מרמה אותם. הם חושבים שאני שקט, מסור ומטומטם. אני פותח את השער, המכוניות נכנסות ואני סוגר את השער. אני לא אומר מלה וכשבאים המנהלים אני מחייך אפילו. זה כל מה שגדול בבני אדם. בפנים כל התוכנית עם כלי הנשק והמקומות ודרכי הבריחה וכווץ — חיוך וקידה. הכניעה שלי והחיוכים שלי הם זמניים. אחר כך תבוא הגאולה. בינתיים אני תופר את הפתרון הסופי. אני משתדל לחשוב על זה בפולנית, אבל גם בפולנית חסרות לי מילים. גם בעברית. אני לא דיברתי אף פעם עברית טובה ואבא מת אחרי כמה שנים.

אחרי שנדרנו כל כך הרבה זמן והגיעו מספיק ביצים ועופות לכולם, התיישבנו באותו מקום שבו היינו פעם עולים חדשים ואמא היתה קבורה שם והמצבה שלה כבר הספיקה להישבר. אבא קנה לו חנות קטנה ואותי לקחו לבית הספר. לא כבר בנו בית ספר באיזור של השיכונים שהיה בשביל העולים החדשים כדי שהילדים של הוותיקים לא יקלקלו אותנו. הייתי פולני והפולנים יותר חכמים מהאחרים ורק לא רציתי ללמוד. פעם גם נסענו לטיול שנת. פעם בשנה היו נוסעים לטיול שנתי והיו מעמיסים אותנו על משאית גדולה שאחרי שעה היתה מסריחה מכל האוכל והשימורים והסנדביצים שכולם היו אוכלים מהרגע שיצאו מהשיכון. כולם היו יושבים מכורבלים ופוחדים לעזוב את התרמיל ואת השמיכות וכיסויי המיטה שהיו קשורים בחבל. בטיול ההוא, שהתחלתי בעצם לספר עליו, לקחו אותנו לגליל ששייך ליהודים אבל גרים בו ערבים. כולם שרו בשורה ארוכה וליד הממשל הצבאי עשו שלום לחייל שישב בפתח המזרד שלו. הערבים גם כן היו מאד אדיבים והם אורחים נחמדים מאד. מחוץ לכפר, בדרך אל החר למעלה, היו בריכות מים בצבע חום וילדים קטנים שחו שם עם בגדים ובלי בגדים במים. הם היו עולים על הקיר של הבריכה וקופצים למטה וצורחים בשפה שלהם שהיא עוד יותר משונה וגרונית מהעברית. זה היה באמת מגעיל. כל הכיתה עצרה להסתכל. אחד הילדים הערבים שהיה דווקא עירום, יצא מהמים. הוא לא הבחין במבטים שלנו וביחוד של הבנות. אבל אחד הבנים בכיתה, הוותיק היחיד שלמד אצלנו בכיתה כדי שכל הבנות העולות החדשות יאהבו אותו, כאילו שיש איזה ערך לאהבה של הבנות האלה, אבל הוא העדיף חיים קלים פתאום צעק: תראו את הזין שבלי- ברית-מילה. כל הכיתה התקרבה בסקרנות גדולה ושקטה אל הזין שבלי-ברית-מילה והילד הערבי לא הספיק להבין מה קרה שם ואחר כך הוא קפץ למים וצלל שם. אני רעדתי פחדתי. פתאום, עוד פעם הייתי קטן ורציתי את אבא ואפילו את אמא שלי שכמעט לא זכרתי אפילו את הקול שלה. המורה שהלכה אחריה עם הסגן-מנהל הגיעה סופסוף. הם גרשו את כל הכיתה להר, למעלה. שם נתנו לנו הסבר על ההיסטוריה. העתיקה של האזור.

היה לכפר שם בעברית וגם שם בעברית. וכל הזמן חשבתי שהם הולכים להפשיט אותי ולבדוק לי את הזין שלי. בערך באותו זמן היה במקום שלנו סקאנדאל גדול שכתבו עליו

זיגמונט פרנקל

→ 1

תובבה בעיר ואני ביליתי על חוף הים כשאני מהרהר בה רבות. היו לה פנים נאות וגוף מלא כראוי וניראה לי שמצאתי חן בעיניה. בערב הקודם היה לי רושם שתפסתי אותה בכמה מבטי התפעלות כלפיי, (הייתי כבר גבתי יחור מאבא שלי ושזוף היטב). פעמים אחדות נפגשו מבטינו והשתחו זה על זה. שנינו ניסינו לשמור על הנימה הקדומת של השיחה, המשפחתית-כמעט, אבל שנינו הרגשנו שזו חלפה ואיננה. אני התבגרתי.

בלילה השני כמעט לא עצמתי עין אבל לא העזתי להיכנס לחדרה. הדירה היתה קטנה, ודלתות אחרות היו פתוחות בגלל החום. סירוב בתנאים האלה — בסופו של דבר ייתכן שרמייתיני או לפחות הגזמתי בקשר למשיכה שלה אלי — היה מביך למדי. נידמה לי שגם היא לא ישנה, כי כמה פעמים חשבתי שאני שומע את חריקות המיטה שלה, כאילו היא חסרת מנוחה ומסתובבת מצד לצד. עניין זה ביטל כל מחשבה בדבר נישיון לבקר אותה בחורה, שהרי אם המיטה שלה חורקת בצורה כזו כשהיא שוכבת לבדה ורק מסתובבת מצד אל צד — ודאי שהיתה מכשילה את שנינו אילו התקבלו הגישושים שלי ברצון מצידה.

למחרת בבוקר העמדתי פנים שאני ישן עד שהורי הלכו לעבודה. היא היתה עדיין בחדרה. הלכתי למטבח, שמתי את קומקום הקפה על האש ודפקתי על הדלת שלה. "נורה, את עוד ישנה?"

"לא."

"אני מכין קפה וסנדביצים. את רוצה שאפנק אותך ואגיש לך אותם למיטה?"

היא מחתה בעונג.

"יורוקו אותי מהקיבוץ אם ישמעו על ההרגלים הבורגניים המנוונים האלה. חכה לי רק רגע ואשים על עצמי משהו, ואהיה מוכנה."

כשנכנסתי לחדרה, נושא את המגש, ישבה במיטה כשהיא לובשת חלוק של אימי מעל מערומיה (גם אני ישנתי ערום בקיץ). ישבתי בקצה מיטתה וכל אחד מאיתנו שתה כוס קפה ואכל כריך. התריסים היו מוגפים והחדר חשוך-למחצה. לקראת סיום שתיית הקפה הושיטה יד אל הסיגריות שלה, שהיו על השולחן שליד המיטה, ותוך כדי כך נגעו שערתיה בפני והיא נשענה על כתפי כדי לשמור על שוויון-משקל. "אתה מעשן?" שאלה, ואני לקחתי סיגריה לעצמי והצתתי למענה את שלה. דיברנו עוד קצת ואז נשענה עלי שוב כדי לכבות את הסיגריה ואני הקפתי אותה בזרועותי. היא היססה רגע ואחר כך הניחה את ראשה על כתפי, ואני השכבתי אותה על המיטה והתחלתי לנשק אותה. החלוק לבשתי רק חולצת טריקו ומכנסי התעמלות קצרים. בפעם הראשונה ששכבנו גמרתי כמעט מיד, אבל אחר כך עשינו את זה שוב והפעם היטב ובאריכות והיא שקעה במיטה באנחה עמוקה ומאושרת.

בימים שלאחר מכן שכבתי איתה במיטתה כל בוקר לאחר שהורי היו יוצאים מן הבית, ופעם נוספת אחר הצהריים בטרם חזרו מן העבודה. בשעות הבוקר המאוחרות הייתי לוקח אותה לטיול בעיר או שהיינו יושבים בבית קפה, שותים קפה או משקה קר, משוחחים ברכות, מחזיקים ידיים, מסתכדלים האחד בעיני השני ומחייכים בערמומיות, או שהיינו הולכים לשפת הים, מתרחצים ומשתופים. לימדתי אותה להשתמש במסכה והיא הוקסמה ממראה הים מתחת לפני המים. לפני שנסעה החלטנו שאני אבוא לבקר אותה בקיבוץ כאשר אצא לטיולים, וכי היא תנסה למצוא אמתלה כדי לבוא לתל-אביב לעיתים קרובות יותר.

שלוש-ארבע הנשים הבאות שלי, זו אחר זו במהירות, היו זונות. זה התחיל בוקר אחד, כששמוליק בא לביקור. הוא בירד את הורי. ניכנס בזריזות לחדרי ושאל בקול רם: "הלו! הולכים לים?" שמוליק היה חבר ותיק, קצת מבוגר ממני וכבר נחשב לגבר רציני; הוא עישן, שתה בירה ובלה עם נשים. "שמע", לחש מייד לאחר שסגר את הדלת, "יש לך חמש לירות בשבילי וחמש בשבילך?" — "כן."

לשתות ודקה ככה. היה לילה כשברחנו ליער ואסור היה לעצוק. את השמנה תפסו. ואת האחות מבית הספר עם התחתונים הוורודים אני גם אנוס. היא היתה שמנמנה ועגלגלה ובלונדו-נידנית. שחררו אותי מהצבא בתור פסיכי וככה גם בעבודה אני בתור פסיכי. עברתי ניתוח בזין שלי בגלל בחורה שלא רצתה לשכב איתי בגלל זה.

העולם כמו בקטניות תחת מיקרוסקופ. משהו מגעיל באמת. למשה הפולני הקטן והחבר הרומני עם המשקפיים, מנהלים עסק קטן. הצגה. הפולני, אין לו ברית-מילה והרומני לוקח כסף מהילדים של השכונה. בלויז' הולך לדומני והשאר לפולני הקטן. הילדים באים בהמוניהם לשכונה ומשכונות אחרות, מכל העיר באים כדי לראות זין בלי ברית-מילה. הפולני הקטן הזה מרויח הרבה כסף. אני ארד יום אחד ואתקע את הפולני הזה על עמוד ואדפוק בו מסמרים. ואני אצא אחרי זה עם הנשק שקניתי והתחמושת שאספתי

ואהרוג את היהודונים. ואת הקיבוצניקים

לא למדנו עם הילדים של הקיבוץ אבל רצינו מאד להיות כמוהם. אני לא רוצה לעייף אתכם עם סיפורים על קיבוץ-ניקים. כשהתחילו כולם להתקלח יחד, אני ויתרתי על מקלחת ההייתי מסריח מאד. כשהייתי מסריח מאד היו נותנים לי ה"הורים המאמצים" בחדר שלהם, מגבת וסבון ושולחים אותי להתקלח במקלחת הפרטית שלהם וכבר הצטערתי שלא עשיתי את הניתוח. בזמן ההוא, אני מודה, רצייתי מאד להיות קיבוצניק. אבל המבטא שלי נשאר מצחיק והר' מתגלגלת. פעם, אחרי העבודה, רצו כולם לתפוס מקום במקלחת ואני השתתפתי. היה לי מבטא זר, אבל עבדתי מהר כמו הצברים. כשהתפשטנו, התחילו כולם, לאט לאט להסתכל לי על הזין. הם לא הסתכלו על הגודל. למרות שלי היה יותר קטן משלהם. אחר כך דיברו עלי בכל הקיבוץ שאין לי ברית מילה ו"ההורים המאמצים" שהיה להם הרבה רצון לשנות גם אותי ואפילו את אבא, כדי שנוכל להשתייך אליהם, הציעו לי לעשות ניתוח. אבל אני לא הסכמתי. אני באמת פחדתי והתחילו לקרוא לי גוי ונוצרי וקאתולי. בשיעורי היסטוריה, כל פעם שדיברו על הנוצרים ועל כל הצרות שהיו ליהודים, היו כולם מסתכלים עלי וצוחקים. אפילו הפרענקים, כי ככה הם יכלו להשתייך לישראלים. אני התחלתי להבין שברית-מילה היא תכונה מקומית ושאיני לא צריך להצטער על זה בכלל. הם גדלו והתחילו אפילו למומו בנות ואני לא. הם היו קוראים לי גוי וכולם היו צוחקים. לאט לאט זה הפך להווי מקומי. אני לא סיפרתי על זה לאבא. אני לא מבין בדיק למה, אבל פחדתי שהוא ירגיש אשם וזה יכאב לו. הוא כל כך רצה לשמוע ממני שאני מאושר ויש לי ילדים חברים ורצה להכיר בעצמו את החברים שלי ואני הייתי מתעצבן וצועק עליו ומקלל אותו אפילו ובוכה: נייחצע נייחצע. פחדתי על הבריאות שלו ולא סיפרתי לו כמה אני סובל וכמה אני לבד וכמה שונאים אותי בגלל הברית-מילה ואולי גם הראייה הקצרה שלי. ה"הורים המאמצים" שלי, שרצייתי להרוג להם את הבנים, אלא שאלוהים שלהם, יהוה, כבר לקח להם את שני הבנים, במלחמת ששת הימים, סיפרו לו שרק נזקים אביא על עצמי בכך שאני לא מסכים לעבור את הניתוח. כבר ראיתי את העולם בכתמים, כמו ביער ולא רצייתי משקפיים והיה לי אפילו נעים לראות את העולם משוטט, מתערבב, חסר גבולות. רק בצבא הכריחו אותי לעשות משקפיים.

בשנה האחרונה שלו השתדל אבא לספר לי מה שיותר על פולניה. הוא השלים עם זה שלא נגיע לפלסטין אף פעם. מה הוא לא סיפר לי? הכל. בכל ביקור היינו הולכים לספסל בכניסה לקיבוץ, והוא היה מוציא מהתיק בית-ספר שלו שהצחיק את הקיבוצניקים מאד, סנדביצים, כאילו אין לנו אוכל בקיבוץ והיה מדבר בפולנית, שלא את כולה הבנתי, על כל הפאנים בעולם, על מצקביץ' אחד ועל סיינקביץ' ועל שופן שהיה פסנתרן עם יד אחת ועל רוזה לוכסנבורג שהיתה לנו תמונה שלה בבית ואבא אהב אותה כנראה מאד כשהיא צעיר. בעצם, לא ויתרתי על הרצון להיות קיבוצניק וזה עכשיו מצחיק לספר לכם איך קנו לי רצועה מעור עם מכסה לשעון כמו שהקיבוצניקים לכבשו. וקניתי לי כאפיה לבנה למסע, שלא נתנו לי לצאת אליה כי אמרו שאני חולני. פולני-חולני. כמו חלום. הכל, כמו חלום רע. ה"הורים המאמצים" התיאשו לשלב אותי במקום ואני הייתי בהזיות פולניות. בכל אופן, כשהתחילו לאונן ביחד במקלחת כל החברת-נוער, רצו לראות איך זה שזין של גוי עומד ואני הסכמתי לעבור את הניתוח. אבל העניין נדחה משום מה. אבא מת במוסד סגור ואני הייתי יחד עם שני זקנים בהלווייה. בשרון, בין פרדסים, קברו אותה באיזה בית קברות שהקברים היו מכוסים מחטים יבשים של ארנים.

★

עובתי את הקיבוץ ואף אחד לא הצטער. והצבא מצא אותי איכשהו כשהגיע הזמן שלי. הרכיבו לי משקפיים עבות שאראה את ההבדל בין האויבים של המדינה למדינה. ידעתי שעניין הזין יחזור לענות אותי וכבר הסכמתי לעבור את הניתוח אלא שכל פעם כשהיו מעליבים אותי על זה, הייתי נכנס להיסטריה וכי. המפקד אמר לי פעם: פולני מסריח, אפילו הנוצרים התחילו לחתוך לעצמם את הזין כי הבינו שזה הורס לנשים שלהם את הבטן. אחר כך הוא קילל אותי עוד קצת. לך לקיבנימאט ואבו-ארבע. הלוואי שהייתי יכול לתאר בעברית או בכל שפה אחרת איך הם שואו אותי בגלל הזין שלי גוי שהיה לי. קצין הדת הציע לי ניתוח אבל היו לו שאריות של לבן על חזק, סביב הפה. אמרתי לו שאני לא מהעם שלו ושאיני אשמיר אותו בתא גזים, אותו ואת הזקן שלו ואת הטלית שלו ואת כל הספרים המסריחים שהוא התפלל איתם. מפקד הגדוד שמע על כל האיומים האלה והתחיל לחשוד בי שאני פושע נאצי שמס-תתר דווקא במקום שהכי פחות מחפשים אותו, בצבא היהודי והוא נבהל כהוגן והעליב אותי ואת אמא שלי. אז הזמנתי אותו, כמו פולני אמיתי, לדרו קרב כמו שאבא שלי סיפר לי שעושים הפולנים. אבא אמר לי לא ללכת מכות כמו שהפרענקים עושים ושלא אעטוף את הסנדביצים בנייר עיתון ושאוזמינ לדו-קרב את כל מי שיפגע בכבוד שלי אם אין ברירה אחרת. כבר סיפרתי איך המטורף ההוא פגע בכבוד שלי וככה נכנסתי לכלא. הייתי הפולני היחיד שם. ניצלתי מאונס בתחת בזכות הברית-מילה שלא היתה לי כי הברייון המאיים של התא, שאפילו השוטרים הצבאיים היו נכנעים לו, בחר בי להיות העבד שלו. אבל בגלל שהייתי גוי הוא לא רצה בי.

★

כבר ערב. הזכרונות שלי הם מחבוא בטוח. אני שותה מיץ אשכוליות עם הוודקה ואני יודע שלא מתאים לפולני

גם בעיתונות. ילד אחד, מהפולנים שהיו עם אמא ואבא ביער, מת. הוא היה חולני והמשיך לדבר פולנית גם על הכיסא-גלגלים מחוץ לבית. הוא לא התבייש מהוותיקים וגם לא פחד מהם כי לא הבין כלום ואני הייתי הולך איתו לטייל ולדבר איתו בפולנית ולא התביישנו אף פעם. זאת אומרת, לי זה היה קשה, כי הייתי מסתכל אם הילדים הוותיקים היו רואים וצוחקים ואני לא ראיתי כבר כל-כך טוב אבל התביישתי גם להרכיב משקפיים. והילד הזה פתאום מת לו. ולא קברו אותו בבית-הקברות של היהודים, כי לא היה על הזין שלו ברית-מילה. היה בלגן גדול ואפילו ממשלת-היהודים התחסלה בגלל השרים שגם להם אולי לא היתה ברית-מילה או משהו. אחרי זה, אבא בכה עוד פעם. הוא אמר לי שצריך לנסוע לאמריקה ולא צריך לבוא לפלסטין. נזכרתי שזה היה השם של המקום שעליו דיברו תמיד. זכרתי משהו מהיער אבל מאד במטושטש. וקברו את הילד מחוץ לבית הקברות. זה היה בקיץ. בלילה חתכו את הגדר וצרפו כאילו את הבה הזה לבית הקברות כדי שהשמים של הבית-קברות יהיו גם מעל החבר שלי שאני לא זוכר איך קראו לו. אבא השתתף במבצע. לפעמים אבא היה מדבר בלילות עם השכנים הפולנים על הקומוניסטים בפולניה ובסין ובמקומות אחרים ואני הייתי יושב בפניה ומקשיב. ככה באמת היה אבא שלי: מסביר לכולם בפולנית מה יהיה ואף אחד לא מתנגד לו ואם שואלים עוד שאלות, כאילו לסבך, הוא מתייך ומסביר עוד פעם. הם דיברו על הצרות שלהם שהן זמניות ועוד מעט הכל יהיה אחרת. כבר ראיתי שחלק מהמלים בפולנית אני לא מבין. כשבאו הנאצים הפסיק אבא ללמוד ועכשיו יש לו חנות לגרעינים מכל המינים ובוטנים ותערובות והפרענקים קונים אצלו ומקללים אותו והרודה הזקנה יושבת בחוץ ושומרת על הילדים שלהם שלא יגנבו חומסים מהשקים הפתוחים. אבל בלילות הוא היה שונה לגמרי. הם היו מדברים על מרק ואנגל והוא היה בלי שום מסכות. רק בחוץ, בתור של הבנק, או אצל הפקידה בקופת חולים כשהוא היה בא איתי ואני תרגמתי לו מה שהם היו אומרים ובעיקר צועקים או ממלמלים, הוא היה משונה, אחר, ואני רעדתי.

★

עכשיו כאן בשכונה שהערב יורד ואני שיכור מהוודקה שקניתי לי או שרק כואב לי הראש, השמנה מתפשטת בחדר השני ושרה ברוסית, בכוונה, כדי שאני אצטק לה זיודובה ואני רוצה לדבר עם אבא שלי. להתנצל קצת. הפרענקים היו קוראים לו פולני גנב ואבא והחברים שלו הלכו בלילה להזוין את הגדר כמו הפרטיזנים. אבל המבצע היה טוב עד החורף, היהודים קברו את החבר שלי בוואדי שהקיף את הבית-קברות ומי הגשמים שטפו את הקבר הזה. אמא שלו מתה אחרי זה ולא קברו אותה על יד הבן שלה. לא היה לה ברית מילה, אבל היא לא צריכה. אחר כך גם אבא שלו מת ולא נשאר אף אחד. יש משפחות שאחרי שהילד והאבא והאמא מתים, לא נשאר אף אחד בעולם כולו. ככה גם שאני אמות. יש בשכונה אצלנו פולניה אחת שהתחבאה במנזר של הפולנים ואחר כך באו החיילים היהודים והצילו אותה. בימי ראשון, בתל אביב, היא היתה מוכרחה ללכת להתפלל כי פחדה שמריה וישו לא יסלחו לה אף פעם שהיא עזבה את המנזר וניצלה לפה. אבל היא הפסיקה כי רצתה להתחתן סוף סוף. בחור אחד כבר ברח לה כי ראה איך היא מתפללת ביום ראשון, ביפו, על הברכיים ומזיזה את השפתיים. ואני לא מבין את הפול-נית שלה.

אבא לקח אותי העירה ורצה שינתחו לי את הזין. הוא לא אמר למה, אבל אני ידעתי שאני הולך למות והוא רוצה שיקברו אותי בתוך הבית-קברות של היהודים. למרות זה, פחדתי מאד ורעדתי. אפילו הקאתי והוא היה טוב מאד אלי ויותר לי. רק בלילות הייתי ישן עם היד על הזין כי פחדתי שהוא יקח אותי לניתוח כשאני ישן. כשהודיעו לי שאבא חולה לב, הרודה הזקנה וכל הפולנים, הוא לקח אותי לקיבוץ. זה היה הפרק הגרוע ביותר בחיים. עכשיו אבא הצליח להתפטר ממני בעזרת כל הפולנים שביכו. כולם אמרו בפולנית, שהיו בה הרבה מלים בעברית וזה מאד הצחיק אותי, שאם אני לא הולך, אני הורג אבא. ואני לא רצייתי להרוג את אבא ובאמת בגלל המצפון הגעתי לקיבוץ. אני לא רוצה לדבר על זה אבל אני לא יכול להתאפק ורק לספר שכל שבועיים בא אבא לבקר אותי ואני הייתי הולך איתו לטייל ומכריח אותו לדבר איתי עברית ואחר כך היכרתי לו את ה"הורים המאמצים". לא ראיתי טוב, באמת שכאב לי הראש מזה, אבל התביישתי לבקש משקפיים כי לא רצייתי שיקראו לי אבו-ארבע או שמות אחרים. אחר כך קראו לי שלפה-קורה, שפירושו תרגולת עיוורת בפולנית וחלק אמרו לי גם קורווא שזה משהו אחד בפולנית. ה"הורים המאמצים" היו גם מפולנית, אבל הם באו כשעוד העם היהודי היה בחיים. הם לא ענו לאבא הזקן שלי אם הוא דיבר אליהם בפולנית ואני הייתי מתרגם לו את מה שהוא לא ידע להגיד. הם הכריחו אותו להגיד משפטים בעברית והוא ניסה כי היה פולני עם נימור-סים. שכחתי להגיד שתיכף כשבאתי לשם, החליפו לי את השם לשם עברי וניסו להשפיע על אבא שישנה את השם שלו ואת שם המשפחה שלו לעברית. אני לא ידעתי מה לחשוב על כל זה ואבא לא הסכים. הוא אמר שעל המצבה של אמא יש שם אחר והיא תישאר מאד לבד. אני לא ידעתי אם להתבייש או להתגאות באבא שלי. הם הביאו לי שהיהודים בגולה זאת אומרת, בפולניה, אבל גם ברו-מניה וברוסיה גם, חיו חיים מנוונים, בלי יצירה אמיתית וכאן בארץ הכל השתנה כבר. השפה — העמל — הלחם — האדמה — הצבא — האמנות — הכל שלנו. הייתי חלש בלימודים וכבר לא הייתי בטוח שאנחנו באמת הכי חכמים.

חדר במלון — הרוכב על במת-ההר כפרש דבוק לאוכפו — מרווח ומרוהט בפשטות. על ארון-לילה מונח ספר. מבחר קטעים מ"הברית החדשה" בארבע שפות. אני מתפרקדת על מטה רכה. באזניים עדיין מגטרות גשפות המכונית ותחת עפעפיים עצומים מוסיפים להסתלסל ללא-הרף פתולי דרך ההרים. מתעוררת משאלה להנפש באמצעות התרככות במשהו שונה. זה "שונה" — ישו. ישו מורה ערכי-רוח נעלים. ישו מעלה ארוכה למדווי-גוף. במבט, במגע, במלה. מסכת יגעה של הטפות ומעשי-צדקה. לתוך הקריאה פולש זכר מפרץ קסום שלמרגלות ההר — זה שהוצץ בו בחטף מהמרפסת — פולש ומפציר לראותו באור אחרון. המאבק המתמיד ל"הפסק" בטיוול.

קטע מטיול — איגואה-בלאוה, ספרד

צחור וענוב. בחשכה מתרחק כחם חליפתו כעטיפה ולא כבגד המתקמט בלוותו תנועות-גוף. בצנימותו הסגורה הוא יודע לאן מועדות פני הצוללן. הוא גם יודע מה טיב הקשר בין מחשופה העמוק של האשה ובין מעילה הגברי. והילד ואמו — כן, ודאי אמו — היושבים בתוך חבורה גדולה במסעדה — — מבלי לשאול הוא יודע מהו יום זה להם ואיזה כותרות קראו בעתון ומה חדשות שמעו ברדיו ומהם, בכלל, הדברים שבכוחם לשמחם או להעציבם. פרוטרוט מובן-מאליו של היומיום. ותאיש הוזה, שכל-כך הרבה יודע על מה שהוא יודע, נעלם במרומי השביל.

יעל מדיני

החול צהוב בהיר כנורה בנפח. אליו גולשת עלוות העצים המכסה את המדרון. ממנו מחליקים המים ומתכהים בהימשכם מסגור המפרץ אל מרחבי האופק. מראה-גוף נבחר לצלום כאשר מגיעים רכיבי-הטבע שבו לשלמות. כל-כך מסכינים לתמונות מסוג זה עד שכאשר נמצאים בטבע עצמו, אומרים שהוא דומה לתמונה. כאילו התמונה — בה מקור ההשראה. והעובדה שההימצאות פה היא פרי מקרה אולי גם תושיה מקצה איזו זכות-יוצרים להתפעלות. מחככים את הנעליים בחול, נושמים את ריח הים, מתבוננים בהרים. אומרים: "איזה יופי!"

לעומת שמש שהולכת ושוקעת מעבר ההר משמאל, עולים וניצתים אורות במלון על ההר שמימין. אור תמורת אור. גלים לוחשים שוטפים סירה גלמודה על החוף והיא מתנו-עצת כמהסתת אם להתפתות ולחזור ללב-ים. בינתיים היא הולכת ומתכהה. פתאום דולק מאחור ילד עב-צוואר אחרי כלב. בידו ענף קצר והוא קורא: "דו-אה! דו-אה!" כך נשמע לי. ובעודי עוקבת אחרי מרוצתו אל קצה המפרץ האחד, נמשכות עיני אל רמות אשה המתממשת על מזה התוחם את קצה המפרץ האחר. מעילה הגברי פתוח. לגופה שמלה שחורה בעלת מחשוף עמוק. מאינשהו קרב אליה גבר במכנסי צוללן. האשה מרימה אליו זוג סנפירים. הרוח מעיפה שברי הברות משחיתים. גם לו הצטרפו למלים, דבר לא היה מובן. הגבר משתקע בטפול במסכה. לא רחוק ממנו מונחים בלונגי-אוויר. בינתיים מניחה האשה לסנפירים ומח-זיקה במשהו ארוך וחד — כלי-נושק תתימי? ופתאום פולחת את האוויר צריחת אשה. מכוונת לילד? הוא קופא במרחק-מה מהסירה. הצורחת ממחרת אליו. קפלי-המשי

המדפס של שמלתה מתנופפים ומגלים אמרת תחתונה מזדופת. ומתחת לאמרה מבתרים חריצים בין ירכיים ושר-קיים לבנוניים ועשרניים כל-כך. חול חודר לחללי סנדליה. השחורים והיא מגערת אותן תוך דבקות עקשת במטרות. בהגיעה אל הילד היא מנחיתה סטירה על לחיו. כבתגובה מתנית הוא פורץ ב"אה-ההה!" ומכסה את לחיו ביד אחת. את ידו השנייה הוא מושיט לאמו — אמו? — הגוררת אותו מהחוף בועם. היא מתנשפת וגוערת. אבל ככל שהיא קרבה אלינו, כן יזרר צליל קולת. בטפסה במדרגות המסעדה שמאחור, כבר נוספים מפה תנחומים. היא מלטפת את ראש הילד וגושקת בצלצול על שפתיו. הילד נצמד אליה וממלא את הבקע בין הררי חזה. מתוך המסעדה יוצא אדם ומחויק לפניהם את הדלת במחוות-נמוס. בקצב מתון הוא יורד אל הזוג שעל המזח הסלעי. חליפתו בגוון ביז. מעל למכנסי-צוללן לבש הגבר בינתיים גם אפור-צוללן. האשה משתופפת וטורחת בסנפירים. האיש בחליפת ביז מצביע עליהם והיא עונה לו משהו. אולי הוא תמה אם זו השעה לצלילה, בדרך לילה? גם הגבר משתופף. האיש בחליפת ביז עומד לידם זקוף מאד. דומה הוא לקנה קש שאם יתכופף — יתפרך. המים כבר שחורים. בגי-הזוג מתרוממים. היא נושאת את הסנפירים והוא — איזו חבילה כהה. הם נעלמים מעברו של גבנון. האיש בחליפת-ביז נותר לבדו. פתאם, כלאחר החלטה, הוא פונה בחצי עגול ויוצא מתחום החול. בחולפו ליד מרפסת המסעדה מואר הקו המעודן המאחד את מצחו וסנטרו. קפלי זקנה שוקעים בצווארונ.

עושים כמוהו. נבלעים ומתגלגלים בסלסולי הכביש עד שפתאום נוכחותו המוארת של המלון שמה קץ לנסיעה. ליד המטה תחובה מפת-האיזור בסיפורו של ישו. תמרוז להמשך. תוך קריאה נערכת השוואה. למשל. למשל ירמיהו — מדוע למרות הבזיונות, התשפלות, הבגידות שחבלו בגופו ובנפשו — — למרות הטפותיו לנקיון מוסרי, לחידוד מושג הדתיות — — למרות נסיונות-הבוסור שלו להתערב בחיים המדיניים — — מדוע הוא זכה לתואר "הנביא" ולעומתו זכה ישו בנידוי הקיצוני האפשרי. מחשבות כאלו חולפות בראש. משום ש"אחר להיולד", כמו שאומרים, והמערכת החברתית בימיו לא יכלה "להכיל" אותו? ואולי משום שלא היו לו יחסי ציבור? ירמיהו היו, בכל זאת, קשרים עם הממסד הכהני. ניתן להשליך אותו לבית-הסוהר לזמן-מה, אבל לא ניתן להשחיר את שמו לעולם. ואולי היה ישו מסוג האנשים שאומרים עליהם ש"אין פה למי לעזור" — — איזו חולשה אישית, איזו אי-יכולת להקנות במכוון, את רגישויותיו הקיצוניות, במקרים מסויי-מים, כדי לנווט את ספינת חייו בין השרטונים — — ? והשעה מתאחרת. צריך ללכת לאכול ארוחת-ערב. פה בספרד השעה מתאחרת מאד אם נשקפת סכנה לאחר לאר-זה זר. דלת המעלית כמעט נסגרת כאשר כף יד גבית מעודנת נשלפת פנימה. הדלת נגרת חזרה ברטינה אוטו-מטית. האיש בחליפת-ביז נכנס ומיד מפנה את גבו. עוד לא הספקתי לראות את גון עיניו. מקרוב במעלית הוא נמוך ממה שנראה על שפת המפרץ. איך הגיע הנה משם? אז כשנעלם לא נשמע קול מכוננית. כאילו נעשה לו נס של קפיצת-הדרך. מיד לאחר שהדלת נפתחה, יוצא האיש ופונה שמאלה אל חדר-האוכל של המלון. וימינה מורה היציאה ומשם לכביש, למסעדה החמודה שבין סוכך העצים. זו שקרצה עוד באור-יום.

אמרתי "מה העניין?" — "שמע", אמר כשעיניו נוצצות, "מקום נחמד, לא רחוק מפה, נקי, שקט, תרבותי; בחורות נחמדות, רק חמש לירות ובלי קונדום. זכה, אני רק קופץ לשירותים ועושה ביד כדי שאחר כך הכסף שלי יחזיק מעמד יותר זמן; מציע לך לעשות כמוני."

לא עשיתי זאת מפני שניראה לי קצת טפשי להיפטר מן המתח המיני על ידי אוננות כדי שאחר כך אוכל ליהנות קצת יותר זמן מבחורה אמיתית. הבית נראה כמו כל מלון קטן אחר ברחוב צדדי שעצים נטועים לאורכּו פקיד-הקבלה היה בגיל העמידה, באופן מפתיע מנומס ותרבותי. הוא הזיח את שמוליק, וכשהוצגתי בפניו החליף אותי כמה משפטי נימוס, ואז אמר: "ניגודים נמשכים בדרך כלל אחד לשני. מכיוון שאתה כהה, גבוה ורזה, אפגיש אותך עם ציפורה."

ציפורה היתה בגובה בינוני, מלאה ובלונדית, והיא מצאה חן בעיניי. עיניה הכחולות היו חמורות מעט אך היא היתה נחמדה אלי ולא האיצה בי ללכת; אולי בגלל שעות השפל של הבוקר או אולי משום שהזוננת צריכות להסתדר עם כל כך הרבה קליינטים לא נצימים, שבחור צעיר נאה ומחונן היטב הוא בהחלט שנוי לטובה.

חזרתי לבית הזונות כמה וכמה פעמים, לא רק לציפורה אלא גם לבחורות אחרות. למרות החינוך הצינוני ההגון שקיבלתי היה קסם מופלא בקניית נשים בצורה כזו: זה היה קל, ישיר, ובמידה מסויימת גם הגון. לא הייתי מוטרד מהידבקות במחלה כלשהי, הפניצילין היה בשיאו ואני ידעתי הכל על גילוי מוקדם של המחלה. על כל פנים, לא נדבקתי. ובאשר לכסף, בעבודה עם הדייגים הרווחתי תוספת רצינית לדמי הכיס שלי.

שכבנו לעיתים קרובות; על החוף בלילה, בטיולי סוף שבוע, בחדרי או בחדרה, כשההורים לא היו בבית. ואז בא הסתיו ועימם במקצת את האהבה שלנו. דוסטויבסקי אומר במ-קום כלשהו שפלא הוא מה שקרן אחת של שמש יכולה לעשות לנפש האדם. עכשיו היתה שמש נדירה יותר; מזג-האוויר היה לעיתים קרובות קר וגשום, ולבשנו סוודרים ומעילים. גם חזרנו לבית הספר לשנת הלימודים האחרונה. השחייה בים והטיולים ברגל באו לקיצם, וחיי האהבה שלנו נתחמו לחדרים שלנו, עם כל אותה השגחה על השעון

תחריט עץ — המחבר

והשמירה על העמדת פנים. אך המכה הגדולה ביותר באה עם ההריון שלה. הדבר היה עדיין לפני תקופת הפריחה של הגלולה והמיתקן הותך-רחמי. כניראה שהקונדון החליק מעל אבר המין שלי, כשהוא לח מבפנים מזורע שלי, שעה שאני שבויעים בתוכה קצת יותר מדי, או משהו מסוג זה. שבועיים אחר כך התחילה להרגיש רע בבקרים, הקיאה כמה פעמים ועברה בדיקה שאישרה את חששותיה. היא סיפרה לי על כך בשקט ושנינו החלטנו על הפלה. היינו צעירים מדי מכדי להתחתן. הפלות בישראל, למרות שאינן חוקיות, הן קלות לסידור, במירפאות של גניקולוגים מומ-חים, והן לא כל כך יקרות. לשנינו היה קצת כסף, והיות שצריך היה לחכות קצת עד ההפלה יכולתי לחסוך סכום נוסף. יכולתי גם ללוות כסף משמוליק או במקרה הגרוע ביותר אפילו לדבר עם אבא שלי.

אירגנו הכול, וכאשר היגיע היום הבאתי אותה למרפאה. שילמתי מראש ונאמר לי, לשוב ולקחת אותה כעבור שלוש שעות, כשתעורר מן ההרדמה. יכולתי גם, שעה אחרי שהישארתי אותה עם הרופאים — תמיד היו שניים, מאיזו סיבה רפואית או חוקית — לטלפן כדי לפזר את חששותי. אחרי הניתוח הייתי אמור לקחת אותה במונית לחברה שלה שגרה בדירה משלה, כדי שתוכל לבלות את סוף ה-שבוע במיטה. הגירסה הרשמית היתה שאנחנו יוצאים יחד לטיול בקיבוץ. זה לא היה באופן מושג עם מג האוויר היה גרוע אבל סוף השבוע היה באופן מפתיע חמים ומלא שמש לגבי תקופה זו של השנה. לאחר שהשארתי אותה פשטתי את הסוודר והפשלתי את השרוולים של החולצה שלי. שתיתי קפה במסעדה קטנה וביילתי את השעה הבאה כשאני הולך לאורך שפת הים, יושב על הסלעים, מסתכל על שבירת הגלים, וחושב על סטאטיסטיקה רפואית. אחר-כך צילצלתי לרופא ונאמר לי שהכל עבר בסדר גמור ואני יכול לבוא לקחת אותה כפי שתוכנן. נרגעתי, חציתי את הטיילת ועמדתי נשען על מעקה הברזל, מתבונן אל הים. הערב יחד ורוח קרירה החלה נושבת. מעקה הברזל מתחת למרפקי היה קריר כמו שעת הדמדומים עצמה, והרוח כבדה בעצב ומלח. עמדתי והקשבתי לפעימות ליבו הגדול והאפור של הים כנגד החוף. תמיד נהגתי להביא את צרותי וצערתי

אל הים, והוא תמיד הצליח לנחם ולעודד אותי, כמו אם המפונמת שיר ערש לילדה. בתמורה, אולי, לאהבתי אליו בכל רגע ורגע, בכל מצב רוח, בכל צליליו ובכל הצבעים שלו; והסערות, שרק נוגעות בשלוותו הנצחית. כשחזרתי אל המרפאה החלה החברה שלי מתעוררת לאיטה. פניה היו חיוורות ושערה פרוע. נשקתי לה על לחיה והרופא אמר לי שוב שהכול עבר בשלום. ואז לקח אותי בעדינות אל התדר השני והראה לי את העובר שהופל, מונח על מגש קטן של מתכת אל-חלד. הוא היה בגודל של כסנטימטר וחצי, עדיין ללא צורת-אדם, חיוור, מכווץ סביב עצמו כאילו קר לו במגש הצונן אחרי החמימות של הרחם. ריקמה ספוגית היתה צמודה אליו. אני לא יודע למה הרופא הראה לי את זה; כניראה שזוהו הנהגה, להבטיח ללקוח שהניתוח אכן התקיים ועבר בהצלחה. העובר נראה קר ובודד ואני חשבתי שהרופא לא היה צריך להראות לי את זה. מבלי לדעת בדיוק מה מצופה ממני, הסתכלתי זמן-מה בשתיקה ואחר-כך הנעתי בראשי. זה כניראה סיפק את הרופא. הוא לקח את המגש ועזב את החדר. אחר כך שמעתי את רעש המים שיורדים בבית השימוש, והוא חזר עם מגש ריק והניח אותו בכיור יחד עם שאר הדברים.

החברה שלי בילתה את סוף-השבוע אצל החברה שלה והכל עבר בסדר; מכיוון שלא דיממה ולא היה לה חום גבוה לא היינו צריכים להתקשר אל הרופא. היא התגברה על כך בקלות גם בשאר ימי השבוע, ויצאנו רק פעם אחת, להצגה יומית. אסור היה לנו לקיים יחסי-מין במשך כמה שבועות, והחלטנו כי כשנתחיל שוב נהיה זהירים מאוד ולא נעשה שום דבר במשך הימים המסוכנים, וביתר הזמן נשתמש באמצעי-מניעה. הרגשתי כאילו ההפלה נדחקה בינו, מקררת את הרגשות שלנו אבל קיוויתי שזה יעבור. על פני השטח קירב אותנו הנסיון הזה והכניס בינו רוח ומסירות; אך מתחת לכל אלה ניראה היה שתחלו צומחים מתח ואיבה. היא התפרצה ראשונה, כשבועיים אחרי הניתוח. היינו על חוף הים, היא עם חוברת הציור שלה ואני עם החכה שלי. השלכתי את החכה ליד הסלעים ותפסתי דג סרגוס די גדול. הדג לחם קשות לפני שהעליתי אותו אל החוף, כשאני נעזר בגל מתקרב. הדג היה מונח על החול כשפיו פתוח, עיניו יוצאות מחורייהו והזימים שלו מתנועעים בשיגעון.

"אתה חושב", היא שאלה תוך הרהור, "שהיית ממשך לדוג דגים אם היה להם קול והיו צורחים את הכאב והפחד שלהם כשאתה תופס אותם?"

התבוננתי בה בעיון, ועיניה כבר לא היו בצבע-הים. "את חושבת", אמרתי בשקט, "שהיית ממשיכה להזדיין" (זאת הפעם הראשונה שהשתמשתי במילה הזו בקשר אלינו) "אם כל העוברים שהופלו וזורמים עכשיו בצינור הזה" (הצבעתי עם החכה לכיוון צינור השפכים) "יכלו לצעוק ולצרות כמו ילדים שנרצחים?"

היא לא ענתה דבר ואנחנו לא רבנו. אבל מאז אותו יום התחלנו להתרחק, ולאחר זמן-מה סיפור-האהבה שלנו הס-תיים; ללא מילים קשות, אי-הבנה או מריבות; ויותר בעצב שקט מאשר בכאב; כאחד מאותם גלים העולים אל החוף, מזדקנים על החול, ומתים בשקט, כמו צדפה

● מאנגליה: נורית יערי

פוגל — גילוי פרטי?

שמחנו, עמנו שמחו ודאי קוראים רבים, לקרוא בגיליון האחרון של "מאזניים", בטאון אגודת הסופרים, את שירי החדשים-ישנים של דוד פוגל, שניגלו לא מכבר ע"י מנהל מכון גזים מר דב בן יעקב. שמחנו ויחד עם זאת הופתענו, כי לא נמסר שום מידע על גילוי העיזבון, שנחשב כבר לאבד, לציבור הרחב בכלל ולבטאונים ספרותיים אחרים בפרט.

מתקבל הרושם שהגילוי נשמר בסוד בכונה תחילה כדי לאפשר ל"מאזניים" לצאת ב- סקופ פרטי משלו. השאלה היא אם אין כאן טעם לפגם?

מכון גזים מנוהל אמנם ע"י אגודת הסופרים, אבל מתפקידו להגיש שירות לציבור הרחב, לכל הפונה אליו, (וכך הוא נוהג לרוב), אל לה, איפוא, לאגודת הסופרים לנצל את בעלותה על "המכון" ולאפשר גישה בלעדית לחומר ביבליוגרפי נדיר וחשוב רק לבטאון ספרותי אחד — בטאונה היא.

עם גילוי העיזבון היה על מכון גזים להופיע במסיבת עיתונאים ולהציג את הגילוי לעיני הציבור המעוניין בכך ובמקביל היה על המי-

נון, בעידוד האגודה, להעביר מידע וחלק מן החומר גם לבטאונים ספרותיים אחרים כדי לאפשר פרסום מירבי לחומר החשוב שהתגלה.

י.ב.

מחזה מצרי בת"א

בגליון מס' 7 של עתון 77 הובא רשימה קצרה מאת הסופר המצרי הנודע תופיק אל-חכים. בין שאר הדברים הכלולים באותה רשימה מופיעים הפרטים הבאים על אודות ביקורו של הסופר בתל-אביב: "בעת ביקורי הקצר בעיר זאת בשנת 1945 נתקבלתי ע"י הנהלת התיאטרון המפורסם, "הבימה", שם פגשתי את מאכס ברוך, ידידו ומדרי יצירתו של קאפקה, אשר שימש יועץ אמנותי של התיאטרון. דובר אז על העלאת המחזה שלי "שלמה החכם באדם", יצירה המבוססת על "התנ"ך והקוראן". אלא שהמחזה לא הועלה משום-דבר על היד בימה העברית, וככל הנראה גרמו לכך הימורים מאורעות שנתרגשו ובאו בעקבות מלחמת העולם השנייה. במשך שלושים שנה ומעלה לא נשמע קולו של סופר מצרי או ערבי כלשהו בתיאטרון הישראלי. אך הנה בימים אלה זכינו בביצוע מחזהו של תופיק אל-חכים "המטפס על העץ" בתרגום עברי (מעשה ידיה של חנה עמית-כוכבי) בהפקת תיאטרון "צוותא" ותיאטרון "הצוותא" (ובבימויה של ציפי פינטו).

המטפס על העץ", שנכתב בשנת 1962, אינו

מחזה בעל "צבע מקומי", ואין הוא מתמודד במישרו עם שום בעיה מבעיותיה הלאומיות או החברתיות של מצרים בת-זמננו. ואף-על-פי-כן קשה שלא לראות את העלאתו על בימה מקצועית בארץ בימים אלה במנותק מן ההתפתחויות הפוליטיות של החדשים האחרונים. לאמיתו, האחראים להעלאתו כאן נשבעים, שההחלטה לבצע אותו אין לה דבר וחצי דבר עם ביקורו של סאדאת בירושלים; ואנו מאמינים להם. הם מדגישים, שבחירת המחזה נעשתה אך ורק בשל רמתו האמנותית הייחודית. אנו שראינו את המחזה מסכימים מאוד עם הערכת זו. אלא שהעלאת המחזה מצרי בת"א הינה "אקט" שחשיבותו חורגת מגבולות החוויה האמנותית. גם בחירת המחזה של תופיק אל-חכים, ככל שהיא מוכתבת ע"י שיקולים לא-פוליטיים, אינה יכולה שלא להיראות כמחווה-הוקרה ללוחם-שלום אמין ובלתי נלאה. האם יהיה זה בבחינת טיפוס על עץ עבוה מדי אם נקווה, שהעלאת המחזה הזה בת"א תהווה נקודת מפנה בתחום שיתוף הפעולה התרבותי בינינו לבין שכנינו? ש"ס

קטע מטור

הבית הקטן דומה לגחלילית באפלה הסמיכה. מלצר שחרח מחייך בשובבות וזומין להיכנס לאלם רחבי-ידיים. עשרים שולחנות ערוכים לאין-אורחים. מפות משוכצות באדום-לבן מחממות את הלב. אמנם ריקנות של סוף-עונה, אך אין זדוד של בדידות. המלצר אומר משהו נעים הנשמע כפתגם לגבי ברירת שולחן אלמוני במקום פלמוני. הוא מביא תפריט ומניד ראש לאות השתתפות בצער הבורות. סבלנות אהרת יש בפסוק הרחב של רגליו. בעזרת מילון רב-לשוני ושפת-ידיים מומנת ארוחה. מגניבה צובטת-לב מתגננת באיזור הבאר וזוג נשמש מהסאות הגבוהים ופותח בריקוד בחיבור הדוק. המלצר מסביר שהרג יובא, ראשית חכמה, למראה-עיניים לאישור. הוא תולף בין השולחנות הריקים לעבר המטבח כרושם צערי טנגו. חולצת-סרביל חאקי גדולה מתנועעת עליו כמפרש מתנפח. הוא חג על קצות נעליו המחודדות ומרים את רועותיו כמוחא-כף. ערום גוו הגמיש מכוסה שיער שחור. פתאום הוא זורק מבט רציני בזוג הרוקד ונעלם במטבח.

האשה בנעלי פלטפורמה גבוהות רוקרת ברישול. חיוך עקום מפסק את שפתיה על שיניים גדולות. היא לבושה חצאית ג'ינס מידי וחולצת טריקו וזיקה בהירה. צעיף רב-גוני קשור לצווארה. הגבר רוקד בצעדים מרורים ושפתיו מכווצות במתיחות. לפעמים הוא רוכן ונושק לצואר בת-זוגו כנוגס ממנה. המגניבה מתלהטת והוא משחרר את האשה מחיבוקו ומניף אותה כהנף לאסו. היא טופפת בסיבוב לאה והוא ממתין לחזירתה במנותו באלם את פעמות-הקצב. האשה חוזרת להתכתר בבורעותיו. סיום המגניבה מחזירים לבאר בפרץ צחוק. דומה שכל אחד מהם הגיע לפרק ג' בחייו והמקום הזה מוצאם קוראים בו במשותף. מעברו השני של הדלפק ממלא המלצר שוב את גביעיהם. הם מניפים אותם וקוראים משהו בגרמנית. משהו מצחיק אותם מאד והם מלצרי שותף שמתחם. הם תיררים שבמקרה זה הם גרמנים. המחשב הפנימי שלו אינו פותח בחישובי השוואות בין גיל ובין תקופה. המתח בין הבעייתיות של חרם ממוסד ובין הערך העליון האישי המענק למרכבותם של תגובות — המתח הזה לא ניכר במשא ומגע שהוא מנהל עם זוג הגרמנים. מאחורי חזותו המתבדחת קיים רק מתח אחד — מתח שגרתי לגבי התוצאה הנעלמת של כפל בין החשבון שיגיש לגרמני ובין פתיחות ארנקו באותו רגע. ואולי — רק אולי. מגין אפשר לדעת? לו ידע את זהותי היהודית — איזו תכנית מחשב שלו היתה מפעילה איזו שרשרת תגובות ובאיזו דרגה של מודעות — ואם בכלל? ואלס אנגלי גואה וסוחף את הגרמני. הוא מושך את ידידתו מכסה הבאר הגבוה על אף שעיניו לא סיימה את המשקה. כסומא היא נדבקת לזרעותיו ועכשו היא עוד יותר מרושלת והוא עוד יותר מקפיד. אולי הם בגילי או צעירים ממני — ואז — מהו הנוסף להיותם גרמנים? הם כל-כך שתויים. איך ינהגו בכביש הצר הפתלתול באפלה הכבדה אל מלר-גם?

בתוך כך נכנסים אנשים למסעדה. שתי נשים המשמשות זו לזו כראי: הן כל-כך דומות ורק שביל הצד בשערן מהופך. ילדה קיפחת בסוודר שחור וילד קטן ולו תלתלים בלונדיניים. הנשים מעיזות את הילדים לתוך המטבח. הדלת עדיין פתוחה ומתוכה יוצאת אקורבה בחורה. שערותיה השחורות המבריקות חלוקות באמצע ואחוזות מאחור בהי-תירן שני מפלי-שיער לוטפים את לחייה החוורות. גדמה שהתפרים המעומלנים של שמלת-סינורה סורטים בבשרה. בידה קערה אליפסית ובאמצעיתה דג. עינו הקפואה פולת לעצמו. חייו כבר ניטלו ממנו פעם אחת ועכשו הוא ממתין לגזר-מוות שני. בחתף מורמות עפעפי הבחורה במבוכה. היא דומה למלצר — הם אחים? אך תחת עליצות, בה יש אצילות מרוחקת. תחת קפצניות, בתנועותיה גרציוזיות כבדת-ראש. היא מקבלת הנהן לסיגנון הדג ובשפתיה מסת-מן חיוך דק — של רחמים? היא נושאת אותו לפני כמתת בחורה למטבח. ופתאום אני נופרת שאחד מסמלי ישו הוא דג ורק תהליך גיבוש הסמל נשכח. ובדמיון נוצקת הבחורה בדמות מדונה במעמד-של-פיאטה. ואז מתעוררת המחשבה שקשה לשער שרעיון זה עלה בדעתם של הגר-מנים. גם הווייתם השתויה אינה מפקיעה אותם מהרקע הנוצרי המשותף המובן מאליה. הנכריות — ובמקרה זה

נוסף לה עוקץ יהודי — דרוכה למצוא מאחז בזוי משמעות יות וסמלים. ועכשו מורגשת עייפות מיוחדת — איזה שיא בהצטברות של עייפות מחיי-תיוור בגלל המאמץ למצוא מפתחות למנעולי חיים זרים שמסביב. ואז נוצרת הבנה לגבי גלי-השגרה של מאמץ והרפייה בחיים הרגילים שבהם מצטברת העייפות ומתפוגגת מעצמה. בקופה מפום המלצר זמר של "החיפושיות" ומחזיר עודף בברכת-לילה מבודחת. הגרמנים יושבים בפנה לחי-אל-לחי. ליר הכניסה הגורת מסעדי כסאות ובתווך — על צמר כסאות — ישן הילד אפרקון בבגרים ובגרביים. תלתליו הבלונדיניים מפוזרים כזר סביב ראשו. טיפת רוק מבצבצת בזווית שפתיו המלאות וגולשת במורד לחי ורודה. מהמטבח נישאים קולות רמים — של הנשים הרומות? — נישאים ורך הפתח, על-פני רחבת החצץ ועו סככת החגיגה. מאחור בקילה אני חוזרת לישו. משהו משעמם באוסף נפלאותיו שלקחם מיד בצירם. הכל, כאילו, מרוח בצבעי פסטל מתקתקים. הבשורה היא שרבקות בצרק וירשר יביאו את הגאולה. והגאולה מהי? מצפון נקי ורוחה גופנית. צנועה, כמובן. פשטנות שאינה מעוררת אצלי אמינות בדמוי יות ואינה נוגעת במהות המצב האנושי. אבל הספק מכרסם. לו נקראו פרקים אלו כמו סיפורי האבות, כמו מיכלול סיפור יציאת מצרים, כמו מעשיהם ודבריהם של הנביאים — לו נקראו ונלמדו תחת השפעתם של מורים אשר אוצר היהדות בכרסם ונפשם חיה את המתח בין "תורת ה' תמימה" ובין זיקה לאומית ובין רגישות לבעיות אנושיות ובין התעניינות מרעית — לו באווירה זו נקראו הפרקים, אולי לא היו נראים חוזרים וצמחוניים כל-כך.

על-פני הרקע המשמים הזה מפליא אותי ליבון נושא הני-שואים וההתנזרות. סוף-סוף יש שיחה — פיתוח נושא בין צדדים ולא הטפה או מערכת מוכנית של שאלות ותשר-בות. התיוזה הראשונה של ישו מבטאת את קשר הנשואים כמושג ראשוני. הפרת הקשר מזוהה עם הפרת תהליך טבעי. רק זנות — הנתפשת כמעשה בלתי-טבעי — מכשירה גירושין. אבל התלמידים מקשים על התיוזה. בצורה "דווקי אית" הם מבקשים לשים דברים בפי מורם כי הפועל-היוצא מהנחתו הוא קידוש חי רווק-נוזר. ישו נענה לאתגר בצורה פעילה ומרחיב את היריעה. במסגרת אמונתו הוא מנסה לערוך הבחנה בין נטיות רוחניות וגופניות וסיבותיהן ובין התאמתן לחיי נזירות. וכל זה דומה לגיחה אמיצה לתחום המעסיק את המחשבה באופן אישי. כבר בעצם הנכונות לגיחה יש תבונה.

ככה אני קוראת לפעמים העובדה שזה ספר חיוני למיליוני אדם מושכת אותי ולפעמים — עצם צורת הסיפור והמגע בשלשלת אמיתית של חיי אדם. תעל הכל מרחפת הידיעה כי שנים רבות טופטף לי כי הספר לא מעניין, או לא חשוב "לנו", או שהוא סתם גיבוש עובדות חסרות-שחר, או "מסוכן". וגם — היה בו משהו מ"האסור" ו"המקצה". ואצלי אין על-הסף פסילה כוללנית של יחס זה שמדורר-דורות. הרי אנשים חיים — שהיו בהם תבונה ונאורות וסובלנות באותה מידה שכל חברת-אנשים מתברכת בה — גרמו לצמיחת היחס הזה. ולכן אינני יכולה להדביק עליו תו של "דעה קדומה" ובכך להכשיר התנערות ממנו. אינני רוצה להתנער או להשתחרר ממנו, מהיחס הזה, — גם הוא חלק מהרקע שלי.

הנה קורה משהו. ישו אומר לתלמידיו שאחד מהם יבגוד בו ויסגירהו. מתחיל מתח בין-אישי וסוגרת הרגשה של אימת-אסון קרב בלתי-נמנע. ואז, לעידוד, נשבע שמעון למורו שבועת-אמונים. ברזינגציה קורעת-לב אומר לו ישו כי שבועתו לא תחזיק מעמד. המחשבה חותרת אל תרגום עברי לרזינגציה. ב"וויתור", למשל, קיימים, בכל זאת, שקול ותחלטה פעילה. רזינגציה היא מעין מצב נפשי. אפילו ב"וישאל את נפשו למות" — כך נדמה לי — נשמעים הדים של כעס ואכזבה ורצון לענישה עצמית וגרימת סבל לחברה. ישו יוצא לטיול לילי לבדו. לא לבדו. הוא מבקש מרעיו-תלמידיו שלא ללכת אתו. כלומר, שילכו אתו בלא הליכה מוחשית. והוא עוד מוסיף ומפציר בהם שיחפזו לו ערים, שיתפללו בעדו — שהיו רגישים למצבו. והוא פונה לאלהיו ומבקש על נפשו. הגיעה, כאילו, עת-אמת שבה נבחן חסנה של תומת האמונה. עכשו שאלת הישרדות בחיים ניצבת נכחו בכל אכזריותה. מבחינה אנו-שית הפניה לאלהים היא כפנית ילד לאביו, כחלש לחזק. מבחינה אמונתית זוהי כפניה אלילית, לא אל אלהות

מופגמת, אלא לאלהות מחוצצת שמייחסים לה כוחות אל-טבעיים של התערבות. וכאשר ישו חוזר מטיולו הלילי הוא מוצא את רעיו ישנים. צורך גופני גבר על צורך רגשי. (מאוחר יותר יגבר אצל שמעון יצר-קיום על הזדהות עם ישו הכרוכה בסכנה, כפי שצפה המורה-החכם). ישו אומר: "הן הרוח חפצה והבשר רפה." קביעה שונה לגמרי — נדמה לי — מ"עת ל... ועת ל...". בקהלת. בקהלת, כאילו, קיימת השקפת-עולם שההוויה האנושית מקשה אחת היא ובכוח תבונה, הגיון, מצפון יש לדעת מתי להקצות משאבים למטרה זו ומתי — למטרה אחרת. דברי ישו — האם מהרהר בהם הקיטוב היווני בין עולם-רוח ועולם-חומר? (אוי, תבורות) מקלים עם הארם ופתוחים לקוצר-השגה וקצר-מצפון. והזמן חולף והעלילה מתעבה וישו נעצר. מדוע מבקש ה' ממסר היהודי, בדמות הכתן הגדול וחברי הסנהדרין, לסכור את פיו? מפני שאותו נערך המאבק עתיק-היומין בין כהן לנביא? כי את פיו של נביא אמיתי אין אפשרות לסכור מפני שליבו ופיו שווים? כי לישותו משקל סגולי? ולממסד נמצא מוצא: ניתן להאשים את ישו במרד במלכות — אם לא השמימית כי אז הארצית. במעמד של מעין חקירה מקדמת מתדיינים ביניהם הממסד היהודי והרשות הרומאית. לכל אשמה שמטילים בו, משיב ישו במילות-חידה: "אתה אמרת." כל שררה מבקשת כי זולתה תגזור את הדין ותבטא עהו. לתוך קהלת האות שולחת אשה פילטוס אהרה ובקשה לבעלה לבל יגע בנאשם לרעה. חלומות-לילה בעתה בשל צדיק זה. ולפנינו תמונה של בני-זוג שחלקו ביניהם את העולם וכל אחד מדווח לזולתו על הנעשה בגזרת-חייו. הוא — כל מעייניו נתונים לפיתרון בעיות מעשיות דחופות והיא — נפשה קשובה לרחשים שבאווירה. ומערכת-היחסים ביניהם — אם אפשר למשוך הלאה את קצה-החוט שניתן בספר — מניחה לה להתפרק, ככה, לתוך מעמד רציני של דיני-נפשות. (לא כמו אסתר המלכה שהת-חיבה בנפשה בבואה לפני אחשוורוש בעלה המלך בלא להיקרא תחילה). וסבלנותו של פילטוס פוקעת במלך-האיש הוא רוחן את ידיו וגזר את הדין. וישו נותר לבדו לגורלו. אפילו את צלבו נושא לפני ארם שנקרה בדרכו. "אלי, אלי, למה עזבתני" — נאמר בינו לבינו.

יורדת הרגשת מועקה. טרגדיה של אדם שפתיל חייו הסתבך בגלגלי-שיניים של מערכות-חיים לא תואמות לו. ואינני חושבת שסגנון הסיפור הוא המעורר את הרושם הכבד. זה פשוט סיפור אנושי עצוב מאד. והדעה שניטעה בי כי לא ישו יסד את המערכת הדתית-רליגיוזית של הנצרות, ברגע זה נעשית כל-כך אנמית נוכח העובדה הניצחת כי אדם זה באישיותו ובשרשרת קורותיו אצל תוקף לדפוסי חספס אמונה חדשה.

להתפעמות מאד רעוע. וזה משרה הרגשה של אי-נחת. צריך לקרוא את ספרו של חיים כהן "משפטו ומותו של ישו הנוצרי" וספרים נוספים על מהות הדת הנוצרית בפרט ועל התפתחותן של דתות בכלל. לו היו בידי עובדות מתוע-דות ודעות מעופלות, היתה, כביכול, הצדקה להתפעמות רגשית. אבל ככה זה, כמו שאומרים. רצונות רבים למצוא אחיות מאורגנת ואובייקטיבית (במידת האפשר) בתופעה כלשהי של המציאות — רצונות המתעוררים בגלל תבונה רגשית ראשונית — אינם עולים תמיד בקנה אחד עם יצר וכישרון אקדמאיים.

ירידה אחרונה במעלית. ירידה ארוזת מזוודות. שעת בוקר. קירות אולם הקריאה משמאל עשויים זכוכית והשמש ממורח צולחת אותם באור שיכור ומגיעה למסדרון. אנשים ורהיטים באולם נראים כנעים בתוך אקוואריום. מרחוק שעון אל קיר הזכוכית ראש איש. האיש בחליפת ביזו. אני קרבה והוא — כלאות מוסכם — מפנה את ראשו. שתי עיניו כמעט צהובות, מתבוננות בסתמיות כזאת. כווג דגים נעים-חולפים זה אחר זה מתוך אינסטינקט. אין הרגשה שמאחורי העינים מתרחשת פעולת ארגון של הכרה ותגובה. בדלפק פרידה מנערת-הקבלה הנחמדה. גוף זריו ועיניים כל-כך פקחות מאחורי משקפיים דקי-מסגרת. לבושה כתל-בושת אחידה של גימנסיה. והיא מדברת צרפתית. לבקשתי היא הוגה את שם המקום במבטא נכון פעם ופעם שתי "איגואה בלאוזה. אי-גו-אה-בלאוזה." מה הפירוש?" "מי-כחול." שם כל-כך פשוט. בלידת-תום ניתר ממי-המפרץ הודלף על האיזור כולו.

סוף-סוף משהו שמשמעותו מובנת בנקל